

Николай Гогол
Петербургски повести

Невски проспект

Няма нищо по-хубаво от Невския проспект, поне в Петербург: за него той е всичко. С какви ли неща не блести тая улица – красавицата на нашата столица! Зная, че ни един от нейните жители – незначителни хорица и чиновници – за нищо на света няма да смени Невския проспект. Не само тоя, който е двацет и пет годишен, има прекрасни мустаци и чудесно ушит сюртук, но дори и оня, чиято брада е прошарена с бели косми и главата му е гладка като сребърно блюдо, и той е във възторг от Невския проспект. А дамите! О, за дамите Невският проспект е още по-приятен. Пък и на кого ли не е приятен? Още щом стъпиш на Невския проспект, веднага ти замирисва на разходки. Макар и да си имал някаква важна, необходима работа, щом веднъж си стъпил на него, сигурно ще забравиш всякаква работа. Това е единственото място, дето хората се показват не от необходимост, не защото ги е подгонила някаква нужда и меркантилен интерес, който е обхванал целия Петербург. Срещнатият на Невския проспект човек не е сякаш толкова егоист, колкото оня по Морска, Горохова, Литейна, Мещанска и други улици, дето алчността, користолюбието и необходимостта личат както у всички пешаци, така и у ония, които хвърчат в карета и файтони. Невският проспект е общата комуникация на Петербург. Жителят на Петербургската или на Виборгската част, който няколко години не е ходил у приятеля си в Пески или при Московската застава, може да бъде сигурен, че тук непременно ще го срещне. Никакъв адресник календар и учреждение за справки не могат да ви дадат такива точни сведения, както Невският проспект. Всемогъщ Невски проспект! Единствено развлечение за бедния, който иска да се разходи из Петербург! Колко чисто са изметени неговите тротоари и, Господи, колко нозе са оставили по него следите си! И тремавият мръсен ботуш на запасен войник, под тежестта на който сякаш се напуква дори самият гранит, и миниатюрната, лека като дим обувка на младичка дама, обърнала главицата си към блесналите прозорци на магазина като слънчоглед към слънцето, и дрънкащата сабя на изпълнения с надежди прапорщик, която оставя по него рязка драскотина – всичко, и мощта на силата, и мощта на слабостта, си изкарва яда от него. Каква бърза фантазмагория се извършва по проспекта само в един ден! Колко промени изтърпява той в едно денонощие! Нека започнем от най-ранно утро, когато целият Петербург мирише на топъл, току-що опечен хляб и е изпълнен с баби в окъсани рокли и в дълги горни дрехи, които се втурват към черквите и към състрадателните минувачи. Тогава Невският проспект е пуст: охранените стопани на магазините и техните служещи спят още в своите холандски нощници или насапунисват благородните си бузи и пият кафе; просяците се събират около вратите на сладкарниците, дето сънливият ганимед, който хвърчеше вчера като муха, отхвъркнала от шоколад, излиза навън без вратовръзка с метла в ръка и им хвърля стари банички и остатъци от храна. По улиците крета работен народ: понякога ги пресичат руски селяни, забързани за работа, с изцапани от вар ботуши, които дори Екатерининският канал, известен със своята чистота, не би могъл да измие. По това време обикновено не е прилично да ходят дами, защото руският народ обича да се изказва с такива резки изрази, каквито те сигурно не биха чули дори в театъра. От време на време сънлив чиновник, ако пътят за неговия департамент е през Невския проспект, минава, закретал, с чанта под мишница. Положително може да се каже, че по това време, тоест до дванайсет часа, Невският проспект не е цел за никого, а само средство: постепенно той се изпълва с хора, които имат свои занятия, свои грижи, свои ядове, но съвсем не мислят за него. Руският селянин говори за монети от по десет копейки или за медни петачета, старците и бабите махат ръце или си приказват сами, понякога с много изразителни жестове, но никой не ги слуша и не им се смее, освен хлапетиите в пъстри платнени халати, които тичат като светкавици по Невския проспект с празни шишета или с изчистени ботуши в ръце. По това време, каквото и да облечете, дори да бихте сложили на главата си фуражка вместо шапка, дори яката ви да е излязла много над вратовръзката – никой няма да го забележи.

В 12 часа по Невския проспект правят набези гуверньорите от всички нации със своите възпитаници, които носят батистени якички. Английските джонсовци и френските

коковци вървят под ръка с поверените им от родителското настойничество възпитаници и с прилична солидност им обясняват, че надписите над магазините се слагат, за да може по тях да се разбере какво има в самите магазини. Гувернантките, бледни мис и розови славянки, вървят величаво подир своите леки, въртливи момиченца, като им заповядват да повдигат малко рамото си и да се държат по-изправени; накъсо през това време Невският проспект е педагогически Невски проспект. Но колкото приближава два часа, толкова броят на гуверньорите, педагозите и децата намалява: най-сетне те се заместват от техните нежни бащи, които вървят подръка със своите пъстри, разноцветни, слабонервни госпожи. Постепенно към тях се присъединява всичко, което е завършило доста важните си домашни работи, като например: ония, които са поприказвали със своя доктор за времето и за малката пъпчица, излязла на носа им, осведомили са се за здравето на конете и на децата си, които впрочем проявяват големи дарования, ония, които са прочели някой афиш и важна статия във вестниците за пристигналите и заминалите лица, най-сетне и ония, които са изпили чашка кафе или чай; към тях се присъединяват и удостоените от завидната съдба с благословеното звание на чиновници за специални поръчки. Към тях се присъединяват и ония, които служат във външното министерство и се отличават с благородството на своите занятия и навици. Боже, какви прекрасни длъжности и служби има! Как те възвишават и услаждат душата! Но уви! Аз не служа и съм лишен от удоволствието да усещам деликатното отношение на началниците към себе си. Всичко, което бихте срещнали на Невския проспект, всичко е изпълнено с приличие: мъжете в дълги сюртуци с пъхнати в джобовите ръце, дамите в розови, бели и бледосини атлазени рединготи и шапчици. Тук ще срещнете единствените бакенбарди, подпъхнати с необикновено и изумително изкуство под връзката, бакенбарди кадифени, атлазени, черни като самур или като въглен, но, уви, принадлежащи само на външното министерство. Провидението е отказало на служителите в другите министерства черни бакенбарди и те за свое най-голямо неудоволствие трябва да носят червеникави. Тук ще видите чудновати мустаци, които не могат да се опишат с никакво перо, мустаци, на които е посветена най-добрата половина от живота – предмет на дълги бдения през деня и през нощта, мустаци, на които са се изливали най-възхитителните парфюми и аромати и които са омазани от най-скъпоценните и редки видове помади, мустаци, които за през нощта се усукват с тънка, плътна и лъскава хартия, мустаци, които излъчват най-трогателната привързаност на техните собственици и на които минувачите завиждат. Хиляда видове шапчици, рокли, забрадки – пъстри, леки, към които по някой път привързаността на техните собственички трае цели два дни, ослепяват всекиго по Невския проспект. Сякаш цяло море от пеперуди изведнъж е хвъркнало от стъблата и се вълнува като блеснал облак над черните бръмбари от мъжки пол. Тук ще видите такива талии, каквито дори и насън никога не сте виждали: тънички, теснички талии, не по-дебели от шийката на бутилка, от които, когато ги срещнете, почтително се отстранявате, за да не ги бутнете някак непредпазливо с неучтивия си лакът, сърцето ви завладяват боязън и страх, да не би някак дори непредпазливото ви дишане да счупи това чудесно произведение на природата и на изкуството. А какви дамски ръкави ще видите по Невския проспект! Ах, каква прелест! Те приличат донякъде на два въздухоплавателни балона, тъй че дамата веднага би се вдигнала във въздуха, ако мъжът не я задържаше; защото толкова е леко и приятно да се вдигне една дама във въздуха, колкото да се поднесе до устата пълна чаша шампанско. Никъде, когато хората се срещнат, не се кланят взаимно тъй благородно и непринудено, както по Невския проспект. Тук ще видите единствената усмивка, усмивката – връх на изкуството. Понякога такава, че можете да се стопите от удоволствие, друг път такава, че се виждате изведнъж понисък от тревица и навеждате глава, а някой път и такава, че ще се почувствате повисоко от иглата на Адмиралтейството и ще я дигнете още по-нагоре. Тук ще срещнете хора, които разговарят за концерт или за времето с извънредно благородство и с чувство за собствено достойнство. Тук ще срещнете хиляди непостижими характери и явления. Създателю! Какви странни характери се срещат по Невския проспект! Има мнозина, които, като ви срещнат, бездруго ще погледнат обущата ви, и ако отминете, ще се обърнат назад, за да погледнат пешовете на дрехата ви. И досега не мога да разбера защо става това. Отначало смятах, че тия хора са обущари, но съвсем не е така: повечето от тях служат в разни министерства, мнозина могат отлично да напишат писмо от едно държавно учреждение до друго или пък са хора, заети с разходки, с

четене на вестници из сладкарниците, с една дума повечето от тях са все порядъчни хора. През това благословено време от два до три часа след обяд, което може да се нарече движещата се столица на Невския проспект, става и главната изложба на всички най-хубави произведения на човека. Един показва своя контешки сюртук с най-хубава лутрова кожа, друг – гръцки прекрасен нос, трети носи отлични бакенбарди, четвърта – хубавички очи и чудесна шапчица, пети – пръстен с талисман на франтовското си пръстче, шеста – краче в очарователна обувка, седми – вратовръзка, която събужда учудване, осми – мустаци, които смайват. Но удря три часът и изложбата завършва, множеството оредява... В три часа – нова промяна. По Невския проспект изведнъж настъпва пролет, той цял се покрива с чиновници в зелени мундири. Гладните титулярни, надворни и други съветници се мъчат с всички сили да ускорят вървежа си. Младите колежки регистратори, губернските и колежките секретари бързат да използват още времето и да се поразходят из Невския проспект с осанка, която показва, че те съвсем не са прекарали шест часа в учреждението. Но старите колежки секретари, титулярните и надворните съветници вървят бързо, навели глава: те не се интересуват да разглеждат минувачите, те още не са се откъснали напълно от грижите си, в главите им е бъркотия и цял архив от започнати и недовършени преписки, дълго време им се струва, че виждат вместо надписи на магазини – корици на преписки или пълното лице на началника на канцеларията.

От четири часа нататък Невският проспект е празен и едва ли ще срещнете по него дори един чиновник. Някоя шивачка от някой магазин ще пресече бегом Невския проспект с кутия в ръце, някоя жалка жертва на човеколюбив съдебен чиновник, докарана до просия, в мъхнат шинел, някой случайно минаващ чуждак, за когото всички часове са еднакви, някоя дълга и кокалеста англичанка с чантичка и с книжка в ръка, някой артелчик, руски човек в полупамучен сюртук с талия на гърба, с остра брадичка, който цял живот живее, без много да му мисли, и на когото, когато минава учтиво по тротоара, цялото тяло мърда: и гръб, и ръце, и нозе, и глава, по някой път дребен занаятчия – повече никой друг не ще срещнете по Невския проспект.

Ала щом здрачът падне върху къщата и улиците и фенерджията, покрит с рогозка, се покатери на стълбата си, за да пали фенера, а от ниските прозорчета на магазините занадничат ония естампи, които не смеят да се покажат сред бял ден, тогава Невският проспект пак оживява и почва да се раздвижва. Тогава настъпва онова тайнствено време, когато лампите придават на всичко някаква примамлива, чудесна светлина. Ще срещнете доста много млади хора, повечето ергени, в топли сюртуци и шинели. В това време се долавя някаква цел или по-скоро нещо подобно на цел. Нещо извънредно безотговорно, всички стъпки се ускоряват и стават изобщо твърде неравни. По стените и паважа се мяркат дълги сенки и главите им стигат почти до Полицейския мост. Малките губернски регистратори, губернските и колежките секретари се разхождат много дълго; но повечето от старите колежки регистратори, титулярните и надзорните съветници седят вкъщи или защото са женени хора, или защото готвачките им немкини готвят много хубави гозби. Тук ще срещнете почтени старци, които извънредно важно и с такова удивително благородство са се разхождали в два часа по Невския проспект.

Ще ги видите сега забързани като младите колежки регистратори, за да могат да надникнат под шапчицата на съзряна отдалеч дама, чиито пълни устни и бузи, наплескани с червило, толкова се харесват на мнозина от разхождащите се, а най-много на продавачите от магазините, на артелчиците и на търговците, които винаги се разхождат на цели групи в немски сюртуци и обикновено подръка.

– Стой! – извика в това време поручик Пирогов, като дръпна вървящия с него млад човек, облечен във фрак и с наметка. – Видя ли?

– Видях, прекрасна, съвсем Перуджинова Бианка.

– Но за кого говориш?

– За нея, за оная с тъмните коси. И какви очи, Боже, какви очи! Цялата й снага и контурът; и очертанието на лицето – чудеса!

– Аз ти говоря за блондинката, която мина след нея, на отсрещната страна. Защо не тръгнеш след брюнетката, щом толкоз ти се е харесала?

– О, как може това! – възкликна зачервеният се млад човек във фрак. – Та тя не е от ония, които се разхождат привечер по Невския проспект, тя трябва да е много знатна дама – продължи той и въздъхна. – Само наметката й струва към осемдесет

рубли!

– Простак! – извика Пирогов, като го тласна нататък, дето се развяваше нейната светла наметка. – Върви, простако, ще я изпуснеш! А аз ще тръгна подир блондинката.

Двамата приятели се разделиха.

„Знаем ви ние всички вас“ – мислеше със самодоволна и самонадеяна усмивка Пирогов, уверен, че няма красота, която би могла да му противостои.

Младият човек във фрака и наметката тръгна с боязлива и трепетна стъпка нататък, дето пъстрата пелерина се развяваше в далечината и бляскаше ярко, когато приближаваше до светлината на някой фенер, или мигновено потъваше в мрак, щом се отдалечаваше от него. Сърцето му биеше и той, без да ще, ускоряваше стъпките си. Той не смееше и да помисли, че може да получи някакво право на внимание от отлитащата в далечината красавица, а още по-малко да допусне такава черна мисъл, за каквато му загатваше поручик Пирогов; искаше му се само да види къщата, да узнае де е жилището на това прелестно същество, което сякаш бе долетяло от небето право върху Невския проспект и сигурно щеше да отлети неизвестно накъде. Той толкова бързаше, че непрестанно изблъскваше от тротоара солидни господа с бели бакенбарди. Тоя млад човек спадаше към оная класа, която е доста странно явление у нас и принадлежи толкова към петербургските граждани, колкото и сънуваното от нас лице принадлежи на действителния свят. Това изключително съсловие е съвсем необикновено за града, в който всички са или чиновници, или търговци, или майстори немци. Той беше художник. Това не е ли наистина чудновато явление? Петербургски художник! Художник в земята на снеговете, художник в страната на фините, дето всичко е мокро, гладко, равно, бледо, сиво и мъгливо. Тия художници съвсем не приличат на италианските художници – горди, горещи като Италия и нейното небе; напротив, в мнозинството си те са добри, кротки хора, стеснителни, безгрижни, обичат тихо своето изкуство, пият чай с двамина приятели в малката си стаичка, разговарят скромно за любимите си неща и съвсем не жадуват за охолен живот. Те винаги ще повикат при себе си някоя бедна стара жена, ще я накарат да седи цели шест часа, за да нахвърлят на платното нейния жалък, безчувствен лик. Те рисуват перспективата на своята стая, в която има всевъзможни художествени глупости: гипсови ръце и нозе, станали кафяви от времето и от праха, изпочупени живописни стативи, захвърлена палитра, приятел, който свири на китара, стени, измърсени от бои, разтворен прозорец, през който се мяркат бледата Нева и бедни рибари в червени рубашки. Всички те имат почти винаги сивичък, мътен колорит – незаличим печат на Севера. Ала все пак те се отдават с истинска наслада на своята работа. Често пъти крият в себе си истински талант и само ако би могъл да ги лъхне свежият въздух на Италия, тоя талант сигурно би се развил ярко, както растение, което най-сетне са изнесли от стаята на чист въздух. Те са изобщо твърде боязливи – звезда и дебел еполет ги докарват в такова объркване, че, без да щат, намаляват цената на своите произведения. Понякога те обичат да се гиздят, но тяхното гиздене винаги изглежда много рязко и прилича донякъде на кърпеш. Понякога с отличен фрак и с изцапана наметка, със скъпа кадифена жилетка и сюртук, целия в бои. Също така на недовършен техен пейзаж можете да видите понякога нарисувана нимфа с главата надолу, тъй като не са намерили друго място и са я нахвърляли върху изцапания грунд на предишно свое произведение, рисувано някога от тях с наслада. Те никога не ви гледат право в очите, а ако ви погледнат то е някак си мътно, неопределено; те не впиват във вас ястребов поглед на наблюдател или соколов поглед на кавалерийски офицер. Това е, защото те виждат едновременно и вашите черти, и чертите на някой гипсов Херкулес, изправен в стаята им; или пък виждат своя собствена картина, която мислят да нарисуват. Поради това често отговарят несвързано, понякога ни в клин, ни в ръкав и обърканите в главата им неща усилват още повече тяхната стеснителност. Към тоя род принадлежеше описаният от нас млад човек, художникът Пискарьов, стеснителен, боязлив, ала носещ в душата си искрите на чувство, което при удобен случай можеше да се превърне в пламък. С таен трепет той бързаше след дамата, която толкова силно го бе поразила, и изглеждаше, че сам се чудеше на своята дързост. Непознатото същество, в което така се бяха впили неговите очи, мисли и чувства, изведнъж извърна глава и го погледна. Боже, какви божествени черти! Чудесното, ослепително бяло чело беше засенено от прекрасни като ахат коси. Те се извиаха, тия чудни

кичури, и една част от тях, измъкнала се изпод шапчицата, досягаше бузата ѝ, обагрена от лека, свежа руменина, предизвикана от вечерния хлад. Устата ѝ беше заключена от цял рой най-прелестни мечти. Всичко, което остава от спомените за детинството, което се ражда от мечтанието и от тихото вдъхновение при светещото кандило – всичко това сякаш се бе съчетало, сляло и отразило в нейната хармонична уста. Тя погледна Пискарьов и неговото сърце трепна при тоя поглед, погледна го строго, чувство на негодувание се мярна по лицето ѝ, като видя това нахално преследване, но по това прекрасно лице дори гневът беше очарователен. Обзет от срам и боязливост, той се спря и наведе очи, ала как да изгуби това божество и да не узнае поне светинята, дето то е слязло да гостува? Такива мисли минаха през ума на младия мечтател и той реши да върви подире ѝ. Но за да не забележи тя, той се отдалечи на по-голямо разстояние, погледна безгрижно встрани, към надписите на магазините, ала все пак не изпускаше ни една стъпка на непознатата. По-рядко почнаха да се мяркат минувачи, улицата затихваше, красавицата се обърна, на него му се стори, че лека усмивка се мярна по устните ѝ. Той цял затрепера и не повярва на очите си. Не, фенерът със своята измамна светлина бе изписал по лицето ѝ нещо като усмивка, не, това са неговите собствени мечти, които му се надсмиват. Ала дъхът му спря в гърдите, всичко в него се превърна в неопределен трепет, всичките му чувства горяха и всичко пред него потъна в някаква мъгла. Тротоарът под него се движеше, каретата с коне, които препускаха, изглеждаха неподвижни, мостът се разтягаше и чупеше при свода си, къщата беше с покрива надолу, будката се навеждаше към него и алебардата на часовоя заедно със златните думи на надписа и нарисуваните ножици блестяха сякаш до ресниците на очите му. И всичко това бе извършил само един поглед, само едно обръщане на хубавичката главичка. Без да чува, без да вижда, без да внимава, той хвърчеше по леките следи на прекрасните крачета, като сам се мъчеше да намали бързината на стъпката си, която се движеше в такта на сърцето му. От време на време го обземаше съмнение: наистина ли изразът на лицето ѝ беше тъй благосклонен – и тогава спираше за миг, но сърдечното биене, непреодолима сила и тревогата на всичките му чувства го тласкаха напред. Той дори не забеляза, че пред него неочаквано се изправи четириетажна къща и четирите редици на прозорците, светнали, го погледнаха изведнъж, а перилата на входната площадка го блъснаха с железата си. Той видя как непознатата хвърчеше по стълбите, как се обърна, сложи пръст на устни и му направи знак да върви след нея. Коленете му трепереха, чувствата и мислите му горяха, мълния от радост заби непоносимото си острие в сърцето му. Не, това вече не беше мечта! Боже, колко щастие в един миг! Такъв чудесен живот – само в две минути!

Но не е ли сън всичко това? Нима оная, за небесния поглед на която той бе готов да даде целия си живот, до жилището на която той смяташе за неизразимо блаженство да може само да се приближи, нима тя беше сега толкова благосклонна и внимателна към него? Той хукна нагоре по стълбата. Не чувстваше никаква земна мисъл, не бе пламнал от огъня на земна страст, не, в тоя миг той беше чист и непорочен като девствен юноша, който излъчваше още неопределената духовна потребност за любов. И онова, което би възбудило в някой развратен човек дръзки помисли, тъкмо то, напротив, би направило тия помисли още по-свети. Това доверие, което бе проявило към него слабото прекрасно същество, това доверие бе възложило върху му обет на рицарска строгост, обет да изпълнява робски всичките нейни заповеди. Той желаше само тия заповеди да бъдат колкото е възможно по-тежки и мъчно изпълними, та той с по-голямо налягане на силите си да се стреми да ги преодолее. Той не се съмняваше, че някакво тайно и едновременно с това важно произшествие бе принудило непознатата да му се довери, че от него сигурно ще поискат значителни услуги и той чувстваше вече в себе си сила и решителност за всичко. Стълбите се извиваха и заедно с тях се въртяха и неговите бързи мечти. „Вървете по-предпазливо!“ – прозвуча като арфа нейният глас и изпълни цялото му същество с нов трепет. В тъмната височина на четвъртия етаж непознатата потропа на вратата – тя се отвори и те влязоха заедно. Жена с доста приятна външност ги посрещна със свещ в ръка, но погледна така особено и нахално Пискарьов, че той, без да ще, наведе очи. Влязоха в стаята. В разните ъгли видя три женски фигури. Едната нареждаше карти; другата бе седнала при пианото и свиреше с два пръста някакво жалко подобие на старинен полонез, третата седеше пред огледало, разчесваше с

гребен дългите си коси и съвсем не смяташе да спре тоалирането си, когато влезе непознатото лице. Някакво неприятно безредие, което се среща само в небрежно поддържана стая на ерген, царуваше във всичко. Доста хубавите мебели бяха потънали в прах, гипсовите корнизи бяха покрити с паяжина, през откренатата врата на другата стая лъщеше ботуш с шпора и се червенееше краищата на мундир, чуваха се непринудено висок мъжки глас и женски смях.

Боже, де беше дошъл той! Отначало той не искаше да повярва и почна да се вглежда внимателно в предметите, които изпълваха стаята, но голите стени и прозорците без завеси не издаваха никакво присъствие на грижлива стопанка, изтърканите лица на тия жалки създания, едно от които седна почти до носа му и почна да го разглежда тъй спокойно, както се разглежда петно върху чужда дреха, всичко това го увери, че той се бе намерил в оня отвратителен приют, дето жалкият разврат, роден от блестящата повърхностна образованост и от страшното многолюдие на столицата, е установил своето жилище. Приют, дето човек е потиснал и се е погаврил светотатствено с всичко чисто и свято, което краси живота, дето жената, красотата на света, венецът на творението, е превърната в някакво странно, двусмислено същество, дето заедно с чистотата на душата си тя се е лишила и от всичко женствено и отвратително е придобила държането и нахалството на мъжете и е престанала да бъде вече онова слабо, прекрасно и толкова различно от нас същество. Пискаръов я измерваше от глава до пети със смаяни очи, сякаш искаше още веднъж да се увери тя ли е, която го бе така омагьосала и довела от Невския проспект. Но тя се бе изправила пред него все така хубава; косите ѝ бяха все тъй прекрасни; очите ѝ изглеждаха все още небесни. Беше свежа, имаше само седемнайсет години, личеше, че ужасният разврат съвсем наскоро я е засегнал; той още не бе посмял да досегне бузите ѝ, те бяха свежи и леко замъглени от прозрачна руменина – тя беше прекрасна.

Той стоеше неподвижно пред нея и бе готов отново да се забрави пак тъй простоудно, както се бе забравил преди това. Но това дълго мълчание дотегна на красавицата и тя се усмихна многозначително, като го гледаше право в очите. Ала тая усмивка бе изпълнена с някакво жалко нахалство: тя беше толкова странна и толкова отиваше на лицето ѝ, колкото – набожен израз на муцуната на рушветчия или счетоводна книга – на поет. Той потрепера. Тя разтвори хубавичката си уста и заговори нещо, но всичко бе толкова глупаво, толкова пошло... Сякаш умът на човека го напуска заедно с неговата непорочност. Той не искаше вече да чува нищо. Беше извънредно смешен и прост като дете. Вместо да се възползва от такава благосклонност, вместо да се зарадва на тоя случай, както несъмнено всеки друг на негово място би се зарадвал, той хукна с все сила като дива коза и изскочи на улицата.

Отпуснал глава и ръце, седеше в стаята си като бедняк, намерил скъпоценен бисер и го изпуснал веднага в морето „Такава красавица, такива божествени черти и къде? В какво място!...“ Само това можеше да продума той.

Наистина никога не ни обзема жалостта толкова силно, колкото пред красотата, засегната от разлагачия дъх на разврата. Ако грозотата би придружавала разврата – както и да е, но красотата, нежната красота... в нашите мисли тя може да се слее само с непорочността и чистотата. Красавицата, омагьосала така бедния Пискаръов, бе наистина чудесно, необикновено явление. Пребиваването ѝ в това презряно общество изглеждаше още по-необикновено. Всичките ѝ черти бяха съчетани така чисто, целият израз на прекрасното ѝ лице бе подчертан с такова благородство, та беше невъзможно да се помисли, че развратът е разперил над нея страшните си нокти. Тя би била безценен бисер, цял свят, цял рай, цяло богатство за страстно влюбен съпруг; тя би била прекрасна, тиха звезда в незабележим семеен кръг и само с едно помръдване на прекрасната си уста би давала сладостни заповеди. Тя би била божество в многолюдна зала, върху светъл паркет, при блясъка на свещи, при мълчаливото благоговение на множеството поклонници, паднали в нозете ѝ. Но, уви! По ужасната воля на някакъв адски дух, който жадува да разруши хармонията на живота, тя с кикот бе хвърлена в бездната.

Пронизван цял от разкъсваща жалост, той седеше пред догорялата свещ. Отдавна мина полунощ, камбаната на кулата удари дванайсет и половина, а той седеше неподвижен, без да спи и без да бди над някаква работа. Дрямката, възползвана от неговата неподвижност, щеше вече да почне да го надвива тихичко, стаята бе почнала

вече да изчезва, само пламъкът на свещта се мерзелееше през обсебилите го мечтания, когато изведнъж едно почукване на вратата го накара да трепне и да се опомни. Вратата се отвори и влезе лакей в богата ливрея. В неговата самотна стая никога не бе надничала богата ливрея и при това в такова необикновено време... Той не разбираше нищо и с нетърпеливо любопитство гледаше влезлия лакей.

– Госпожата – каза с учтив поклон лакеят, – у която вие благоволихте да бъдете преди няколко часа, ми заповяда да ви помоля да отидете при нея и изпрати каретата си за вас.

Пискаръов стоеше безмълвно учуден: карета, лакей в ливрея... Не, тук навярно имаше някаква грешка.

– Слушайте, драги – рече той със стеснение, – вие сигурно сте сбъркали. Госпожата несъмнено ви е изпратила при някой друг, а не при мен.

– Не, господине, не съм сбъркал. Нали вие благоволихте да изпратите госпожата пешком до вкъщи, на улица Литейна, в стаята на четвъртия етаж?

– Аз.

– Е, тогава, моля ви се, побързайте, госпожата бездруго иска да ви види и ви моли да заповядате направо у нея, вкъщи.

Пискаръов хукна по стълбите. Отвън наистина имаше карета. Той се качи, вратичките се затръснаха, камъните на паважа загърмяха под колелата и копитата и осветената перспектива на зданията с ярки надписи се понесе край прозорците на каретата. Из целия път Пискаръов мислеше и не знаеше как ще се свърши това приключение. Собствена къща, карета, лакей в богата ливрея... той съвсем не можеше да съчетае всичко това със стаята на четвъртия етаж, с прашните прозорци и разстроеното пиано. Каретата се спря пред ярко осветена входна площадка и той веднага бе поразен от редицата екипажи, от глъчката на кочияшите, от ярко осветените прозорци и звуковете на музика. Лакеят в скъпата ливрея му помогна да излезе от каретата и го заведе почтително до преддверието с мраморни колони, с потънал в злато портиер, с разхвърляни наметки и шуби и със силна лампа. Въздушна стълба с бляскави перила, напарфюмирана с благоухания се виеше нагоре. Той вече тръгна по нея, вече влезе в първата зала и се уплаши и стъписа още при първата крачка от ужасното многолюдие. Необикновената пъстрота на лицата го обърка съвсем, стори му се, че някакъв демон бе натрошил целия свят на множество различни късчета и бе смесил без разум, без смисъл всички тия късчета заедно. Блесналите дамски рамена и черните фракове, полилеите, лампите, въздушните развети воали, ефирните ленти и дебелият контрабас, който се показваше зад перилата на великолепната галерия – всичко това беше ослепително за него. Той отведнъж видя толкова почтени старци и полустарци със звезди по фраковете, дами, които тъй леко, гордо и грациозно стъпваха по паркета или бяха насядали в редици, чу толкова френски и английски думи, освен това младите хора в черни фракове бяха изпълнени с такова благородство, с такова достойнство приказваха и мълчаха, дотолкова не можеха да кажат нищо излишно, шегуваха се тъй величаво, усмихваха се тъй почтително, имаха такива чудесни бакенбарди, а когато поправяха вратовръзките си, тъй изкусно умееха да показват отличните си ръце, дамите бяха толкова въздушни, тъй потънали в пълно самодоволство и упоение, тъй очарователно навеждаха очи, че... но само смиреният вид на Пискаръов, който се бе прислонил боязливо към колоната, показваше, че той съвсем се е объркал. В това време множеството обкръжи танцуващите. Те се носеха обвити в прозрачните творения на Париж, в дрехи, изтъкани от самия въздух: досягаха небрежно с блестящите си крачета паркета и изглеждаха така по-ефирни, отколкото ако изобщо не го досягаха. Но една измежду тях беше най-хубаво, най-разкошно и най-бляскаво облечена: неизразимо, най-тънко съчетание на вкус личеше в цялата ѝ премяна и все пак сякаш тя съвсем не се бе грижила за това, а то се бе изляло неволно от само себе си. Тя и не гледаше обкръжилото я множество зрители, прекрасните ѝ дълги ресници се бяха спуснали равнодушно и блесналата белота на лицето ѝ още по-ослепително се хвърли в очи, когато наведе глава и лека сянка падна върху очарователното ѝ чело. Пискаръов направи всички усилия, за да разблъска множеството и да я разгледа, но за негово най-голямо раздразнение някаква грамадна глава с тъмни разрошени коси непрестанно я закриваше. След това множеството го притисна така, че той не посмя да излезе напред, не се реши да се върне назад, тъй като се боеше да не бутне по някакъв начин някой таен съветник. Ала все пак се промъкна

напред и погледна дрехите си, като искаше да се натъкми прилично. Създателю небесни, какво беше това! Той беше със сюртук и цял оплескан с бои; бързайки да тръгне, бе забравил дори да се преоблече в прилични дрехи. Изчерви се до уши, наведе глава, искаше да изчезне вдън земи, но нямаше никаква възможност да изчезне: зад него камерюнkerи в блестящи костюми се бяха изправили нагъсто като истинска стена. Той вече искаше да бъде колкото е възможно по-далеч от красавицата с чудесното чело и – ресници. Със страх дигна очи, за да види дали тя не го гледа: Боже, тя се бе изправила пред него!... Но какво е това? Какво е това? „Това е тя!“ – извика той почти с все сила. Наистина това беше тя, същата, която бе срещнал на Невския проспект и която бе изпратил до жилището ѝ.

През това време тя дигна своите ресници и погледна всички с ясните си очи. „Ах, ах, ах, колко е хубава!“... – само това можа да каже той, задъхан. Тя изглежда наоколо си всички, които се надпреварваха да задържат вниманието ѝ, но скоро се извърна от другите с някаква умора и невнимание и срещна погледа на Пискаръов. О, небе! Какъв рай! Дай ми сили, създателю, да понеса това! Животът не може го побра, то ще унищожи и ще отнесе душата му! Тя му даде знак, но не с ръка, не с кимване – не, в нейните съкрушителни очи той знак бе изразен по такъв изкусен незабележим начин, че никой не можа да го види, но той го съзря, той го разбра. Танцът продължи много; понякога уморената музика сякаш угасваше съвсем и замираше и отново избухваше, пишеше и тътнеше. Най-сетне край! Тя седна. Под тънката мъглица на газа гърдите ѝ се издигаха, ръката ѝ (Създателю, каква чудесна ръка!) се отпусна на коленете, стисна въздушната рокля и роклята сякаш започна да издъхва музика и нейният нежен люляков цвят още повече подчерта ярката белота на тая прекрасна ръка. Само да я досегне – и нищо повече! Никакви други желания – всички желания са дръзки... Той се бе изправил зад нейния стол, без да смее да приказва, без да смее да диша.

– Отегчително ли ви беше? – каза тя. – И аз се отегчавам. Виждам, че ме мразите... – добави тя, като отпусна дългите си мигли.

– Да ви мразя! Аз? Аз... – щеше да каже съвсем обърканият Пискаръов и сигурно би казал куп несвързани думи, но в тоя миг се приближи един камерхер с остроумни и приятни приказки, с чудесно завит перчем. Той показваше доста приятно един ред хубави зъби и с всяко остроумие забиваше остър гвоздей в сърцето на художника. Най-сетне някакъв чужд човек запита нещо камерхера.

– Колко е непоносимо това! – рече тя, като дигна към него своите небесни очи. – Ще седна в другия край на залата; бъдете там!

Тя се мушна между множеството и изчезна. Той разблъска като побъркан хората и се намери там. Така, това е тя; седеше като царица – по-добра от всички, по-прекрасна от всички и го търсеше с очи.

– Тука ли сте? – рече тихо тя. – Ще бъда откровена с вас: сигурно обстоятелствата на нашата среща ви са се сторили странни. Нима смятате, че аз мога да принадлежа към оная презряна класа същества, след които ме срещнахте? Моите постъпки ви се струват чудновати, но аз ще ви открия една тайна: ще можете ли – рече тя, като впи очи в неговите – никога да не я издадете?

– О, ще мога! Ще мога! Ще мога!...

Но в това време се приближи доста възрастен човек, заговори с нея на неразбран за Пискаръов език и ѝ подаде ръка. Тя погледна умолително Пискаръов и му даде знак да остане на мястото си и да я почака да се върне, но в припадък на нетърпение той не беше в състояние да се подчинява на никакви заповеди, дори от нейната уста. Тръгна подире ѝ, ала множеството ги раздели. Вече не виждаше нейната люлякова рокля; минаваше, безпокоен, от стая в стая и безмилостно блъскаше всички, които срещаше, но във всички стаи седяха важни персони и играеха вист, потънали в дълбоко мълчание. В един ъгъл няколко възрастни хора спореха за преимуществото на военната служба пред гражданската в друг ъгъл хора във великолепни фракове хвърляха леки забележки за многотомните произведения на един труженик поет. Пискаръов чувстваше, че един възрастен човек с почтен вид бе хванал копчето на неговия фрак и искаше да чуе мнението му за своя справедлива забележка, но той го блъсна грубо, дори без да види, че на шията му висеше доста голям орден. Втурна се в друга стая – и там я нямаше. В третата – също, нямаше я. „Но де е тя? Дайте ми я! Не мога да живея, ако не я гледам. Искam да чуя какво щеше да ми каже.“ Но всичките му

търсения бяха напразно. Неспокоен, уморен, той се сви в един ъгъл и погледна множеството ала напрегнатите му очи почнаха да виждат всичко в някакъв неясен вид. Най-сетне взеха ясно да изпъкват стените на неговата стая. Той вдигна очи: пред него беше свещникът с почти загаснал пламък, цялата свещ се беше стопила, лойта се бе разляла по масата. Значи е спал! Боже, какъв сън! И защо трябваше да се пробужда? Защо да не почакаше още една минута: тя сигурно пак би се явила! Дразнеща светлина гледаше през прозорците с неприятния си мътен блясък. Стаята бе потънала в такова сиво, такова неясно безредие... О, колко е противна действителността! Какво струва тя в сравнение с мечтите? Той се съблече набързо и легна, зави се с одеялото, като искаше поне за миг да призове отлетялото съновидение. И сънят наистина не се забави, но сега беше не онова, което би искал да види: ту му се привиждаше поручик Пирогов с лулата си, ту пазачът от академията, ту един действителен статски съветник, ту главата на чухонката, която бе рисувал някога – и други такива глупости.

Чак до обяд лежа в постелята си, като се мъчеше да заспи, но тя не му се яви. Поне за миг да би му показала своите прекрасни черти, поне за миг да би прошумял нейният лек вървеж, поне да би се мярнала голата ѝ, светла като планински сняг ръка.

Захвърлил, забравил всичко, той седеше със съкрушен, безнадежден вид, изпълнен само със своя сън. Нямаше намерение да пипне нищо. Очите му, без каквото и да е участие, без всякакъв живот, гледаха през прозореца в двора, дето мръсният водоносач наливаше вода, която замръзваше още във въздуха, и дето скърцаше козият глас на вехтошаря: „Стари дрехи купувам“. Делничното и действителното поразяваха чудновато неговия слух. Той седя тъй чак до вечерта и жадно се хвърли в леглото. Дълго се бори с безсъницата и най-сетне я надви. Пак му се яви сън, някакъв пошъл, мръсен сън. Боже, смили се: макар за миг, макар за един миг ми я покажи! Той пак чака вечерта, пак заспа, пак сънува някакъв чиновник, който беше в едно и също време и чиновник, и фагот – беше непоносимо! Най-сетне тя се яви! Главичката ѝ, кичурките коси... Тя гледаше... О, но колко за късо! Пак мъгла, пак някакъв глупав сън.

Най-сетне сънищата станаха негов живот и оттогава целият му живот се промени чудновато: можеше да се каже, че спеше наяве и беше буден, когато сънуваше. Ако някой би го видял седнал мълчаливо пред празната маса или както вървеше из улицата, навярно би го взел за лунатик или за разрушен от алкохола човек; погледът му нямаше израз, природната разсеяност бе се развила най-сетне и властно изгонваше от лицето му всичките чувства, всичките движения. Той се съживяваше само след настъпването на нощта.

Това състояние разстрои силите му и най-ужасното мъчение за него беше, че сънят най-сетне почна съвсем да го изоставя. Като искаше да спаси това свое единствено богатство, използва всички средства, за да го възстанови. Чувал бе, че има средство да се възстанови съня и че за това само трябва да вземе опиум. Но отде да намери този опиум? Спомни си за един персиец, който имаше магазин с шалове и който почти винаги, когато го срещаше, го молеше да му нарисува някоя красавица. Реши да отиде при него, като предполагаше, че несъмнено персиецът ще има опиум. Персиецът го прие седнал по турски на дивана.

– Защо ти е опиум? – попита го той.

Пискарьов му разправи за безсънието си.

– Добре, ще ти дам опиум, само че ще ми нарисуваш една красавица. Ама да бъде хубава красавица. Веждите ѝ да бъдат черни и очите големи като маслини; а пък аз самият да лежа до нея и да пуша лула чуваш ли? Хубав да бъде! Красавица да бъде!

Пискарьов обеща всичко. Персиецът излезе за една минута и се върна, като донесе бурканче, пълно с тъмна течност, от която внимателно отля малко в друго бурканче и го даде на Пискарьов да го употребява, но не повече от седем капки, във вода. Той грабна жадно това скъпоценно бурканче, което не би дал дори за куп злато, и хукна презглава за вкъщи.

Когато си отиде, наля няколко капки в чаша вода, глътна ги и се търкули да спи. Боже, каква радост! Тя! Пак тя! Но сега в съвсем друг вид. О, как хубаво седеше до прозореца на светла селска къщица! Облеклото ѝ е тъй просто, както е проста мисълта на поета. Прическата на главата ѝ... Създателю, колко проста беше тая прическа и как ѝ приличаше! Късичка забрадка леко обгръщаше стройната ѝ шийка;

всичко в нея бе скромно, всичко в нея бе някакво скрито, неизразимо чувство за вкус. Колко мила бе грациозната ѝ походка! Колко музикален бе шумът на нейните стъпки и на простичката ѝ рокля! Колко хубава бе ръката ѝ, стегната с гривна от косми! Със сълзи в очите тя му казваше: „Не ме презирайте, аз съвсем не съм такава, за каквато ме смятате. Погледнете ме, погледнете ме по-внимателно и кажете: нима съм способна за това, което мислите? О! Не, не! Нека онзи, който се осмели да помисли, нека онзи...“ Но той се събуди! Разнежен, измъчен, със сълзи в очите. „По-добре би било ти съвсем да не бе съществувала! Да не бе живяла в света, а да беше създание на вдъхновен художник! Тогава не бих се откъсвал от платното, вечно бих те гледал и целувал. Бих живял и дишал чрез теб, като чрез най-прекрасна мечта, и бих бил щастлив тогава. Не бих имал никакви други желания. Бих те призовавал като ангел пазител пред сън и бдение и бих те чакал, когато би трябвало да изрисувам нещо божествено и свято. Но сега... Какъв ужасен живот! Каква полза, че тя живее? Нима животът на луд човек е приятен на неговите роднини и приятели, които са го обичали по-рано? Боже, що за живот е нашият! Вечно противоречие на мечтата с онова, което съществува!“ Почти все такива мисли го занимаваха непрекъснато. Той не мислеше за нищо, дори почти нищо не ядеше и с нетърпение, със страст на любовник очакваше вечерта и желаното видение. Непрекъснатият устрем на мислите му към едно нещо почна най-сетне да господства над цялото му съществуване и въображение и желаният образ му се явяваше почти всеки ден, винаги в положение, противоположно на действителността, защото мислите му бяха съвсем чисти, като мисли на дете. Чрез тия сънища самата тя ставаше някак още по-чиста и се преобразяваше съвсем. Вземането на опиум нажежи още повече неговите мисли и ако е имало някога влюбен до последната степен на безумието – стремително, ужасно, разрушително бурно, то тоя нещастник бе той. От всички съновидения само едно беше най-радостно за него: той виждаше ателието си, беше много весел и с голяма наслада седеше с палитра в ръка! Тя също беше тук. Вече беше негова жена. Седеше до него, облакътена с чудесното си лакътче върху гърба на неговия стол и гледаше как той работи. В очите ѝ, изпълнени с копнеж, уморени, личеше бремето на блаженство, всичко в нея беше като рай, беше много светло и много подредено. Създателю! Тя прислони на гърдите му своята прелестна главица... Той никога не бе виждал по-хубав сън. След него стана някак по-свеж и по-малко разсеян от по-рано. В главата му се родиха чудновати мисли: „Може би – мислеше той – е била въввлечена в разврата от някакъв неочакван ужасен случай; може би душата ѝ е склонна към разкаяние; може би тя сама би искала да се изтръгне от своето ужасно състояние. И нима трябва равнодушно да се допусне нейната гибел, и то тогава, когато стига само да ѝ се подаде ръка и тя ще бъде спасена от удавяне?“ Мислите му отиваха още по-далеч. „Мен никой не ме познава – каза си той. – Кой се интересува за мен, а и мен какво ме интересуват техните работи. Ако тя прояви чисто разкаяние и промени живота си, аз ще се ожена за нея. Аз съм длъжен да се ожена за нея. И сигурно с това ще направя нещо много по-добро, отколкото мнозината, които се женят за своите икономки и дори често за най-презрени жени. Но моят подвиг ще бъде безкористен и може би дори велик. Аз ще възвърна на света неговия най-прекрасен накит.“

Като направи такъв лекомислен план, той почувства, че лицето му се изчервява; отиде до огледалото и сам се уплаши от хлътнолите бузи и бледността на лицето си. Почна да се облича внимателно, изми се, вчеса косите си, облече нов фрак, контешка жилетка, метна си плаща и излезе на улицата. Вдъхна пресния въздух и почувства свежест в сърцето си, като човек, който оздравява и е решил да излезе за пръв път след дълга болест. Когато приближаваше към оная улица, по която не бе стъпвал кракът му от фаталната среща, сърцето му силно биеше.

Дълго търси къщата; сякаш паметта му бе изменила. Мина два пъти по улицата и не знаеше пред коя къща да спре. Най-сетне, стори му се, че една прилича на оная, която търсеше. Изтича по стълбата, почука на вратата: вратата се отвори и кой го посрещна? Неговият идеал, тайнственият образ, оригиналът на картините от мечтите му, оная, чрез която той живееше тъй ужасно, тъй мъчително, тъй сладостно живееше. Самата тя беше пред него. Той затрепера, едва можа да се задържи на нозете от слабостта, обзела го ведно с радостния порив. Тя стоеше пред него все тъй прекрасна, макар очите ѝ да бяха сънливи, макар че бледност лежеше по лицето ѝ, което не бе вече тъй свежо – но все пак тя беше прекрасна.

– А! – извика тя, като видя Пискаръов, и потърка очите си. Беше вече два часа. – Защо избягахте тогава от нас?

Отмалял, седна на един стол и се загледа в нея.

– Аз току-що се събудих; докараха ме в седем часа заранта. Бях съвсем пияна – добави тя усмихната.

О, по-добре щеше да бъде да си няма и лишена завинаги от говор, отколкото да произнасяш такива думи! Също като в панорама тя му показва изведнъж целия свой живот. Ала въпреки това, като насили сърцето си, реши да опита няма ли да ѝ въздействат неговите увещания. Събра смелост и с трепетен и в същото време пламенен глас почна да ѝ описва нейното ужасно положение. Тя го слушаше с внимателен вид и с онова чувство на учудване, което изпитваме, когато видим нещо неочаквано и странно. Погледна и се усмихна леко на седналата в ъгъла своя приятелка, която спря да чисти гребенчето си и също така внимателно слушаше новия проповедник.

– Наистина аз съм беден – каза накрая, след дълго и поучително убеждаване Пискаръов, но ние ще работим, ние ще се помъчим, като се надпреварваме един друг, да подобрим нашия живот. Няма нищо по-приятно от това да дължиш всичко само на себе си. Аз ще работя картини, ти, седнала до мен, ще вдъхновяваш моя труд, ще везеш или ще се занимаваш с други ръкоделия и нищо няма да ни липсва.

– Как е възможно! – прекъсна неговите думи тя с израз на презрение. – Аз не съм перачка или шивачка, за да се занимавам с работа.

Боже! В тия думи бе изразен целият низък, целият презрян живот – животът, изпълнен с празнота и леност; тия верни спътници на разврата.

– Оженете се за мен! – поде с нахален вид мълчащата досега в ъгъла нейна приятелка. – Ако бъда съпруга, ето как ще седя! – и тя направи някаква глупава гримаса на жалкото си лице, която накара хубавицата да се разсмее силно.

О, това беше премного! Той нямаше сили да понесе това. Хукна навън без никакви чувства и мисли. Умът му се размъти: глупаво, без цел, без да вижда, без да чува и без да чувства нищо, той скита цял ден. Никой не можа да разбере носувал ли е някъде, или не, само на другия ден отиде по някакъв глупав инстинкт в жилището си, бледен, с ужасен вид, с разчорлени коси, с признаци на безумие по лицето. Затвори се в стаята си и не пусна никого, не поиска нищо. Минаха четири дни и неговата заключена стая не се отвори ни веднъж; най-сетне мина седмица и стаята беше все така заключена. Отидоха до вратата, почнаха да го викат, но нямаше никакъв отговор; най-сетне счупиха вратата и намериха безжизнения му труп с прерязано гърло. Окървавен бръснач се търкаляше на пода. По сгърчено разперените ръце и по страшно изкривения му вид можеше да се разбере, че ръката му не е била сигурна и че той дълго се е мъчил, докато грешната му душа бе напуснала тялото.

Така, жертва на безумна страст, загина бедният Пискаръов, тих, боязлив, скромнен, детски простодушен, носещ в себе си искра на талант, който може би с време би пламнал широко и ярко. Никой не поплака над него, нямаше никой до неговия бездушен труп освен обикновената фигура на участъковия пристав и равнодушното лице на градския лекар. Ковчегът му тихо, дори без религиозни обреди, отправиха за Охта; зад него вървеше и плачеше пазачът – бивш войник, и то защото бе изпил едно шишенце водка повече. Дори поручик Пирогов не бе дошъл да види трупа на нещастния бедняк, към когото приживе проявяваше своето високо покровителство. Впрочем той съвсем не се интересуваше сега от това: беше зает с едно необикновено произшествие. Но нека чуем него самия.

Аз не обичам труповете и мъртъвци и винаги ми е неприятно, когато дълга, погребална процесия ми мине път и инвалид-войник, облечен като капуцин, смърка с лявата си ръка емфие, тъй като дясната му носи факел. Винаги чувствам раздразнение, когато видя богата катафалка и ковчег, обвит в кадифе; но раздразнението ми се примесва с тъга, когато видя наемен файтонджия, който вози червен, непокрит с нищо ковчег на някой бедняк и само някоя просякиня, срещната на кръстопътя, се мъкне подир него, защото няма друга работа.

Ние, струва ми се, оставихме поручик Пирогов, когато той се раздели с клетия Пискаръов и тръгна подир блондинката. Тая блондинка беше лекичко, доста интересно създайце. Тя се спираше пред всеки магазин и се заглеждаше в изложените на прозорците колани, забрадки, обици, ръкавици и други дреболии, непрестанно се въртеше, зяпаше на всички страни и се обръщаше назад. „Ти, гълъбче, си моя!“ –

казваше самоуверено Пирогов, като продължаваше своето преследване, скрил лицето си в яката на шинела, за да не го види някой от познатите му. Но не е излишно да кажем на читателите какъв беше поручик Пирогов.

Но преди да кажем какъв беше поручик Пирогов, не е излишно да разправим за обществото, към което принадлежеше Пирогов. Има едни офицери, които в Петербург съставят някаква средна класа от обществото. На вечерен прием, на обяд у статски съветник или у действителен статски съветник, който е добил тоя чин с четирийсетгодишен служебен труд, винаги ще намерите някого от тях. Няколко бледи, съвсем безцветни като Петербург щерки, едни от които са презрели, чайна масичка, пиано, домашни танци – всичко това е неразделно от светлия пагон, който лъщи под лампата между благоприличната блондинка и черния фрак на някой брат или на домашен познат. Извънредно трудно е да пораздвижиш и да накараш да се засмеят тия хладнокръвни девизи; за това е потребно голямо изкуство или още по-добре казано, да си лишен от всякакво изкуство. Трябва да се приказва така, че да не е нито прекалено умно, нито прекалено смешно и във всичко да има от ония дреболии, които жените обичат. Трябва да се признае, че посочените господа имат право. Те имат специална дарба да карат тия безцветни красавици да се смеят и да слушат. Възклицания, задушавани от смях: „Ах, стига! Не ви ли е срам да ни разсмивате толкова!“ – са най-често тяхната най-добра награда. Те попадат много рядко във висшата класа или още по-точно – никога. Там те са изтикващи напълно от ония хора, които в това общество се наричат аристократи; впрочем тия хора се смятат учени и възпитани. Те обичат да поприказват за литература, хвалят Булгарин, Пушкин и Греч и приказват с презрение и с люти остроти за А. А. Орлов. Те не пропускат нито една публична лекция, макар тя да е по счетоводство или лесовъдство. Каквато и пиеса да има в театъра, винаги ще намерите някого от тях, освен когато се играят някакви „Филатки“, които много оскърбяват техния възискателен вкус. Те са постоянно в театъра. Това са най-ползните хора за театралната дирекция. Особено обичат хубавите стихове и пиесите, също така много обичат да викат високо актьорите, мнозина от тях, като преподават в държавни учебни заведения или като подготвят за държавни учебни заведения, се обзавеждат най-сетне с кабриолет и с чифт коне. Тогава техният кръг се поразширява: най-сетне стигат дотам, че се оженват за търговска дъщеря, която знае да свири на пиано, със зестра от стотина хиляди или горе-долу толкова налични пари и с цял куп брадати роднини. Но ако не изслужат поне до полковнишки чин, те не могат да достигнат такава чест. Защото руските брадати търговци, макар че все още лъхат на зеле, по никакъв начин не искат да омъжват дъщерите си за други, освен за генерали или най-малко за полковници. Това са главните черти на тоя вид млади хора. Но поручик Пирогов имаше множество таланти, които си бяха лично негови. Той декламираше превъзходно стихове от „Димитрий Донски“ и „От ума си тегли“ и притежаваше собствено изкуство да изпуска с луличката си така сполучливо колелца дим, че можеше да наниже десетина едно в друго. Умееше да разправя приятно анекдота, че топът е едно, а еднорогът – друго. Впрочем малко мъчно е да се изброят всичките таланти, с които съдбата бе надарила Пирогов. Той обичаше да поприказва за някоя актриса и танцовачка, но не тъй грубо, както обикновено би приказвал за тях някой млад прапорщик. Беше много доволен от своя чин, в който бе наскоро произведен, макар че понякога, като лягаше на дивана, казваше: „Ох, ох! Суета, всичко е суета! Какво от туй, че съм поручик?“ Ала дълбоко в себе си беше много поласкан от това ново достойнство. В разговор често се опитваше да загатне между другото за него и веднъж, когато срещна на улицата някакъв писар, който му се стори неучтив, го спря веднага и с кратки, но резки думи му даде да разбере, че пред него стои поручик, а не друг някакъв офицер. Той се постара да каже това още по-красноречиво, защото в същото време минаваха край него две съвсем не грозни дами. Пирогов изобщо проявяваше страст към всичко изящно и насърчаваше художника Пискарьов; впрочем това може би ставаше, защото много му се искаше да види своята мъжествена физиономия на портрет. Но стига за качества на Пирогов. Човекът е такова удивително същество, че никога не можеш изброи наведнъж всичките му достойнства. И колкото повече се вглеждаш в него, толкова по-нови особености изпъкват и тяхното описание би било безкрайно.

И така Пирогов продължаваше да преследва непознатата, като от време на време й задаваше въпроси, на които тя отговаряше рязко, накъсо и с някакви неясни звуци.

През тъмните Казански порти те навлязоха в улица Мешчанска, улица на тютюневите и на други дребни дюкянчета, на немците занаятчии и на чухонските нимфи. Блондинката изтича по-бързо и се вмъкна в портата на една доста измърсена отвън къща. Пирогов – подир нея. Тя отърча по тясната тъмна стълба и влезе във врата, в която също тъй смело се вмъкна и Пирогов. Той се озова в голяма стая с черни стени, с окаден таван. Куп железни винтове, шлосерски инструменти, лъскави кафеничета и свещници бе струпан върху масата; подът бе замърсен от бакърени и железни стърготини. Пирогов веднага разбра, че това е жилище на майстор. Непознатата се въртна в една странична врата. За миг той се замисли, но като следваше руското правило, реши да върви напред. Влезе в една стая, която съвсем не приличаше на първата, беше наредена много чисто, и личеше, че господарят ѝ е немец. Той беше смаян от онова необикновено нещо, което видя там. Пред него седеше Шилер, не оня Шилер, който е написал „Вилхелм Тел“ и „Историята на трийсетгодишната война“, но известният Шилер, майстор-тенекеджия на улица Мешчанска. До Шилер се бе изправил Хофман, не писателят Хофман, но доста добрият общар от улица Офицерска, голям приятел на Шилер. Шилер беше пьян и седеше на стол, като тропаше с крак и говореше разпалено нещо. Всичко това все още не би учудило Пирогов – учуди го необикновено странното положение на тия хора. Шилер седеше, като бе издал напред своя доста дебел нос и бе дигнал глава нагоре, а Хофман бе хванал тоя нос с два пръста и въртеше острието на своя общарски нож по самата кожа на носа. Двете личности приказваха на немски език и затова поручик Пирогов, който знаеше от немски само „гут морген“, не можа да разбере нищо от цялата тая история. Впрочем ето какви бяха думите на Шилер:

– Не го искам, не ми трябва нос! – говореше той, като размахваше ръце. – Само за носа ми отиват три фунта тютюн на месец. И ги плащам в един мръсен руски магазин, защото немският магазин не продава руски тютюн, плащам в мръсен руски магазин по четирийсет копейки за всеки фунт; това прави една рубла и двацет копейки – прави четиринайсет рубли и четирийсет копейки. Чуваш ли, приятелю Хофман? Само за един нос четиринайсет рубли и четирийсет копейки. А в празнични дни аз смъркам рапе, защото не искам да смъркам в празнични дни мръсния руски тютюн. На година смъркам два фунта рапе, по две рубли фунта. Шест и четиринайсет – двацет рубли и четирийсет копейки само за тютюн! Това е грабеж, питам те, приятели Хофман, не е ли тъй? – Хофман, който също беше пьян, отговаряше утвърдително. – Двацет рубли и четирийсет копейки! Аз съм швабски немец, аз имам крал в Германия. Не искам нос! Отрежи ми носа! Ето ми носа!

И ако не беше внезапната поява на поручик Пирогов, Хофман без всякакво съмнение би отрязал за нищо и никакво носа на Шилер, защото държеше вече ножа така, като че щеше да реже подметка.

Шилер се раздразни много, че някакво непознато, неканено лице му попречи изведнъж, съвсем неочаквано. Макар че беше пьянски зашеметен от бирата и спирта, чувстваше, че е малко неприлично да бъде пред чужди хора в такъв вид и в такова положение. Но в това време Пирогов се наведе леко и със свойствената си любезност каза:

– Вие ще ме извините...

– Махай се! – отвърна проточено Шилер.

Това озадачи поручик Пирогов. Подобно обръщение бе съвсем ново за него. Усмивката, която се мяркаше по лицето му, веднага изчезна. С чувство на огорчено достойнство той каза:

– Чудно ми е, уважаеми господине... Сигурно не сте забелязали, че... аз съм офицер...

– Какво значи офицер? Аз съм швабски немец. Мен сам (и Шилер удари с юмрук по масата), мене сам ще бъде офицер: година и половина юнкер, две години поручик и аз утре веднага офицер. Но аз не искам да служи. С офицери аз прави тъй: фу! – и Шилер духна върху приближената до устата си длан.

Поручик Пирогов видя, че не му оставаше нищо, освен да си отиде, но такова съвсем неприлично за неговото звание отношение му беше неприятно. Няколко пъти той се спираше на стълбата, като че искаше да се опомни и да помисли как да накара Шилер да разбере своята дързост. Най-сетне разсъди, че Шилер може да бъде извинен, защото главата му беше пълна с бира; освен туй пред него изпъкна хубавичката блондинка и той реши да забрави това. На следния ден рано заранта поручик Пирогов

се яви в работилницата на майстора тенекеджия. В първата стая го посрещна хубавичката блондинка и го попита с доста строг глас, който много отиваше на лицето ѝ:

– Какво обичате?

– А, здравейте, миличка! Не ме ли познахте? Хитруша, какви хубави очички! – и поручик Пирогов поиска доста мило да повдигне с пръст брадичката ѝ.

Но блондинката възкликна страхливо и пак тъй строго попита:

– Какво обичате?

– Да ви видя, повече нищо не обичам – рече поручик Пирогов, като се усмихна доста приятно и пристъпи по-близо; ала като съзря, че плашливата блондинка иска да се измъкне през вратата, добави: – Искам, миличка, да си поръчам шпори. Може ли да ми направите шпори? Макар че за да ви обича човек, съвсем не са потребни шпори, а по-скоро юзджика. Какви мили ръчички! – поручик Пирогов винаги беше много любезен в обясненията си от подобен род.

– Ей-сега ще извикам мъжа си – рече немкинята и излезе и след няколко минути Пирогов видя Шилер, който излизаше със сънливи очи, едва окопитен от вчерашното пиянство.

Като погледна офицера, той като в неясен сън си спомни произшествието от вчерашния ден. Не помнеше нищо от онова, което се беше случило в действителност, но чувстваше, че е направил някаква глупост и затова прие офицера с доста строг вид.

– За шпори не мога да ви взема по-малко от петнайсет рубли-рече той, като искаше да се отърве от Пирогов, защото, като честен немец, му беше много съвестно да гледа оногова, който го бе виждал в неприлично положение.

Шилер обичаше да пие без никакви свидетели, само с двама-трима приятели, и през това време се заключваше дори от своите работници.

– Но защо толкова скъпо? – попита любезно Пирогов.

– Немска изработка – рече хладнокръвно Шилер, като поглади брадичката си. – Руснак ще съгласи да направи за две рубли.

– Добре, за да ви докажа, че ви обичам и че желая да се запозная с вас, ще ви платя петнайсет рубли.

Една минута Шилер остана да размисли: като честен немец стана му малко съвестно. Желаете ли сам да откаже тая поръчка, той каза, че по-рано от две седмици не може да я изпълни. Но Пирогов без никакво възражение прие това напълно.

Немецът се замисли и почна да разсъждава как по-добре да извърши работата си, за да може наистина да струва петнайсет рубли. През това време блондинката влезе в работилницата и почна да рови по масата, отрупана с кафеничета. Поручикът, като се възползва от замислеността на Шилер, приближи се до нея и стисна голата ѝ до рамото ръчичка. Това съвсем не се хареса на Шилер.

– Майн фрау! – извика той.

– Вас волен зи дох? – отвърна блондинката.

– Гензи, на кухня!

Блондинката излезе.

– Значи след две седмици? – каза Пирогов.

– Да, след две седмици – отвърна замисленият Шилер. – Сега имам много работа.

– Довиждане! Аз ще намина към вас.

– Довиждане – рече Шилер и заключи вратата след него.

Поручик Пирогов реши да не изоставя своите домогвания, макар че немкинята явно му се противеше. Той не можеше да разбере, че някой може да му се противи, още повече че любезността и бляскавият му чин даваха пълно право на внимание. Но трябва да се каже, че жената на Шилер, макар и миловидна, бе много глупава. Впрочем глупостта придава особена прелест на хубавичката жена. Поне аз познавах много мъже, които бяха във възторг от глупостта на своите жени и виждаха в нея всички белези на младежка невинност. Красотата върши истински чудеса... Всичките душевни недостатъци на красавицата, вместо да предизвикват отвращение, стават някак извънредно привлекателни; самият порок изглежда миловиден, ала изчезне ли красотата – жената трябва да бъде двайсет пъти по-умна от мъжа, за да внуши към себе си ако не любов, то поне уважение. Впрочем жената на Шилер, въпреки всичката си глупост, беше винаги вярна на своя дълг и затова Пирогов много мъчно щеше да успее в смелото си начинание; ала преодоляването на пречки винаги се придружава от наслада и от ден на

ден блондинката ставаше все по-интересна за него. Той почна много често да пита за шпорите, тъй че най-сетне това дотегна на Шилер. Той напрегна всички усилия да довърши почнатите наскоро шпори; най-сетне шпорите бяха готови.

– Ах, каква отлична изработка! – извика поручик Пирогов, когато видя шпорите. – Господи, колко хубаво е изработено! И нашият генерал няма такива шпори!

Чувство на самодоволство се разли в душата на Шилер. Очите му почнаха да гледат доста весело и той съвсем се примири с Пирогов. „Руски офицер – умен човек!“ – каза си той.

– Та значи вие можете да направите и ножница например за кинжал или калъфче за други неща?

– О, много мога – каза Шилер усмихнат.

– Тогава направете ми една ножница за кинжал. Аз ще ви го донеса. Имам много хубав турски кинжал, но ми се иска да му направя друга ножница.

Шилер като че бе ударен от бомба. Челото му изведнъж се сбърчи. „Ха сега де!“ – помисли си той, като се ругаеше вътрешно, че сам си навлече тая беля. Той смяташе вече за безчестно да се откаже, а освен това руският офицер бе похвалил работата му. Като поклати глава, той се съгласи; ала целувката, която Пирогов на излизане залепи нахално точно в устата на хубавичката блондинка, го докара в пълно недоумение.

Смятам за неизлишно да запозная читателя накъсо с Шилер. Шилер беше истински немец в пълния смисъл на тая дума. Още от двайсетгодишната си възраст, от онова щастливо време, през което руснакът живее съвсем безгрижно, Шилер бе измерил целия си живот и не правеше никакво изключение в никакъв случай. Той си беше определил да става в седем часа, да обядва в два, да бъде точен във всичко и да се напива всеки неделен ден. Беше си определил да събере за десет години капитал от петдесет хиляди и това беше сигурно и неотменимо като съдба, защото по-скоро някой чиновник би забравил да надникне в портиерската стая на своя началник, отколкото немец да се реши да не удържи думата си. Той в никакъв случай не увеличаваше своите разходи и ако цената на картофите се увеличаваше прекалено много, той не добавяше ни една копейка, а намаляваше само количеството и макар че понякога оставаше малко гладен, свикваше и с това. Неговата точност стигаше дотам, че си бе определил да целува жена си не повече от два пъти в денонощие, а за да не би някак да я целуне още веднъж, никога не сипваше в супата си повече от една лъжичка пипер; впрочем в неделен ден това правило не се изпълняваше толкова строго, защото тогава Шилер изпиваше две бутилки бира и една бутилка кимминова водка, която обаче винаги ругаеше. Пиеше съвсем не така, както англичанинът, който веднага след обед заключва вратата и се натрясква сам. Напротив, като немец той винаги пиеше вдъхновено или с обуцаря Хофман, или с дърводелеца Кунц, също немец и голям пияница. Такъв беше характерът на благородния Шилер, който накрая беше докаран до извънредно затруднено положение. Макар че бе флегматик и немец, все пак постъпките на Пирогов събудиха у него нещо подобно на ревност. Той си бърхаше главата и не можеше да измисли как да се отърве от тоя руски офицер. А през това време Пирогов, като пушеше лула сред другарите си – защото провидението тъй е наредило, че дето има офицери, там има и лули, – като пушеше лула между другарите си, многозначително и с приятна усмивка загатваше за интрижката си с една хубавичка немкиня, с която по думите му той бил вече съвсем близък, а която всъщност почти беше изгубил надежда да склони.

Един ден се разхождаше по улица Мешчанска към къщата, на която блестеше фирмата на Шилер с кафеничета и самовари; за най-голяма своя радост той видя главицата на блондинката, която надничаше през прозореца и гледаше минавачите. Той се спря, махна ѝ с ръка и каза:

– Гут морген! – Блондинката го поздрави като познат.

– Вкъщи ли е мъжът ви?

– Вкъщи – отвърна блондинката.

– А кога не е вкъщи?

– В неделни дни не е вкъщи – каза глупавичката блондинка.

„Това не е лошо – помисли си Пирогов. – Това може да се използва.“ И на следния неделен ден като изневиделица той кацна при блондинката. Шилер наистина не беше вкъщи. Хубавичката домакиня се изплаши; но тоя път Пирогов постъпи доста предпазливо, отнесе се много почтително и като се поклони, показа цялата красота на

своята гъвкава и стегната снага. Шегуваше се много приятно и учтиво, но глупавичката немкиня отвръщаше на всичко с едносрични думи. Най-сетне, като въртя насам и натам и видя, че нищо не може да задържи вниманието ѝ, той ѝ предложи да танцуват. Немкинята мигом се съгласи, защото немките винаги много обичат да танцуват. Пирогов възлагаше тъкмо на това надеждата си: първо, това ѝ правеше удоволствие, второ – това можеше да покаже неговата торнюра и сръчност, трето – при танците повече от всеки друг случай можеш да се сближиш, можеш да прегърнеш хубавичката немкиня и да сложиш началото на всичко друго; с една дума, той смяташе, че по такъв начин ще има пълен успех. Започна да танцува някакъв гавот, тъй като знаеше, че за немките е необходима постепенност. Хубавичката немкиня се изправи сред стаята и дигна прекрасното си краче. Това положение така възхити Пирогов, че той се хвърли да я целува. Тя почна да вика и с това увеличи още повече в очите на Пирогов прелестта си; той я засипа с целувки. Но изведнъж вратата се отвори и влязоха Шилер, Хофман и дърводелецът Кунц. Всички тия достойни занаятчий бяха пияни като обучащи.

Оставям на самите читатели да преценят гнева и негодуванието на Шилер.

– Грубиянино! – викна той в най-голямо негодувание. – Как смееш целуващ моя жена? Ти подлец, а не руски офицер. Дявол да го вземе, приятелю Хофман, аз немец, а не руска свиня! – Хофман се съгласи. – О, не искам имам рога! Вземи него, приятелю Хофман, за яка, не искам – продължаваше той, като махаше силно с ръце, а лицето му приличаше на червения плат на жилетката му. – Осем години живея в Петербург, в Швабия е майка ми, вуйчо ми в Нюрнберг, аз – немец, а не рогато говедо. Сваляй от него всичко, приятелю Хофман! Дръж за крак и ръка, камарад мой Кунц! – и немците хванаха ръцете и краката на Пирогов.

Напразно се опитваше да се противи: тия трима занаятчий бяха най-едрият сред всички петербургски немци и постъпиха с него тъй грубо и неучтиво, че право да си кажа, не мога да намеря думи да опиша това тъжно събитие.

Сигурен съм, че на другия ден Шилер е бил в силна треска, че е треперил като лист, очаквайки всеки миг да пристигне полиция, че би дал всичко, ако случилото се вчера можеше да бъде само сън. Но туй, което е станало, не може да се промени. Нищо не можеше да се сравни с гнева и негодуванието на Пирогов. Само мисълта за подобно ужасно оскърбление го караше да беснее. Той смяташе, че Сибир и камшиците бяха най-малкото наказание за Шилер. Хвърчеше към жилището си, за да се облече и оттам да отиде направо при генерала, да му опише с най-ярки краски буйството на немските занаятчий. Едновременно искаше да подаде и писмено заявление до Главния щаб. И ако определеното наказание не бъде достатъчно, да отиде още по-нататък и по-нататък.

Но всичко това завърши някак чудновато: из пътя той се отби в една сладкарница, изведе две точени банички, прочете нещичко от „Северна пчела“ и после излезе вече не толкова разгневен. Освен това доста приятната прохладна привечер го накара да се поразходи по Невския проспект; към девет часа се успокои и реши, че не е хубаво да безпокои в неделен ден генерала, който при това несъмнено е поканен някъде, и затуй отиде на гости вечерта у един началник на контролна колегия, дето се бе събрало доста приятно общество от чиновници и офицери. С удоволствие прекара там вечерта и толкова се отличи в мазурката, че предизвика възторга не само на дамите, но дори и на кавалерите.

Чудно е нареден нашият свят! – мислех си аз, когато вървах преди два дни по Невския проспект и си спомнях тия две произшествия. – Колко странно, колко непостижимо си играе с нас нашата съдба! Получаваме ли някога онова, което желаем? Достигаме ли онова, за което, струва ни се, са отредени нарочно нашите сили? Всичко става наопаки. На тоя съдбата е дала чудесни коне и той се вози равнодушно с тях, без да забелязва красотата им, когато друг някой, чието сърце изгаря от страст за коне, върви пешком и се задоволява само да цъка с език, когато край него минава кон-бегач. Той има отличен готвач, но за съжаление е с такава малка уста, че повече от две късчета не могат да влязат в нея, друг има уста, голяма колкото арката на Главния щаб, но, уви, трябва да се задоволява с някакъв немски обед от картофи. Как странно си играе с нас нашата съдба! Но най-странни са произшествията, които се случват по Невския проспект. О, не вярвайте на тоя Невски проспект! Винаги, когато вървя по него, загръщам по-плътнo наметката си и се мъча съвсем да не поглеждам срещнатите неща. Всичко е измама, всичко е мечта, всичко е друго, не онова, което

ти се струва! Вие мислите, че тоя господин, който се разхожда в отлично ушит сюртук, е много богат, нали? Нищо подобно: всичко, което има той, е тоя сюртук. Въобразявате си, че тия двама дебели хора, застанали пред строящата с черква, говорят за нейната архитектура? Съвсем не: те приказват колко чудновато са кацнали двете врани една срещу друга. Мислите, че тоя ентусиаст, размахал ръце, разправя как жена му е хвърлила през прозореца топченце към съвсем непознат нему офицер? Съвсем не: той разправя за Лафайет. Мислите, че тия дами... ала най-малко от всичко вярвайте на дамите. Още по-малко се заглеждате в прозорците на магазините: изложените в тях дреболии са прекрасни, но миришат на страшни количества банкноти. Ала опазил ви Бог, ако надничате под шапките на дамите! Както и да се развява в далечината наметката на някоя красавица, за нищо няма да тръгна подире ѝ и да любопитствувам. За Бога, по-далеч, по-далеч от фенера! И по-скоро, колкото е възможно по-скоро отминавайте. Ще имате късмет, ако се отървете само с това, че фенерът залее вашия контешки сюртук с вонящото си масло. Но и всичко друго освен фенера излъхва измама. Той лъже през всяко време, тоя Невски проспект, ала най-много, когато нощта като гъста маса го натисне и отдели белите и кремавите стени на къщите, когато целият град се превърне в гръм и блясък, когато милиарди карети слизат от мостовете, а фореиторите викат и подскачат върху конете и когато самият демон запалва лампите само за да покаже всичко в неистински вид.

Нос

I

На двайсет и пети март в Петербург се случи едно необикновено странно произшествие. Бръснарят Иван Яковлевич, който живееше на Вознесенския проспект (фамилията му е загубена и дори на фирмата му – дете е изобразен господин с насапунисана буза с надпис: „И пускане кръв“ – няма нищо повече), бръснарят Иван Яковлевич се събуди доста рано и подуши мирис на топъл хляб. Като се привдигна малко на кревата, видя, че съпругата му, достопочтена дама, която много обичаше да пие кафе, изваждаше от печката току-що опечени хлебчета.

– Днес, Прасковя Осиповна, аз няма да пия кафе – каза Иван Яковлевич, – а вместо това ми се иска да хапна топла питка с лук. (Тоест Иван Яковлевич би искал и едното, и другото, но знаеше, че беше съвсем невъзможно да се искат две неща отведнъж; защото Прасковя Осиповна никак не обичаше такива прищевки.) „Нека глупакът яде хляб за мен е по-добре – помисли си съпругата. – Ще остане още кафе.“ И хвърли една питка на масата.

От приличие Иван Яковлевич облече над ризата си фрак, седна до масата, взе нож и като направи многозначителна гримаса, почна да реже питката. Като я разреза на две половини, той погледна в средата и за свое учудване видя, че нещо се белее. Иван Яковлевич разчопли с ножа и опипа с пръст: „Твърдо – каза си той. – Какво ли може да бъде?“

Пъхна пръстите си и измъкна – един нос!... Иван Яковлевич дори отпусна ръце; почна да търка очите си и да опипва: нос, наистина нос! И освен това като че познат. Ужас се изписа по лицето на Иван Яковлевич. Но тоя ужас не беше нищо в сравнение с негодуванието, което обзе неговата съпруга.

– Откъде, звяр такъв, отреза тоя нос? – викна му тя гневно. – Мошеник, пияница! Аз сама ще те обадя на полицията. Разбойник неден! Чух вече от трима души, че през време на бръснене тъй си дърпал носовете им, че те едва се държат.

Но Иван Яковлевич беше ни жив, ни умрял. Той позна, че тоя нос не беше на никой друг, а на колежкия асесор Ковальов, когото бръснеше всяка сряда и неделя.

– Чакай, Прасковя Осиповна! Аз ще го сложа в ъгъла, завит в парцалче: нека постои малко там, а после ще го изнеса.

– Не искам и да чувам! Да позволя в стаята ми да има отрязан нос?... Дръвник такъв! Знае само да точи бръснача си на ремъка, а скоро вече съвсем не ще може да изпълнява своя дълг, пачавра, негодник! Аз ли ще трябва да отговарям за теб пред полицията?... Ах, ти, отрепка, глупав пън! Махай го! Махай го! Носи го, дете щеш! Да не съм го помисрала тук!

Иван Яковлевич стоеше съвсем като убит. Той мислеше, мислеше – и не знаеше какво да измисли. „Дявол да го вземе, как е станало? – каза той най-сетне, като се почеса зад ухото. – Пиян ли съм се върнал вчера, или не – не мога положително да кажа. А по всички признаци това произшествие е невероятно: защото хлябът е нещо, което се пече, а носът – нещо съвсем друго. Нищо не мога да разбера!...“ – Иван Яковлевич млъкна. Мисълта, че полицаите ще намерят у него носа и ще го обвинят, го накара просто да падне в несвяст. Вече му се мяркаше червената полицейска яка, обшити красиво със сребро, шпага... и той затрепера с цялото си тяло. Най-сетне взе долните си дрехи и обувката, намъкна върху си всички тия парцали и придружен от тежичките приказки на Прасковя Осиповна, обви носа в едно парцалче и излезе на улицата.

Искаше да го пхне някъде: или до уличното стълбче при портата, или тъй някак, без да ще, да го изпусне и да завие в напречната улица. Но за проклетия все се изпречваше някой познат, който веднага го запитваше: „Къде отиваш?“ или „Кого ще бръснеш толкова рано?“, тъй че Иван Яковлевич съвсем не можеше да намери сгодна минута. Веднъж насмалко не го изпусна, но полицаят в будката още отдалеч му посочи с алебардата и му рече: „Вземи го! Изпусна нещо!“ И Иван Яковлевич трябваше да вдигне носа и да го скрие в джоба си. Обзе го отчаяние, още повече че хората по улицата непрекъснато се увеличаваха, тъй като почваха да отварят магазините и бакалниците.

Реши да отиде до Исакиевския мост: дали оттам някак не можеше да го хвърли в Нева?... Но аз съм малко виновен, че досега не съм казал нищо за Иван Яковлевич, човек почтен в много отношения.

Иван Яковлевич, като всеки почтен руски занаятчия, беше страшен пияница. И макар че всеки ден бръснеше чуждите бради, неговата собствена винаги беше небръсната. Фракът на Иван Яковлевич (Иван Яковлевич никога не ходеше в сюртук) беше нашенарен, тоест беше черен, но целият с кафяво-жълти и сиви петна, яката му бе омазана, а вместо три копчета висяха само конци. Иван Яковлевич беше голям циник и когато колежният асесор Ковальов през време на бръсненето му казваше обикновено: „Ръцете ти, Иван Яковлевич, вечно миришат!“, Иван Яковлевич отговаряше на това с въпрос: „Че защо пък да не миришат?“ „Не знам, братко, само че миришат“ – думаше колежният асесор и Иван Яковлевич смръкваше емфие и заради тия думи го насапунисваше и по бузата, и под носа, и зад ухото, и под брадата, с една дума, дето му се искаше.

Тоя почтен гражданин беше вече на Исакиевския мост. Преди всичко той се огледа наоколо; след това се наведе над перилата, уж да погледне под моста дали има много риба – и тихичко хвърли парцалчето с носа. Той се почувства така, сякаш изведнъж се е освободил от сто и осемдесет килограма тежест. Иван Яковлевич дори се усмихна. Вместо да отиде да бръсне чиновнически бради, той се запъти към заведението с надпис „Ястия и чай“, за да поиска чаша пунш, когато изведнъж съзря в края на моста участъковия пристав, човек с благородна външност, с широки бакенбарди, с триъгълна шапка и шпага. Той замръзна, а участъковият пристав му правеше знак с пръст и думаше: „Я ела насам, драги!“

Иван Яковлевич знаеше как трябва да постъпи, сне още отдалеч фуражката си, приближи се пъргаво и рече:

– Здраве желая, ваше благородие!

– Не, не, драги, не, ваше благородие, а я ми кажи какво правеше там на моста?

– Бога ми, господине, ходих да бръсна и се поспрях да видя дали реката тече бързо.

– Лъжеш, лъжеш! Няма да се отървеш с това. Я благоволи да отговориш!

– Готов съм да бръсна ваша милост два пъти в седмицата или дори три пъти без всякакво възражение – отвърна Иван Яковлевич.

– Не, приятелю, това са дребни работи! Мен ме бръснат трима бръснари и отгоре на туй – смятат го за голяма чест. Ами ти, я разправи какво правеше там?

Иван Яковлевич побледня... Ала тук произшествието съвсем се покрива с мъгла и какво стана по-нататък, нищо положително не се знае.

Колежният асесор Ковальов се събуди доста рано и направи с устни: „бррр...“, което правеше винаги при събуждане, макар че сам не можеше да обясни по каква причина. Ковальов се протегна и заповяда да му дадат малкото огледало, което беше на масата. Искеше да види пъпчицата, която снощи бе излязла на носа му, но за най-голямо свое изумление видя, че вместо нос на лицето му има съвсем гладко място! Изплашен Ковальов заповяда да му дадат вода и потърка с кърпа очите си: вярно, няма нос! Той почна да пипа с ръка, за да разбере: не спи ли? Изглеждаше, че не спи. Колежният асесор Ковальов скочи от кревата и разтърси тяло: няма нос!... Поръча веднага да му дадат да се облече и хукна направо към началника на полицията.

Но през това време необходимо е да кажа нещо за Ковальов, за да може читателят да разбере що за колежки асесор беше той. Колежките асесори, които получават това звание благодарение на научни атестати, никак не могат да се сравняват с ония колежки асесори, които се произвеждаха в Кавказ. Това са съвсем различни видове. Учените колежки асесори... Но Русия е такава чудна земя, че ако кажеш нещо за един колежки асесор, всички колежки асесори от Рига до Камчатка бездруго ще го вземат за своя сметка. Същото е и за всички звания и чинове. Ковальов беше кавказки колежки асесор. Той имаше това звание само от две години и затуй не го забравяше нито миг, а за да си придаде по-голямо благородство и тежест, никога не казваше, че е колежки асесор, а винаги – майор. „Слушай, гълъбице – казваше той обикновено, когато срещнеше на улицата някоя жена, която продаваше нагръдници, – ела при мен, вкъщи, моето жилище е в Садовая; щом попиташ: тук ли живее майор Ковальов – всеки ще ти посочи.“ Ако пък срещаше някоя хубавичка, даваше й освен това и тайно поръчение, като прибавяше: „Попитай, душичке, за жилището на майор Ковальов.“ Поради това занаят и ние ще наричаме този колежки асесор майор.

Майор Ковальов бе свикнал да се разхожда всеки ден по Невския проспект. Яката на нагръдника му винаги беше извънредно чиста и колосана. Бакенбардите му бяха такива, каквито и сега още могат да се видят на губернските и околийски землемери, на архитектите, ако те са руски хора, а също така и на ония, които изпълняваха различни полицейски длъжности, изобщо на всички мъже, които имат пълни румени бузи и доста добре играят бостон: тия бакенбарди вървят точно по средата на бузата и стигат направо до носа. Майор Ковальов носеше много печати, изрязани на скъпи камъни и с гербове, и други, на които беше изрязано: сряда, четвъртък, понеделник и т.н.

Майор Ковальов бе пристигнал в Петербург, защото беше необходимо, а именно – да търси съответна на званието си служба: ако успее – вицегубернаторство, ако ли не – езекуторска, в някое по-важно министерство. Майор Ковальов нямаше нищо против и да се ожени; но само в случай, че булката може да има двеста хиляди капитал. И затова читателят може сега сам да прецени: какво беше положението на този майор, когато вместо доста хубавия и умерен нос – преглупаво равно и гладко място.

Като за проклетия по улицата не се виждаше ни един файтонджия и той трябваше да върви пешком, загърнат в наметката си и закрил лице с кърпичка, като се преструваше, че уж му тече кръв. „Дано тъй да ми се е сторило: не може да бъде носът ми да се загуби тъй глупаво.“ Отби се в една сладкарница само за да се погледне в огледалото. За щастие в сладкарницата нямаше никой: хлапетата метяха стаите и нареждаха столовете; някои носеха със сънливи очи горещи пирожки на табли; по масите и столовете се търкаляха вчерашни вестници, залети с кафе. „Ех, слава Богу, няма никой – рече той. – Сега мога да се огледам.“ Приблужи се боязливо до огледалото и погледна: „Дявол знае що за мръсотия! – каза той и плю... – Поне да имаше каквото и да е вместо нос, а то – нищо!...“

Раздразнен, той прехапа устни, излезе от сладкарницата и въпреки навика си реши да не поглежда никого и да не се усмихва никому. Изведнъж се изправи като втрещен до вратата на една къща; пред очите му се случи необяснимо явление: до входната площадка спря карета, вратичката се отвори, от каретата скочи приведен господин в мундир и изтича по стълбата. Какъв беше ужасът и заедно с него смайването на Ковальов, когато видя, че беше неговият собствен нос! При това необикновено зрелище стори му се, че всичко пред очите му се обърна с главата надолу; чувстваше, че едва се държи на крака; но реши на всяка цена да го дочака и да се върне в каретата, цял треперещ като от треска. Наистина след две минути носът излезе. Облечен беше в мундир, обшит със злато, с висока твърда яка; носеше кожени

панталони; на кръста – шпага. По шапката му с перо можеше да се разбере, че имаше ранг на статски съветник. По всичко личеше, че отиваше някъде на визита. Той се обърна на две страни, извика на кочияша: „Ела насам!“ – качи се и замина.

Клетият Ковальов едва не се побърка. Той не знаеше какво да помисли за това чудно произшествие. Как беше възможно наистина този нос, който до вчера беше на лицето му, не можеше да се вози и да ходи – сега да е облечен в мундир! Той отърча след каретата, която за щастие отиде недалеч и се спря пред Казанската катедрална черква.

Побърза към черквата, промъкна се през редицата стари просякини със завързани лица и с две дупки за очите, на които по-рано много се смееше, и влезе вътре. Вътре в черквата имаше малко богомолци, всички бяха само около вратата. Ковальов се чувстваше толкова разстроен, че съвсем не можеше да се моли и търсеше с поглед оня господин от всички ъгли. Най-сетне го видя, изправен встрани. Носът съвсем бе скрил лицето си във високата твърда яка и се молеше с израз на най-голяма набожност.

„Как да отида при него? – помисли Ковальов. – По всичко – по мундира, по шапката – личи, че той е статски съветник. Дявол знае как да направя това.“

И почна да покашлюва около него, ала носът нито за миг не промени държанието си на богомолец и правеше метани.

– Уважаеми господине... – рече Ковальов, като се мъчеше сам да се насърчи. – Уважаеми господине...

– Какво обичате? – отговори носът, като се обърна.

– Чудно ми е, уважаеми господине... струва ми се... че вие трябва да знаете де ви е мястото. Изведнъж ви намирам и – де? – в черква. Ще се съгласите, че...

– Извинете, не мога да разбера за какво благоволявате да говорите... Обяснете.

„Как да му обясня?“ – помисли Ковальов и като се осмели започна:

– Разбира се, аз... впрочем аз съм майор. Ще се съгласите, че да ходя без нос е неприлично. Някаква търговка, която продава на Възкресения мост обелени портокали, може да седи без нос, но като имам предвид, че ще получа... а освен това, като съм познат с много дами от почтени къщи: Чехтарьова, статска съветница, и други. Преценете сам... аз не зная, уважаеми господине... (При тия думи майор Ковальов сви рамене). Извинявайте... от гледна точка на правилата на дълга и честта, това... вие сам можете да разберете.

– Абсолютно нищо не разбирам – отговори носът. – Обяснете се по-задоволително.

– Уважаеми господине... – рече Ковальов с чувство на собствено достойнство, – не зная как да разбирам думите ви... Цялата работа тук, струва ми се, е съвсем очевидна... Или вие искате... Ами че вие сте моят собствен нос!

Носът погледна майора и веждите му малко се намръщиха.

– Лъжете се, уважаеми господине. Аз съм си нещо отделно. Освен това между нас не може да има никакви близки отношения. Ако съдя по копчетата на вашия вицмундир, вие навярно служите в сената или най-много по правосъдното ведомство. А аз съм по научната част. – като каза това, носът се извърна и продължи да се моли.

Ковальов се обърка съвсем и не знаеше какво да прави, нито дори – какво да помисли. В това време се чу приятен шум от дамска рокля: приближи се една възрастна дама, цяла окичена с дантели, а заедно с нея друга, тъничка, в бяла рокля, която падаше много мило на стройната ѝ снага, със светлокремава шапчица, лека като баничка. Зад тях се спря и отвори кутийката си с емфие висок телохранител с големи бакенбарди и с цяла дузина яки.

Ковальов се приближи, издърпа батистената яка на нагръдника си, пооправи закачените на златна верижка печатчета, усмихна се на вси страни и се загледа в тъничката дама, която като пролетно цвете се навеждаше леко и дигаше до челото си бялата си ръчичка с полупрозрачни пръсти. Усмивката по лицето на Ковальов стана още по-широка, когато съзря под шапчицата нейната кръгличка, съвсем бяла брадичка и част от бузата, обаграна с цвета на първата пролетна роза. Но изведнъж отскочи като опарен. Спомни си, че вместо нос на лицето му няма нищо и сълзи бликнаха в очите му. Той се обърна, за да каже направо на господина в мундира, че той само се преструва на статски съветник, че е мошеник и подлец и че не е нищо повече, освен неговия собствен нос... Ала носът го нямаше вече: той бе успял да офейка, навярно пак на визита у някого.

Това докара Ковальов в отчаяние. Той тръгна назад и спря за миг под колонадата, като огледа внимателно навсякъде, дали няма да съзре някъде носа. Помнеше много добре, че шапката му бе с перо, а мундирът – със златна нашивка, но не бе забелязал шинела, нито цвета на каретата му, нито конете, нито дори дали имаше отзад на каретата някакъв лакей и в каква ливрея бе облечен той. Освен това толкова карети препускаха насам-натам и с такава бързина, че мъчно можеше да се забележи; но дори и да би забелязал някоя от тях, по никакъв начин не би могъл да я спре. Денят беше прекрасен и слънчев. По Невския проспект имаше сума народ, същински цветен водопад от дами се изливаше по целия тротоар, като се почне от Полицейския до Аничкиния мост. Ето и познатия му надворен съветник, когото той наричаше подполковник, особено ако това ставаше пред чужди хора. Ето и Яригин, шеф на бюро в сената, голям негов приятел, който винаги губеше на бостон, когато играеше на осем. Ето и друг един майор, който бе станал в Кавказ асесор, маха му с ръка, за да отиде при него...

– Ах, дявол да го вземе! – рече Ковальов. – Хей, файтонджия, карай направо при полицейския началник.

Ковальов седна във файтона и само подвикваше на файтонджията:

– Препускай с всичка сила!

– Тук ли е началникът на полицията? – извика той, като влезе в преддверието.

– Съвсем не – отвърна вратарят, – току-що излезе.

– Туй-то!

– Да – добави вратарят, – не беше много отдавна, но излезе. Ако бяхте дошли минута по-рано, може би щяхте да го заварите.

Без да сваля кърпичката от лицето си, Ковальов седна във файтона и викна с отчаян глас:

– Карай!

– Къде? – каза файтонджията.

– Карай направо!

– Как направо, тука има завой: надясно или наляво? Тоя въпрос възпря Ковальов и го накара пак да се замисли. При това положение трябваше да се обърне най-напред към Управата на благочинието, не защото то имаше пряка връзка с полицията, а защото неговите разпореждания можеха да бъдат много по-бързи, отколкото на други учреждения; но да търси удовлетворение от началството на учреждението, дето носът каза, че служи, щеше да бъде безразсъдно, защото от самите отговори на носа вече личеше, че за тоя човек нямаше нищо свято и че може би сега пак щеше да го излъже, както излъга, когато уверяваше, че никога не го е виждал. И тъй Ковальов вече искаше да заповяда да го закарат в Управата на благочинието, когато отново му хрумна мисълта, че тоя измамник и мошеник, който още при първата среща постъпи тъй безсъвестно с него, би могъл пак тъй лесно, като използва това време, да се измъкне някак от града и тогава всички търсения ще бъдат напразни или могат да продължат, не дай Боже, цял месец. Най-сетне като че самото небе го вразуми. Той реши да се обърне направо към вестникарската агенция и своевременно да даде обявление с подробно описание на всичките му качества, та всеки, който го срещне, да може веднага да му го доведе или поне да съобщи за местопребиваването му. И тъй, като реши това, Ковальов заповяда на файтонджията да кара към вестникарската агенция и из целия път не спираше да го тупа с юмрук по гърба и да му повтаря: „По-скоро, подлецо! По-скоро, мошенико!“ – „Ех, господарю!“ – говореше коларят, като поклащаше глава и шибаше с поводите коня, чиито косми бяха дълги като на рошаво кученце. Най-сетне файтонът спря и Ковальов се втурна задъхан в малката приемна стая, дето един побелял чиновник в стар фрак и с очила седеше до масата, захапал със зъби перото, и броеше донесените медни пари.

– Кой приема тук обявленията? – извика Ковальов. – А, здравейте!

– Моите почитания! – каза побелелият чиновник, като дигна за миг очи и отново ги наведе към купчината пари.

– Искам да се напечата...

– Моля. Моля, почакайте малко! – рече чиновникът, като написа с едната си ръка някаква цифра на листа и бутна с пръстите на лявата си ръка две единици от сметалото.

Един лакей със златни ширити и с външност, която показваше, че служи в

аристократически дом, се бе изправил до масата със записка в ръка и сметна за прилично да покаже, че умее да се държи с хората: „Ще повярвате ли, господине, че кученцето не струва и осемдесет копейки, тест аз не бих дал за него и осем пари, но графинята го обича. Бога ми, обича го и – ето на, на оня, който го намери – сто рубли! Да си говорим правичката, ето на, както сега ние с вас, вкусовете на хората съвсем не са еднакви: ако си ловец, дръж хрътка или пудел; не жали и петстотин рубли, дай и хиляда, но да бъде хубаво куче.“

Почтеният чиновник слушаше това с многозначителна гримаса и в същото време пресмяташе колко букви има донесената бележка. Встрани се бяха наредили много баби, търговски служачи и портиери с бележки. В една от тях се казваше, че се предлага за работа кочияш с трезвено поведение; в друга – малко използвана каляска, докарана през 1814 година от Париж; в трета се предлагаше селско момиче за прислужница, деветнайсетгодишно, опитно за пране, годно и за други работи; здрав файтон без един ресор; млад буен кон на сиви петна, седемнадесетгодишен; нови, получени от Лондон семена от ряпа и репички; вила с всички удобства: две ясли за коне и място, върху което може да се посади превъзходна брезова или елхова градина; също така се предлагаше на желаещите да си купят стари подметки, с покана да се явят за пазарлък всеки ден от осем до три часа. Стаята, в която се бе побрало цялото това общество, беше мънинка и въздухът в нея бе извънредно гъст; но колежният асесор Ковальов не усещаше миризмата, защото се бе забулил с кърпичката и защото собственият му нос се намираше Бог знае в какви места.

– Уважаеми господине, позволете да ви попитам... Много ми е необходимо – каза най-сетне с нетърпение Ковальов.

– Сега, сега!... Две рубли и четирийсет и три копейки! Ей-сегичка!... Една рубла и шейсет и четири копейки! – каза белокосият господин, като сочеше записките на старите жени и на портиерите. – Какво обичате? – каза най-сетне той, като се обърна към Ковальов.

– Моля... – рече Ковальов – случи се едно мошеничество или измама и досега не мога нищо да разбера. Моля само да се обяви, че оня, който ми доведе този подлец, ще получи доста голямо възнаграждение.

– Моля, мога ли да зная името ви?

– Но защо ви е името? Не бива да го казвам. Аз имам много познати: Чехтарьова, статска съветница, Пелагея Григориевна Подточина, жена на щабофицер... Не дай Боже, ако неочаквано се научат! Можете просто да напишете: един колежки асесор или още по-добре, човек с чин на майор.

– А избягалият от вашата прислуга ли беше?

– Каква прислуга? Ако беше тъй, не би било голямо мошеничество! Избяга ми... носът...

– Хм! Какво чудновато име! И голяма сума ли ви открадна този господин Носов?

– Носът, тоест... вие не можете да разберете! Носът ми, моят собствен нос се изгуби някъде. Дяволът се пошегува с мен!

– Но как се е загубил? Май не мога добре да разбера това.

– Ами че и аз не мога да ви кажа как, важното е, че сега той се разхожда с каляска из града и се нарича статски съветник. И затова ви моля да обявите: който го залови, да ми го доведе в най-скоро време. Помислете само как наистина мога да живея без такава една видна част от тялото? То не е като някакво малко пръстче на крака, който пъхам в обувката – и никой не ще види, че го няма. Всеки четвъртък ходя на гости у статската съветница Чехтарьова; Пелагея Григориевна Подточина, жена на щабофицер, и нейната доста хубавичка щерка са също мои много добри познати, помислете сам как мога сега... Сега не мога да се явя пред тях.

Чиовникът се замисли, което личеше от силно стиснатите му устни.

– Не, не мога да поместя такова обявление във вестниците – каза той най-сетне след дълго мълчание.

– Как? Защо?

– Така. Вестникът може да загуби доброто си име. Ако всеки почне да съобщава, че носът му е избягал, то... И без това вече се приказва, че се печатат много невероятни неща и лъжливи слухове.

– Но защо тая работа да е невероятна? Тук, струва ми се, няма нищо подобно.

– На вас се струва, че няма. Ето миналата седмица имаше такъв случай: дойде

един чиновник също тъй, както вие сега дойдохте, донесе едно обявление, по сметка трябваше да плати две рубли и седемдесет и три копейки, и цялото обявление се състоеше в туй, че един черен пудел избягал. Изглежда, че няма нищо особено, нали? А излезе цял пасквил: тоя пудел бил касиер на не помня кое учреждение.

– Но аз не ви давам обявление за пудел, а за моя собствен нос: почти същото, като че за себе си.

– Не, такова обявление не мога по никакъв начин да поместя.

– Ами щом носът ми наистина се е загубил!

– Щом се е загубил, това е работа на лекар. Разправят, че има хора, които могат да принадлежат какъвто и да е нос. Но на мен ми се струва, че вие навярно сте весел човек и обичате да се шегувате с другите.

– Кълна ви се в каквото искате! Най-сетне, щом стигнахме дотам, аз сам ще ви покажа.

– Защо ще се безпокоите! – продължи чиновникът, като смръкна емфие. – Впрочем ако това не ви безпокои – прибави той и мръдна любопитно, – желателно е да погледна.

Колежният асесор махна кърпичката от лицето си.

– Наистина извънредно чудно! – рече чиновникът. – Мястото е съвсем гладко, сякаш току-що изпържена палачинка. Да, невероятно равно!

– Е, сега ще спорите ли? Сам виждате, че не може да не се обяви. Ще ви бъде особено благодарен и много се радвам, че тоя случай ми достави удоволствието да се запозная с вас... – Както се вижда, тоя път майорът бе решил да се подмаже малко.

– Е, то, разбира се, не е голяма работа да се напечата – рече чиновникът, – само че не виждам никаква полза за вас от това. Щом толкова искате, кажете на някой, който има изкусно перо, да го опише като рядко произведение на природата и да напечата тая статийка в „Северна пчела“ (сега той смръкна пак емфие) за полза на юношеството (сега си избърса носа) или така, за общо любопитство.

Колежният асесор беше съвсем отчаян. Той изви очи към долния край на вестника, дето имаше обяви за спектакли; лицето му беше вече готово да се усмихне, когато съзря името на една хубавичка актриса и ръката му опипа джоба: дали има там синя банкнота, защото според Ковальов щабофицерите трябва да седят в кресла – но мисълта за носа развали всичко!

Самият чиновник, изглежда, беше трогнат от затруднителното положение на Ковальов. Като искаше да облекчи донякъде неговата скръб, той сметна за прилично да изрази съчувствието си с няколко думи: „На мен наистина ми е много тъжно, че с вас се е случило такъв анекдот. Не обичате ли да смъркнете емфие? То разсейва главоболието и тъжните настроения, дори по отношение на хемороидите – пак е хубаво.“ Като казваше това, чиновникът поднесе на Ковальов табакерката си и доста сръчно обърна капачето ѝ, върху което имаше портрет на някаква дама с шапчица.

Тая неумишлена постъпка извади от търпение Ковальов.

– Не мога да разбера как ви се иска да се шегувате – каза той кипнал. – Нима не виждате, че аз нямам тъкмо това, с което мога да смъркам? Дявол да ви вземе емфието! Не мога да го гледам сега, и то не само това гадно ваше березинско емфие, но дори и да бихте ми предложили истинско рапе.

– Като каза това, той излезе силно раздражен от вестникарската агенция и се запъти към участъковия пристав, който беше необикновен любител на захар. В къщата му цялото преддверие, което беше и трапезария, бе отрупано с буци захар, донесени поради приятелство от търговците. В това време готвачката сваляше от участъковия пристав държавните ботуши; шпагата и всичките му военни доспехи бяха вече мирно окачени по ъглите, а тригодишното му синче пипаше страшната му триъгълна шапка и той след бойния войнствен живот, се готвеше да вкуси от сладостите на мирния живот. Ковальов влезе при него тъкмо когато той се протегна, изпъшка и рече: „Ех, славно ще си поспя два часа!“ И затова можеше да се предполага, че колежният асесор бе дошъл съвсем ненавреме. И не знаей – дори ако той би му донесъл в това време няколко фунта чай или сукно, дали пак би бил приет много сърдечно. Приставът беше голям покровител на всички изкуства и текстилни изделия, но предпочиташе държавните банкноти. „Това е вещ – казваше обикновено той. – И няма нищо по-хубаво от тая вещ: нито иска да яде, нито заема много място, винаги може да се събере в джоба, а падне ли – не се чупи.“

Приставът прие доста сухо Ковальов и каза, че след обяд не е време да се правят следствия, че самата природа е отредила така – след като се наяде, човек трябва малко да си почине (от това колежният асесор можа да разбере, че на участъковия пристав не бяха съвсем непознати изреченията на древните мъдреци), че на един почтен човек няма да му откъснат носа и че по света има различни майори, които нямат дори прилични долни дрехи и се мъкнат по всевъзможни непочтени места.

Тоест право куме в очи! Трябва да отбележа, че Ковальов беше извънредно обидчив човек. Той можеше да прости всичко, каквото кажеха за самия него, но никак не извиняваше онова, което се отнасяше до чина или до званието му. Дори смяташе, че в театралните пиеси може да се допусне всичко, което се отнася до оберофицерите, но щабофицерите съвсем не бива да се нападат. Приемът на пристава толкова го сконфузи, че той тръсна глава, разпери малко ръцете си и каза с чувство на достойнство:

– Признавам, че след такива оскърбителни от ваша страна забележки не мога да кажа нищо повече... – и излезе.

Върна се вкъщи, едва влачейки нозе. Беше вече здрач. След всички тия неуспешни търсения жилището му се стори тъжно и извънредно противно. Като влезе в преддверието, видя върху кожения измърсен диван лакея си Иван, който лежеше на гръб, плюеше към тавана и доста сполучливо попадеше все на едно и също място. Равнодушието на тоя човек го накара да побеснее той го удари с шапката си по челото и рече:

– Ти, свиня такава, винаги се занимаваш с глупости!

Иван изведнъж скочи и се втурна да снесе наметката му.

Като влезе в стаята си, уморен и тъжен, майорът се тръсна в креслото, въздъхна няколко пъти и най-сетне каза:

– Боже мой, Боже мой! Защо ме сполетя това нещастие? Да бях без ръка или без крак, все пак щеше да бъде по-добре, да съм без уши е лошо, но все още поносимо, ала човек без нос е дявол знае що: да е птица, не е птица, да е гражданин, не е гражданин, просто вземи, че го изхвърли през прозореца! И поне да бяха го отрязали на война или на дуел, или аз сам да бях причина за това, а той изчезна за нищо и никакво, изчезна съвсем напразно!... Само че не, не може да бъде – прибави той, като помисли малко. – Невероятно е да се загуби нос: съвсем невероятно е. Това наистина е или сън, или просто тъй ми се струва; може би някак по погрешка да съм сръбнал вместо вода от водката, с която търкам след бръснене брадата си. Иван, глупакът, не я е прибрал и аз сигурно съм я нагълтал. – и за да се увери наистина, че не е пиан, майорът сам се ошипа тъй силно, че извика. Тая болка напълно го увери, че той действа и живее наяве. Приблужи се полекичка до огледалото и изпърво зажумя с мисълта – дано носът се появи на мястото си, но в същия миг отскочи назад, като каза: Какъв противен вид!

Това наистина беше необяснимо. Ако се загубеше копче, сребърна лъжичка или нещо подобно – както и да е; но да се загуби и кой да се загуби? И при това в собственото му жилище!... Като се съобразяваше с всички обстоятелства, майор Ковальов помисли, че най-вероятно е да не е виновен никой друг освен щабофицерската жена Подточина, която искаше да го ожени за дъщеря си. И той самият обичаше да се усуква около нея, но избягваше окончателното решение. Ала когато жената на щабофицера направи му каза, че иска да я ожени за него, той се отдалечи тихичко заедно със своите комплименти, като каза, че е още млад, че му е необходимо да прослужи още пет години, за да може да навърши точно четирийсет и две години. И сигурно, за да си отмъсти, щабофицерската жена е решила да го обезобрази и е платила за това на някакви врачки, защото по никакъв начин не можеше да се предположи, че носът му е отрязан: никой не бе влизал в стаята му. Бръснарят Иван Яковлевич го беше бръснал още в сряда, а през целия ден в сряда и дори през целия четвъртък носът му си беше цял – той много добре помнеше и знаеше това; а от друга страна, би чувствал болка и несъмнено раната не би могла толкова бързо да заздравее и да бъде гладка като палачинка. Той почна да крои планове: дали да даде под съд щабофицершата, или сам да отиде при нея и да я изобличи. Размишленията му бяха прекъснати от светлината, която блесна през пролуките на вратата и която показа, че Иван вече е запалил свещта в преддверието. Скоро се появи и самият Иван, който носеше свещта пред себе си и освети ярко цялата стая. Първото движение на Ковальов беше да грабне кърпата и да скрие мястото, дето до вчера още беше носът му, та глупавият човек наистина да

не зине, като види такова чудно нещо у господаря си.

Иван не бе успял да се прибере в дупката си, когато в преддверието се чу непознат глас, който каза: – Тук ли живее колежният асесор Ковальов?

– Влезте. Майор Ковальов е тук – каза Ковальов, като скочи бързо и отвори вратата.

Влезе един чиновник от полицията с красива външност, с бакенбарди, немного светли и немного тъмни, с доста пълни бузи, същият, който в началото на нашата повест стоеше в края на Исакиевския мост.

– Вие ли сте благоволили да загубите носа си?

– Точно тъй!

– Той е намерен сега.

– Какво думате? – извика майор Ковальов. Радостта го накара да онемее. Той гледаше втренчено изправения пред него полицаи, по чийто пълни устни и бузи трептеше ярко светлината на свещта. – По какъв начин?

– По един чудноват случай, заловили го почти на пътя. Вече се настанявал в дилижанса и искал да замине за Рига. И пашапортът му отдавна бил написан на името на един чиновник. И чудното е, че отначало аз сам го помислих за господин. Но за щастие очилата ми бяха с мен и аз веднага видях, че това е нос. Зер аз съм късоглед и ако вие се изправите пред мен, виждам само, че имате лице, но нито нос, нито брада, нищо не мога да забележа. Тъща ми, тоест майката на жена ми, също нищо не вижда.

Ковальов не беше на себе си. „Но де е той? Де? Още сега ще изтичам.“

– Не се безпокойте. Понеже знаех, че ви е потребен, аз ви го донесох. И най-чудното е, че главният участник в тая работа е мошеникът бръснар на улица Възнесенска, който седи сега в участъка. Отдавна го подозирах аз в пианство и кражба, още преди три дни бе отмъкнал от едно дюкянче дузина копчета. Вашият нос е съвсем същият, какъвто си беше – при тия думи полицаият бръкна в джоба си и измъкна оттам обвития в хартия нос.

– Той е! – извика Ковальов. – Същият! Останете да изпием с мен чашка чай.

– С голямо удоволствие, но съвсем не мога: оттук трябва да отида в затвора... Всички продукти много поскъпнаха... При мен вкъщи живее и тъща ми, тоест майката на жена ми, и децата. Особено най-големият дава големи надежди: много умно хлапе, но няма никакви средства за възпитанието им.

Ковальов се сети и като грабна от масата една червена банкнота, мушна я в ръката на полицаия, който се поклонил, излезе и почти в същия миг Ковальов чу гласа му на улицата, дето той увещаваеше с юмрук по зъбите един глупав селяк, връхлетял с каруцата си точно на булеварда.

След като полицаият излезе, колежният асесор остана няколко минути в едно неопределено състояние и едва по-късно почна да вижда и да чувства: неочакваната радост го потопи в пълно безпаметство, той грижливо взе в шепа намерения нос и още веднъж внимателно го разглежда.

– Той е, той същият! – говореше майор Ковальов. – Ето и пълчицата на лявата страна, която бе излязла вчера.

Майорът едва не се засмя от радост. Ала в света нищо не е дълготрайно, затова и радостта във втората минута вече не е тъй жива, както в първата, в третата минута тя е още по-слаба и най-сетне незабелязано се слива с обикновеното настроение на душата, както кръгът, причинен от падане на камъче във вода, най-сетне се слива с гладката повърхнина. Ковальов почна да размисля и разбра, че работата още не е свършена: носът е намерен, но ще трябва да се сложи и да се намести, където е бил.

– Ами ако не се залепи?

При тоя въпрос, който сам си зададе, майорът побледня. С чувство на необясним страх той се втурна към масата и приближи огледалото, да не би да сложи някак накриво носа. Ръцете му трепереха. Предпазливо и внимателно го постави на предишното място. О, ужас! Носът не се залепи!... Той го приближи до устата си, стопли го леко с дъха си и пак го сложи на гладкото място, което се намираше между двете бузи, ала носът по никакъв начин не се задържаше.

– Хайде! Хайде, де! Залепвай се, глупако! – говореше му той! Ала носът беше като дървен и падаше на масата с чудноват звук, като че беше тапа. Лицето на майора се сгърчи. – Нима няма да зарасне? – попита той изплашен.

Но колкото и да го слагаше на мястото му, старанието му оставаше все така безуспешно.

Ковальов извика Иван и го изпрати да доведе доктора, който живееше в същата къща, в най-хубавата квартира на белетажа. Тоя доктор беше виден мъж, имаше прекрасни смолести бакенбарди, свежа здрава докторица, ядеше сутрин пресни ябълки и държеше устата си необикновено чиста, като я плакнеше всяка заран почти по три четвърти часа, лъскаше зъбите си с пет различни четчици. Докторът веднага пристигна. Като попита откога се е случило това нещастие, той вдигна брадичката на майор Ковальов и го чукна с големия си пръст по същото място, дето по-рано беше носът, тъй че майорът трябваше да дръпне главата си назад с такава сила, че удари тила си в стената. Лекарят каза, че няма нищо от това и го посъветва да се мръдне малко по-далеч от стената, заповяда му да наведе главата си изпърво надясно и като опипа мястото, дето по-рано беше носът, рече: „Хм!“ След това го накара да наведе главата си наляво и каза „Хм!“ И накрая пак го чукна с големия си пръст, тъй че майор Ковальов дръпна главата си като кон, на който преглеждат зъбите. Като направи тоя опит лекарят поклати глава и рече:

– Не, не може. По-добре останете си така, защото може да стане по-лошо. То, разбира се, би могло да се залепи; аз и сега бих ви го залепил, но, уверявам ви, за вас ще е по-лошо.

– И таз добра! Че как ще остана без нос! – каза Ковальов. – Та по-лошо от това не може да бъде. Дявол знае каква е тая работа! Де мога да се покажа с такава мръсотия? Аз имам добри познанства: ето довечера трябва да бъда в две семейства. Аз съм познат с много хора: статската съветница Чехтарьова, Подточина, щабофицерска жена... макар че след днешната й постъпка аз ще се разправам с нея само чрез полицията. Моля ви се – рече Ковальов умолително, – няма ли някакво средство? Прилепете ми го как да е; макар и да не е много добре, само да се държи; в опасни случаи мога дори лекичко да го държа с ръка. Освен туй не танцувам, за да му навредя с някакви непредпазливи движения. Всичко, което ви дължа от благодарност за вашата визита, бъдете сигурни, доколкото ми позволяват средствата.

– Вярвате ли – каза докторът с глас, който беше нито висок, нито тих, но извънредно убедителен и магнетичен, – аз никога не лекувам за пари. Това е противно на моите правила и изкуство. Наистина вземам за визитите си, но само да не оскърбявам с отказ. Разбира се, бих залепил носа ви, но уверявам ви с честта си, ако не вярвате на думите ми, че това ще бъде много по-лошо. По-добре предоставете всичко на самата природа. Измивайте се по-често със студена вода и уверявам ви, че макар и без нос, ще бъдете толкова здрав, колкото и ако го имате. И съветвам ви да сложите носа в буркан със спирт или още по-добре, да налеете вътре две супени лъжици люта водка и топъл оцет – и тогава ще можете да вземете за него добри пари. Дори аз сам бих го взел, ако не искате много скъпо.

– Не, не! За нищо на света няма да го продам! – извика отчаяният майор Ковальов. – По-добре да изчезне!

– Извинете! – рече докторът, като се кланяше. – Искях да ви бъде полезен... Какво да се прави! Видяхте поне, че се постарях.

– Като каза това, докторът излезе от стаята с благородна осанка. Ковальов дори не видя лицето му и в своята дълбока безчувственост съзря само маншетите на бялата и чиста като сняг риза, които се подаваха от ръкавите на черния му фрак.

Още на следния ден той реши, преди да подаде жалба, да пише на щаб-офицершата дали не би се съгласила да му върне, без да се противи, онова, което му дължи. Писмото имаше следното съдържание:

Уважаема госпожо
Александра Григориевна!

Не мога да разбера странната постъпка от ваша страна. Бъдете уверена, че като правите така, няма да спечелите нищо и по никакъв начин няма да ме принудите да се оженя за вашата дъщеря. Повярвайте, че историята около моя нос ми е напълно известна, както и това, че вие, а не някой друг, сте главният участник в нея. Неговото внезапно отделяне от мястото му, бягството и маскирането му ту като чиновник, ту най-сетне в собствения му вид – не е нищо друго освен последица от магиите, извършени от вас или от ония, които упражняват като вас подобни благородни

занятия. От своя страна, смятам се задължен да ви предупредя, че ако споменатият от мене нос не бъде още днес на мястото си, ще бъде принуден да прибегне до защитата и покровителството на законите.

Впрочем с пълно уважение към вас имам чест да бъда ваш покорен слуга
Платон Ковальов.

Уважаеми господине

Платон Кузмич!

Вашето писмо извънредно ме учуди. Аз, право да си кажа, съвсем не го очаквах и толкова повече относително несправедливите укори от ваша страна. Известявам ви, че чиновникът, за когото споменавате, никога не съм приемала въщи нито маскиран, нито в истинския му вид. Идвал е у нас наистина Филип Иванович Потанчиков. И макар че той, това е вярно, поиска ръката на дъщеря ми, бидейки сам с добро и трезвено поведение и много учен, аз никога не съм му давала никаква надежда. Споменавате още за нос. Ако с това разбирате, че уж съм искала да ви оставя на сухо, тоест да ви дам формален отказ, то мен ме учудва, че вие сам приказвате за това тогаз, когато, както ви е известно, аз бях на съвсем противно мнение и ако вие сега поискате дъщеря ми по законен начин, готова съм веднага да ви удовлетвори, тъй като това винаги е било предмет на моето най-голямо желание, с надежда за което оставам винаги готова на вашите услуги

Александра Подточина.

— Не — каза си Ковальов, като прочете писмото. — Наистина тя не е виновна. Не може да бъде! Писмото е написано тъй, както не може да го напише виновен човек в престъпление — колежният асесор беше опитен в това, защото още в Кавказката област няколко пъти бе изпращан на следствие. — Но по какъв начин, как така се случи това? Само дяволът може го разбра! — каза най-сетне той, като отпусна ръце.

Между това слуховете за необикновеното приключение се пръснаха из цялата столица и както му е редът — с доста особени прибавки. Тъкмо тогава умовете на всички бяха настроени за необикновени неща: наскоро целият град се занимаваше с опити за действието на магнетизма. Освен това случката с танцуващите столове на улица Конюшина беше още прясна и затуй не беше чудно, че скоро почнаха да разправят как носът на колежният асесор Ковальов се разхождал по Невския проспект точно в три часа. Всеки ден се стичаха множество любопитни. Някой каза, че носът уж се намирал в магазина на Юнкер, и около магазина на Юнкер се събра тълпа и настана такава блъсканица, че дори полицията трябваше да се намеси. Един спекулант с почетна външност и с бакенбарди, който продаваше при входа на театъра разни сухи сладкиши, специално направи чудесни здрави дървени пейки и канеше любопитните срещу осемдесет копейки на човек да се качват по тях. Един заслужил полковник нарочно излезе по-рано от къщи и едва можа да се промъкне през навалищата, но за голямо свое негодувание видя в прозореца на магазина вместо нос една обикновена вълнена фланела и литографирана картинка с изображение на девойка, която си поправя чорапа, и едно конте в жилетка с ревери и с малка брадичка, надничащо към нея иззад едно дърво — картинка, която повече от десет години висеше все на това място. Като се махна оттам, той каза ядосано: „Как може да се смущава народа с такива глупави и неправдоподобни слухове?“ След това се пръсна слухът, че носът на майор Ковальов се разхожда не по Невския проспект, а в Таврическата градина, че уж той отдавна бил вече там, че още когато там живеел Хозрев-Мирза, той много се учудвал на тая странна игра на природата. Някои от студентите на Хирургическата академия се запътиха нататък. Една знатна почтена дама помоли със специално писмо пазача на градината да покаже на децата й тоя рядък феномен и ако е възможно, с поучително и назидателно обяснение за юношите.

От всички тия произшествия извънредно много бяха зарадвани светските постоянни посетители на официалните приеми, които обичаха да разсмяват дамите и чийто запас през това време бе съвсем изчерпан. Една малка част от почтени и благонамерени хора беше крайно недоволна. Някакъв господин с негодувание разправяше, че той не разбира как могат в днешния просветен век да се разпространяват глупави измислици и че се учудва как правителството не обръща

внимание на това. Личеше, че тоя господин принадлежи към ония господа, които биха искали да забъркат правителството във всичко, дори във всекидневните разправи с жените си. След това... но сега отново цялото произшествие се забулва с мъгла и какво е станало после, съвсем не е известно.

III

Съвсем глупави неща стават по света. Понякога съвсем неправдоподобни: изведнъж същият тоя нос, който се разхождаше с чин на статски съветник и вдигна толкова шум в града, се озова, като че нищо не е било, отново на мястото си, тоест тъкмо между двете бузи на майор Ковальов. Това се случи още на седми април. Като се събуди и се погледна неволно в огледалото, той видя: имаше нос! Пипна с ръка – вярно, имаше нос!

– Ехе! – рече Ковальов и както си беше бос, от радост едва не подкара из цялата стая казачок, но Иван, който влезе, му попречи.

Той веднага заповяда да му донесе да се измие и като се миеше, пак погледна в огледалото: имаше нос! Като се избърсваше с кърпата, отново погледна в огледалото: имаше нос!

– Я виж, Иване, струва ми се, че на носа ми май има пъпчица – каза той, а през това време си мислеше: „Ами какво ще бъде, ако Иван рече: Не, господарю, не само пъпчица, ами и носът го няма!“

Ала Иван каза:

– Нищо, няма никаква пъпчица, носът е чист!

„Добре е, дявол да го вземе!“ – рече си майорът и щракна с пръсти. В това време през вратата надникна бръснарят Иван Яковлевич, но тъй страхливо, като котка, току-що набита задето е откраднала сланина.

– Казвай първо: чисти ли ти са ръцете? – извика му отдалеч Ковальов.

– Чисти.

– Лъжеш!

– Бога ми, господарю, чисти са.

– Хайде, но да внимаваш!

Ковальов седна. Иван Яковлевич го обвини с кърпа и за миг превърна с четката си брадата и част от бузата му в крем, какъвто поднасят на търговските именни дни. „Гледай ти!“ – каза си Иван Яковлевич, като зърна носа и след това изви глава и го погледна от другата страна.

– Ей на! Като помислиш, наистина той е! – продължаваше Иван Яковлевич и дълго гледа носа.

Най-сетне лекичко, с невероятна предпазливост дигна два пръста, за да го хване за крайчеца. Такава беше системата на Иван Яковлевич.

– Ей, ей, внимавай! – извика Ковальов. Иван Яковлевич отпусна ръце, вцепени се и като никога се обърка. Най-сетне почна предпазливо да го глади с бръснача под брадата и макар че никак не му беше удобно и трудно можеше да бръсне, без да държи оная част от тялото, с която човек мирише, все пак, като опираше как да е власатия си голям пръст в бузата и в долния му венец, най-сетне преодоля всички пречки и го избърсна.

Когато всичко бе готово, Ковальов побърза да се облече, взе файтон и отиде право в сладкарницата. Още с влизането си викна отдалеч:

– Момче, чашка шоколад! – и в същия миг се погледна в огледалото: имаше нос.

Той се обърна весело назад и със сатирически израз погледна малко прижумял двамата военни, единият от които имаше нос, не по-голям от копче на жилетка. След това тръгна за канцеларията на онова министерство, дето се опитваше да получи вицегубернаторска служба, а в случай на несполука – езекуторска. Минавайки през приемната, погледна в огледалото: имаше нос. След това отиде при друг един колежки асесор или майор, голям шегаджия, на когото често казваше в отговор на закачливите му забележки: „Знам те аз теб, ти си шило!“ Из пътя мислеше: „Ако и майорът не се пукне от смях, като ме види, това вече ще е сигурен знак, че всичко си е на мястото.“ Но колежкият асесор не каза нищо. „Добре е, добре е, дявол да го вземе!“ – помисли си Ковальов. Из пътя срещна щабофицершата Подточина заедно с дъщерята, поклонили им се и беше посрещнат с радостни възклицания – значи нищо не му липсваше.

Разговаря с тях доста време, като извади нарочно табакерката си, дълго пълни двете дупки на носа си с емфие, като си повтаряше наум: „Виждате ли сега, женоря, кокоши народ! За дъщеря ти все пак няма да се ожения. Тъй просто, раг атоиr* – ще има да вземаш!“ И от тоя ден нататък майор Ковальов се разхождаше, като че нищо не е било, и по Невския проспект, и в театрите, и навсякъде. И носът му, като че нищо не е било, беше на лицето му, без дори да напомня, че се е отделял от него. След това виждаха майор Ковальов винаги в добро настроение, усмихнат, преследващ абсолютно всички хубавички дами, а веднъж дори спря пред едно дюкянче в Безистена, за да купи някаква лента за орден, неизвестно по какви причини, защото сам не беше кавалер на никакъв орден.

[* По любов (фр.).]

Ето каква история се случи в северната столица на нашата обширна държава! Едва сега, като вземем предвид всичко, виждаме, че в нея има много неправдоподобни неща. Необяснимо е например как тъкмо от това чудновато свръхестествено отделяне на носа и от неговото появяване на различни места в образа на статски съветник Ковальов не бе разбрал, че не бива да дава обявления за носа си чрез вестникарската агенция. Споменавам за това не в смисъл, че ми се струва скъпо да се плаща за обявлението: това е дребна работа и аз съвсем не съм користолюбив човек. Но е неприлично, неудобно, не е хубаво! И още – как носът се бе озовал в печената питка и как самият Иван Яковлевич?... Не, това съвсем не мога да разбера, решително не мога да разбера! Но най-странно, най-необяснимо от всичко е как могат авторите да вземат такива сюжети. Признавам, че това е съвсем неразбираемо, това е наистина... Не, не, съвсем не разбирам. Първо, няма абсолютно никаква полза за отечеството, второ... но и от второто пак няма никаква полза. Просто не знам какво е това... Ала въпреки всичко, макар, разбира се, че може да се допусне и едното, и другото, и третото, може дори... че къде ли пък няма несъобразности? И все пак, като поразмислиш, във всичко това има наистина нещичко. Кой каквото ще да казва, но такива произшествия се случват по света – рядко, но се случват.

Портрет

Част I

Никъде не се спираха толкова хора, колкото пред дюкяна за картини в Щчукинский безистен. Тоя дюкян бенаистина най-разнородна сбирка от чудновати работи: повечето от картините бяха рисувани с маслени бои, покрити с тъмозелен лак, в тъмножълти варакосани рамки. Зима с бели дървета, съвсем червена привечер, прилична на зарево от пожар, фламандски селянин с лула и със счупена ръка, който прилича повече на пуяк с маншети, отколкото на човек – такива бяха техните обикновени сюжети. Към това трябва да се прибавят и няколко гравирани рисунки: портрет на Хозрев-Мирза с овчи калпак, портрети на някакви генерали с триъгълни шапки и с криви носове. Освен това на вратата на подобен дюкян обикновено висят на връзки различни панаирски произведения, отпечатани на големи листа, които свидетелстват за самородната дарба на руския човек. Едно от тях изобразяваше царкинята Миликтриса Кирбитевна, друго – град Йерусалим, върху къщичките и черквите червената боя безцеремонно се бе разхождала и заляла една част от земята, и двама руски селяни с ръкавици, които се молеха. Обикновено за тия произведения няма много купувачи, но затова пък зрители – цял куп. Някой пияница-лакей сигурно зяпа пред тях, понесъл от трактира съдове с обяд за господаря си, който несъмнено ще сърба не твърде гореща супа. Пред тях също така е застанал сигурно облечен в шинел войник, тоя кавалер на вехтошарския пазар, който продава две джобни ножчета, и някоя търговка охтенка, носеща кутия, пълна с обувки. Всеки се възхищава по свой начин: обикновено селяните сочат с пръсти, кавалерите разглеждат сериозно; лакеите хлапета и хлапетата чираци се смеят и се дразнят един друг с нарисуваните карикатури; старите лакеи в мъхнати шинели гледат само защото им се иска някъде да позяпат; а търговките, млади руски селянки, бързат по инстинкт, за да чуят какво си бърби народът и да видят в какво се е загледал. В това време пред дюкяна неволно спря минаващият млад художник Чартков. Старият му шинел и неконтешкото му облекло

показваха, че е човек, самоотвержено предан на своя труд и нямаше време да се грижи за облеклото си, в което винаги се крие тайнствена привлекателност за младите хора. Той спря пред дюкяна и най-напред се засмя вътрешно пред тия безобразни картини. Накрай бе обзет от неволна размисъл. Започна да разсъждава за кого ли са потребни тия произведения. Че руските хора са се загледали в Русланите Лазаревичи, в „Изпопл и изпопил“, във „Фома и Ерема“, това не му се струваше чудно: изрисуваните неща бяха твърде достъпни и разбираеми за народа, но де са купувачите за тия пъстри, мръсни, маслени цапаници? Кому са потребни тия фламандски селяни, тия червени и сини пейзажи, в които имаше някаква претенция за малко по-високо стъпало на изкуството, но в което се бе проявило неговото пълно и дълбоко унижение? Изглеждаше, че това съвсем не бяха произведения на дете самоук. Защото при цялата безчувствена карикатурност на работата в нея би бликвал някакъв остър порив. Ала тук личеше просто тъпоумие, безсилна, хилава бездарност, която произволно се е наредила между изкуствата, когато мястото ѝ е между низките занаяти, бездарност, която обаче беше вярна на своето призвание и бе вмъкнала в самото изкуство своя занаят. Същите бои, същият начин, същата свикнала опитна ръка, принадлежаща по-скоро на грубо направен автомат, отколкото на човек! Той дълго стоя пред тия мръсни картини и накрая вече съвсем не мислеше за тях, а през това време стопанинът на дюкяна, едно сиво човече в мъхнат шинел с брада, небръсната от неделя, отдавна вече му приказваше, пазареше се и уговаряше цената, без да бе разбрал какво му харесва и какво му е потребно.

– Ей тия селяци и пейзажчето ще ви дам за една бяла банкнотка. Я, каква живопис! Просто боде очите ти; току-що ги получих от разпродажбата; лакът още не е изсъхнал. Или, ето на, зима, вземете зимата! Петнайсет рубли! Само рамката колко струва. Я, каква е зимата! – и търговецът чукна лекичко с пръст платното, за да покаже навярно колко много струва зимата. – Ще заповядате ли да ги вържем заедно и да ви ги изпратим? Къде благоволявате да живеете? Хей, момче, я подай връвчицата.

– Чакай, братко, недей бърза толкова – рече опомнилият се художник, като видя, че чевръстият търговец не на шега почна да ги връзва заедно. Стана му малко съвестно да не вземе нещо, след като бе стоял толкова време в дюкяна, и каза:

– Я, чакай да видя дали тук няма нещо за мен – и като се наведе, почна да вдига от пода отрупаните изтъркани, опрашени, стари цапаници, които, както личеше, не бяха никак зачитани.

Тук имаше едновременно фамилни портрети, чиито потомци може би нямаше никога да се открият, съвсем неизвестни изображения с пробити платна, рамки с изтъркана позлата, с една дума, всевъзможни непотребни неща. Но художникът почна да ги разглежда, като си мислеше: „Може пък и нещо да се намери.“ Неведнъж той бе слушал да се разказва, че понякога сред всевъзможните вехтории на най-обикновените продавачи можеха да се намерят картини от велики майстори... Когато стопанинът видя къде се бе пхнал художникът, изостави своята припряност, зае обикновеното си положение и необходимата важност и отново се намести до вратата, като канеше минавачите и им сочеше с една ръка дюкяна...

– Елате, любезни, ето ви картини! Влезте, влезте, получени от разпродажбата.

Той вика предостатъчно и почти съвсем безплодно, приказва донасита с вехтошаря, изправен насреща до вратата на своя дюкян, и най-сетне, като си спомни, че в неговия дюкян има купувач, обърна гръб към хората и тръгна навътре.

– Какво, драги, избрахте ли нещо?

Но художникът от известно време вече се бе изправил неподвижно пред един портрет в голяма, някога великолепна рамка, по която сега само тук-там личаха следи от позлата. Портрет на старец с лице в бронзов цвят, скулесто и болнаво; чертите на лицето бяха сякаш изрисувани в миг на спазъм и от тях лъхаше нещо, което беше чуждо на Севера. В тях бе отпечатано огнено пладнe. Човекът беше облечен в широк азиатски костюм. Колкото и повреден и напращен да беше портретът, когато успя да изчисти праха от лицето, той видя следи от работата на голям художник. Изглеждаше, че портретът не е довършен, но силата на четката беше поразителна. Особено необикновени бяха очите му: сякаш художникът бе вложил в тях всичката сила на четката си и всичкото си усърдно старание. Те просто гледаха, гледаха дори от самия портрет, сякаш разкъсваха хармонията му със своята необикновена живост. Когато той отнесе портрета до вратата, очите още по-силно прогледнаха. Същото впечатление

направиха те и на хората. Една жена, изправена зад него, извика: „Гледа, гледа“ – и се дръпна назад. Той усети някакво неприятно, необяснимо за самия него чувство и сложи портрета на земята.

– Хайде, вземете портрета! – рече стопанинът.

– Колко? – каза художникът.

– Ех, какво ще се пазарим за него? Дайте три четвърти рубла!

– Не.

– Е, какво давате?

– Двайсет копейки – рече художникът, като се готвеше да си върви.

– Ех, пък каква цена дадохте! Ами че за двайсет копейки не можеш купи дори рамката. Вие утре ли смятате да го купите? Върнете се, върнете се, господине! Дайте поне още десет копейки. Вземете го, вземете го, дайте двайсет копейки. Истина, давам го само за сефте, само защото сте пръв купувач – и той направи жест с ръката си, сякаш искаше да каже: „Хайде, нека върви, отиде картината!“

Ето как съвсем неочаквано Чартков купи този стар портрет и в същото време помисли: защо го купих? Защо ми е? Но нямаше какво да прави. Той извади от джоба си двайсет копейки, даде ги на стопанина, взе портрета под мишница и го помъкна със себе си. Из пътя си спомни, че двайсетте копейки, които бе дал, бяха последните му пари. Изведнъж, мислите му се помрачиха: обхвана го мигом раздражение и равнодушна празнота. „Дявол да го вземе! Мръсен свят!“ – каза той с чувството на руснак, чиито работи вървят зле. И почти машинално тръгна с бързи крачки, изпълнен с безчувственост към всичко. Върху половината небе още стоеше червеният блясък на залеза; къщата, обърнати нататък, бяха едва-едва озарени от неговата топла светлина, а студеното синкаво сияние на месеца вече се засилваше. Полупрозрачни леки сенки падаха като опашки на земята, отхвърлени от къщата и от нозете на пешеходците. Художникът почна постепенно да се заглежда в небето, озарено от някакъв прозрачен тънък, съмнителен блясък и почти едновременно от устата му изхвъркнаха думите: „Какъв лек тон!“ И думите: „Отегчително, дявол да го вземе.“ И като натъкмяваше портрета, който непрестанно се изплъзваше изпод мишницата му, ускоряваше крачките си. Уморен и цял в пот, той се домъкна до жилището си – на петнайсетата линия от Василевския остров. С усилие и запъхтян се изкачи по стълбата, заляна с помия и украсена от следите на котки и кучета. Никой не отговори на почукването му по вратата: прислужникът не беше вкъщи. Той се облегна на прозореца и се приготви да чака търпеливо, докато най-сетне зад него се чуха стъпките на един момък в синя рубашка, който беше едновременно негов прислужник, модел, разтривач на боите му и метач на пода, който веднага пак измърсяваше с ботушите си. Момъкът се казваше Никита и когато господарят му не беше в къщи, през цялото време стоеше на портата. Никита дълго се мъчи да пхне ключа в дупката на бравата, която съвсем не се виждаше в тъмното. Най-сетне вратата се отвори. Чартков влезе във вестибюла, който беше непоносимо студен, както е винаги у художниците, което впрочем те не усещат. Без да дава шинела си на Никита, той влезе облечен с него в ателието – една квадратна стая, голяма, но ниска, с прозорци, които замръзваха, и отрупана с всевъзможни художествени вехтории: парчета от гипсови ръце, рамки с обтегнати платна, почнати и изоставени ескизи и драперии, метнати по столовете. Беше много уморен, свали шинела, разсеяно сложи между две неголеми платна донесения портрет и се тръшна на тясното диванче, за което не можеше да се каже, че е облечено с кожа, защото редицата медни гвоздейчета, които са държали някога кожата, отдавна бяха останали сами, а и кожата бе останала сама над тях, тъй че Никита пхаше под нея нечисти чорапи, ризи и всичкото непрано бельо. Като поседя и се пообтегна, колкото беше възможно да се обтегне на това тясно диванче, той най-сетне поиска свещ.

– Свещ няма – каза Никита.

– Как няма?

– Ами че и вчера нямаше – рече Никита.

Художникът си спомни, че наистина и вчера нямаше свещ, успокои се и млъкна. Прислужникът му помогна да се съблече и той нахлузи твърде износения си халат.

– И друго още, идва хазяинът – каза Никита.

– За пари ли идва? Зная – рече художникът, като махна с ръка.

– Ама не дойде сам – каза Никита.

– А с кого?
– Не знам с кого... Някакъв пристав.
– Защо пък пристав?
– Не знам защо, казва, че не е платено за жилището.
– Е, какво ще стане?
– Не знам какво ще стане, той каза – ако не ще, казва, нека си излезе от квартирата, искаха утре пак да дойдат двамата.
– Нека дойдат – рече с тъжно равнодушие Чартков и мрачното настроение напълно го обсеби.

Младият Чартков беше художник с талант, който обещаваха много: в минути на вдъхновение неговата четка показваше наблюдателност, съобразителност и бърз порив да се приближи повече до природата. „Внимавай, драги – неведнъж му казваха неговият професор. – Ти имаш талант, ще бъде грехота да го погубиш. Ала си нетърпелив. Щом нещо те съблазни, щом нещо ти хареса – ти си обзет от него, а другото е нищо за теб, другото никак не те интересува, ти не искаш и да го погледнеш. Внимавай да не станеш моден живописец. Твоите бои и сега вече май твърде силно крещат. Рисуният ти не е строг, а понякога е и съвсем слаб, линията – нищо особено; ти вече търсиш модни светлинни ефекти, така че още от пръв поглед да бие на очи – внимавай, че ще почнеш да рисуваш като англичанин. Пази се, висшето общество вече почва да те съблазнява; понякога виждам на шията ти контешко шалче, шапката ти е нова... Това е съблазнително, човек може да рисува модни картини, портретчета за пари. Ала с тия неща талантът се губи, а не се развива. Търпи. Обмисляй всяка работа, зарежи перченето – нека другите печелят такива пари. Твоето ще си остане твое.“

Професорът беше прав донякъде. Наистина на нашия художник понякога се искаше да погуляе, да се поперчи, с една дума – да покаже тук-там младостта си. Ала въпреки това можеше да се владее. От време на време, когато хванеше четката, можеше да забрави всичко и се откъсваше от рисуването, както човек се откъсва от прекрасен сън. Личеше, че вкусът му се развива. Той още не разбираше цялата дълбочина на Рафаел, но вече се увличаше от бързата и широка четка на Гуидо, спираше се пред портретите на Тициан, възхищаваше се от фламандците. Потъмнелият облик на старите картини все още му пречеше да вижда ясно, но той вече съзираше в тях нещичко, макар вътрешно да не се съгласяваше с професора си, че някогашните майстори са недостижимо високо за нас; нему се струваше дори, че деветнайсетият век ги е изпреварил значително в някои неща, че подражанието на природата става сега някак по-ярко, по-живо, по-близко; с една дума той мислеше в този случай така, както мисли младостта, постигнала вече нещо, и чувстваше това с гордо вътрешно съзнание. Той се дразнеше, когато виждаше как някой случайно дошъл живописец, французин или немец, понякога дори съвсем не живописец по призвание, само с един обикновен фокус, със сръчността на четката и яркостта на боите дигаше всеобщ шум и натрупваше за миг цял капитал. Той си спомняше за това не когато бе изцяло зает с работата си и забравяше и да яде, и да пие, и целия останал свят, а когато най-сетне го натискаше оскъдицата, когато нямаше с какво да си купи четки и бои, когато досадният хазяин идваше по десет пъти на ден, за да иска наема. Тогава в неговото гладно въображение изпъкваше завидната участ на богатата живописец; тогава му хрумваше дори мисълта, която често хрумва в руската глава: да зареже всичко и да се разгуляе от мъка и напук на всичко. И сега той беше почти в това състояние.

– Да! Търпи, търпи! – рече той с раздражение. – Най-после и търпението има край. Търпи! А с какви пари ще обядвам утре? Заем, разбира се, никой няма да ми даде. А ако река да занеса за продан картините и рисунките си, няма да ми дадат и двайсет копейки за всичките. Те, разбира се, са полезни, аз чувствавам това: всяка от тях е работена не току-тъй, във всяка от тях съм постигнал нещо. Но каква полза от това? Етюди, опити – и ще бъде все така, етюди, опити, и няма да има край. Пък и кой ще купи, като не ме познава по име, и кому са нужни антики, или моята недовършена любов на Психея, или перспективата на моята стая, или портрета на моя Никита, макар че той наистина е по-хубав от портретите на някакъв моден живописец? Наистина защо е така? Защо се мъча и си блъскам главата като ученик над азбуката, когато бих могъл да блесна не по-зле от другите и да бъда като тях – с пари.

– Като каза това, художникът изведнъж затрепера и побледня, от възправеното платно надничаше едно сгърчено и изкривено лице и го гледаше. Две страшни очи се

бяха впили в него, готови сякаш да го погълнат, на устните беше написана страшната заповед да млчи. Уплашен, той поиска да извика и да позове Никита, който вече бе успял да подкара във вестибюла своето юнашко хъркане, но изведнъж се спря и се засмя. Чувството на страх изчезна веднага. Това беше купеният от него портрет, който той бе съвсем забравил. Сиянието на месеца, озарило стаята, бе паднало и върху него и му бе предало необикновена живост. Той почна да го разглежда и да почиства. Намокри сунгер във вода, прекара го няколко пъти по платното, изми почти всичкия насъбран и набит по него прах и нечистотии, закачи го пред себе си на стената и още повече се учуди на това необикновено произведение: цялото лице почти оживя и очите го погледнаха така, че най-сетне той трепна и се стъписа назад, като рече изумено: „Гледа, гледа с човешки очи.“ Веднага си спомни една история, разправяна отдавна от неговия професор за един портрет на знаменития Леонардо да Винчи, над който великият майстор работил няколко години и все пак го смятал за незавършен и който по думите на Вазари бил смятан от всички за най-съвършеното и завършено произведение на изкуството. Най-завършени от всичко били в него очите, на които съвременниците се учудвали; дори най-мъничките, едва видими в тях жилки не били пропуснати и били изобразени на платното. Ала тук, в тоя поставен пред него портрет, имаше нещо странно. Това вече не бе изкуство: то дори унищожаваше хармонията на самия портрет. Това бяха живи, това бяха човешки очи. Те бяха сякаш изрязани от жив човек и поставени там. Тук вече нямаше оная висока наслада, която обзема душата, когато гледаш произведение на художник, колкото ужасен и да е обектът на това произведение; тук имаше някакво болезнено, мъчително чувство. „Какво е това? – питаше се неволно художникът. – Нали туй е природата, живата природа: отде иде това странно-неприятно чувство? Или робското, буквалното подражание на природата е вече престъпление и изглежда като силен, нестроен вик? Или ако вземеш да рисуваш някой предмет безучастно, безчувствено, без да се вживееш в него, той бездруго ще се яви само в своята ужасна действителност, неозарен от блясъка на някаква непостижима и скрита във всичко мисъл, ще се яви в оная действителност, която се открива, когато, желаейки да постигнеш прекрасното у човека, ти се въоръжаваш с анатомически нож, разрязваш неговите вътрешности и виждаш отвратителното у човека. Защо обикновената, баналната природа се явява у един художник в някаква светлина и не се чувства никакво обикновено впечатление; напротив, струва ти се, че си изпитал наслада и след това всичко около тебе се движи и тече по-спокойно и по-равно. А защо същата природа при друг художник изглежда грозна, мръсна, макар че всъщност той е бил също така верен на природата. Но не, в нея няма онова, което озарява. Също като гледка от природата: колкото и да е великолепна, все нещо ѝ липсва, щом на небето няма слънце.“

Той пак се приближи до портрета, за да разгледа тия чудни очи, и с ужас забеляза, че те наистина го гледат. Това не беше вече копие от природата, това беше оная странна живост, с която би се озарило лицето на мъртвец, станал от гроба. Дали светлината на месеца, която носеше със себе си бълнувания и мечти и обличаше всичко в други образи, противоположни на трезвения ден, или нещо друго бе причина – но изведнъж, без да знае от що, му стана страшно да седи сам в стаята си. Той се отдръпна тихо от портрета, извърна се на другата страна и се опита да не го гледа, ала очите му неволно сами се извиваха, за да го гледат. Най-сетне му стана страшно дори да се разхожда из стаята, стори му се, че веднага някой друг също ще почне да се разхожда зад него и непрекъснато се извъръщаше плахо назад. Той съвсем не беше страхлив, но въображението и нервите му бяха много чувствителни и тая вечер сам не можеше да си обясни своя неволен страх. Седна в един ъгъл, но пак му се стори, че някой всеки миг ще надникне през рамото му и ще го погледне в лицето. Дори хъркането на Никита, което се носеше от вестибюла, не отпъждаше страха му. Най-сетне боязливо, без да вдига очи, стана от мястото си, тръгна към спалнята си зад паравана и легна в постелята. През процеците на паравана виждаше осветената от месеца стая и закачения на стената портрет. Очите още по-страшно, още по-многозначително се впираха в него и сякаш не искаха да гледат нищо друго, а самия него. Изпълнен с тежко чувство, той реши да стане от леглото, грабна чаршафа, приближи се до портрета и го обвини цял. Като направи това, легна си вече по-спокойно, замисли се за бедността и за жалката художническа съдба, за трънливия път, който му предстоеше в тоя свят; ала очите му неволно гледаха през процепа на

паравана обвития с чаршафа портрет. Сиянието на месеца увеличаваше белината на чаршафа и нему се стори, че страшните очи почнаха да прозират дори през платното. Той впи уплашен поглед, сякаш искаше да се увери, че това е глупост! Но най-сетне наистина... той виждаше, виждаше ясно: чаршафът вече го нямаше... Портретът беше цял открит и не гледаше нищо, което беше наоколо му, а право в него, гледаше просто вътре в него... Сърцето му замръзна. И той видя: старецът се размърда и неочаквано се опря с две ръце на рамката. Най-сетне се вдигна на ръцете си, измъкна двата си крака и скочи от рамката... Сега вече през процепа на паравана се виждаше само празната рамка. Из стаята се чу шум от стъпки, който се приближаваше все повече до паравана. Сърцето на бедния художник почна да бие по-силно. От страх дъхът му спря и всеки миг той очакваше старецът да надникне иззад паравана към него. И ето той наистина надникна иззад паравана със същото бронзово лице, като въртеше големите си очи. Чартков се опита да извика и почувства, че няма глас, помъчи се да мръдне, да направи някакво движение – но тялото му не помръдваше. С отворена уста и със замрял дъх то гледаше този страшен призрак, висок на ръст, в някакво широко азиатско расо, и очакваше да види какво ще прави. Старецът седна почти до краката му и след това измъкна нещо изпод диплите на широката си дреха. Беше една торбичка. Старецът я развърза, хвана я за двата края и я изтърси: на пода с глух звук паднаха тежки цилиндрични фишеци; всеки беше обвинен в синя хартия и на всеки беше написано: 1000 жълтици. Старикът измъкна дългите си костеливи ръце из широките ръкави и почна да разгъва фишеците. Златото блесна. Колкото и големи да бяха тежкото чувство и подлудяващият страх на художника, той впи очи в златото и загледа неподвижно как то се разгъваше в костеливите ръце, как блестеше, звънтеше изтънко и глухо и отново се завиваше в хартия. За миг той съзря един фишек, който се бе търкулил по-далеч от другите, чак до самия крак на кревата, където беше главата му. Почти конвулсивно той го грабна и цял обзет от страх, погледна дали старецът няма да съзре това. Но старецът изглеждаше много зает. Той събра всичките си фишеци, сложи ги отново в торбичката и без да го погледне, отиде зад паравана. Когато Чартков чу шума на отдалечаващите се в стаята стъпки, сърцето му силно заби. Той стисна по-здраво в ръката си оставения фишек, цял разтреперан заради него, и изведнъж чу как стъпките пак се приближават към паравана – личеше, че старецът си бе спомнил за липсващия фишек. И ето отново погледна към него иззад паравана. Изпълнен с отчаяние, Чартков с все сила стисна в ръка фишека, напрегна всичките си усилия, за да направи някакво движение, извика и се събуди. Беше потънал в студена пот, сърцето му биеше толкова силно, колкото изобщо можеше да бие; гърдите му бяха така потиснати, сякаш от тях щеше да отлети последният му дъх. „Нима това беше сън?“ – каза той, като хвана главата си с две ръце. Но страшната живост на видението не приличаше на сън. След като вече се събуди, той видя как старецът влезе в рамката си, мярна му се дори полата на широката дреха, а ръката му усещаше ясно, че преди минута беше държал някаква тежест. Блясъкът на месеца озаряваше стаята и караше да изникват от тъмните ъгли тук някое платно, там гипсова ръка, другаде метната на стол драперия, някъде панталони и неизчистени обувки. Едва сега забеляза, че не лежи в постелята си, а стои изправен пред портрета. Как бе отишъл дотам – никак не можеше да разбере. Още повече се изуми, че портретът бе съвсем открит и върху него наистина нямаше чаршаф. Замрял от страх, той го гледаше и виждаше как живите човешки очи се бяха впили право в него. Студена пот изби по лицето му; той искаше да се дръпне, но чувстваше, че нозете му сякаш се бяха сраснали със земята. И сега видя, че това вече не беше сън: чертите на стареца се размърдаха и устните му започнаха да се проточват към него, сякаш искаха да го изсмучат... Той отскочи с вик на отчаяние и се събуди. „Нима и това беше сън?“ С биещо до пукване сърце заопипва наоколо. Да, той лежи в постелята си точно така, както бе заспал. Пред него е параванът: лунната светлина изпълва стаята. През процепа на паравана се виждаше портретът, обвит, както се полага, с чаршафа – тъй както той сам го бе обвил. Значи и това беше сън! Ала стиснатата ръка и досега чувстваше, че в нея е имало нещо. Блъскането на сърцето беше силно, почти страшно; тежестта в гърдите – непоносима. Той впи очи в процепа и погледна втренчено към чаршафа. И сега видя ясно, че чаршафът се разтваря, като че под него мърдаха ръце и се опитваха да го свалят. „Господи, Боже мой, какво е това!“ – извика той, като се кръстеше отчаяно, и се събуди. И това пак беше сън! Той скочи от леглото, зашеметен, безпаметен, и вече не можеше да си обясни какво

става с него: кошмар ли, или таласъм го мори, бълнуване от треска ли е това, или живо видение. Като се мъчеше да успокои донякъде душевното си вълнение и раздвижената си кръв, която биеше с напрегнат пулс по всичките му жили, той се приближи до прозореца и откри отвора за проветряване. Студеният вятър, който лъхна, го съживи. По покривите и белите стени на къщата все още лежеше лунното сияние, макар че малки облачета почваха по-често да прекосяват небето. Всичко беше тихо; от време на време се чуваше далечно издрънкване на звънчета от невидим файтон, спрял някъде в някоя уличка, дето файтонджията дремеше, приспиван от мързеливата си кранта, в очакване на някой закъснял клиент. Той дълго гледа с издадена през отвора глава. По небето вече се появяваха белезите на приближаващата зора; най-сетне почувства, че дрямката го обхваща, затвори отвора, легна в постелята и скоро заспа като убит най-дълбок сън.

Събуди се много късно и усети онова неприятно състояние, което обзема човека след отравяне с въглища: главата неприятно го болеше. В стаята беше мъгляво: неприятна влага се цедеше във въздуха и минаваше през пролуките на неговите прозорци, затрупани с картини или с грундирано платно. Навъсен, недоволен, като мокър петел той седна на своя изпокъсан диван, без да знае какво да започне и какво да прави, и най-сетне си спомни целия свой сън. Като си го припомняше, постепенно сънят изпъкваше във въображението му тъй тягостно жив, че той дори почна да се съмнява дали това наистина беше сън и обикновено бълнуване, дали нямаше нещо по-друго, дали туй не беше някакво видение. Като смъкна чаршафа, Чартков разгледа при дневна светлина тоя страшен портрет. Наистина очите поразяваха със своята необикновена живост, но той не видя в тях нищо особено страшно; само като че някакво необяснимо, неприятно чувство бе останало в душата му. Все пак той не можа напълно да се увери, че това е било сън. Струваше му се, че сред съня имаше някакъв страшен откъс от действителността. Струваше му се, че дори в погледа и в израза на стареца сякаш нещо казваше, че тая нощ той е бил при него; ръката му чувстваше тежестта, която е била в нея преди малко, сякаш някой само преди една минута бе издърпал тая тежест от него. Струваше му се, че ако бе стискал по-силно фишека, той сигурно би останал в ръката му и след събуждането.

– Боже мой, ако бих имал поне една част от тия пари! – каза той, като въздъхна тежко, и във въображението му пак почнаха да се изсипват от торбичката видените вече фишеци с примамливия надпис: 1000 жълтици.

Фишеците се разгъваха, златото блестеше, завиваха се отново и той, втренчил неподвижно и безсмислено очи в празния въздух, без да може да се откъсне от това, което виждаше, седеше като дете пред сладко ядене, което гледа как го ядат други, а то само преглъща слюнките си. Най-сетне на вратата се почука и той се сепна неприятно. Влязоха хазяинът и участъковият пристав, чиято поява, както се знае, е още по-неприятна за дребните хора, отколкото някой просител – за богатите. Стопанинът на неголямата къща, в която живееше Чартков, беше едно от ония създания, които обикновено са собственици на къща някъде по петнайсетата линия на Василиевския остров или в Петербургската страна или в някой далечен ъгъл на Коломна – създание, каквито има много в Русия и характерът на които толкова мъчно може да се определи, колкото цветът на износен сюртук. На младини той беше капитан и креслив човек, работеше и по гражданското ведомство, можеше здравата да бие, беше и пъргав, и конте, и глупав; но на стари години всички тия негови резки особености се бяха слели в някаква мътна неопределеност. Той беше вече вдовец, беше вече напуснал службата, вече не се контеше, не се хвалеше, не предизвикваше, обичаше само да пие чай и да бърби през това време всевъзможни глупости, разхождаше се из стаята, оправяше угарката на лоената свещ; в края на всеки месец обикаляше акуратно квартирантите си за наем, излизаше на улицата с ключ в ръка, за да погледа покрива на къщата си, няколко пъти изпъждаше портиера от дупката му, дето той се криеше да спи, с една дума, беше човек в оставка и у когото след целия му разпуснат живот и друсане с наемни коли остават само пошли навици.

– Благоволете сам да видите, Барух Кузмич – каза хазяинът, като се обърна към пристава и разпери ръце. – Ето, не плаща наема, и не плаща.

– Ами като нямам пари? Почакайте, ще ви платя.

– Аз, драги, не мога да чакам – рече ядосано хазяинът и размаха ключа, който беше в ръката му. – Ето, мой наемател е Потогонкин, подполковник, живее вече седем

години у мене; Анна Петровна Бухмистерова наема и сайванта, и две ясли от конюшната, има трима души прислуга – ето какви са моите наематели. При мен, да ви кажа правичката, няма такъв обичай да не се плаща наемът. Благоволете ей-сега да платите парите и да си излезете.

– Да, щом сте се уговорили тъй, трябва да плащате – каза участъковият пристав, като поклати леко глава и пхна големия си пръст зад копчето на мундира.

– Но с какво да платя – пита се. Сега нямам ни пара.

– В такъв случай задоволете Иван Иванович с изделията на вашата професия – рече приставът. – Той може би ще се съгласи да вземе картини.

– Не, драги, благодаря за картините. Разбирам, ако бяха картини с благородно съдържание, та да можеха да се окачат на стената, например някакъв генерал със звезда или портретът на княз Кутузов, а то, ето на – нарисувал селяк, селяк в рубашка, слугата си, който му разтрива боите. Ще рисува портрета на тая свиня, аз него ще го напердаша, той ми измъкна всичките гвоздеи от пантите, мошеникът. На, вижте какви неща: рисува стаята. Разбирам, ако беше нарисувал прибрана, чиста стая, а той ей как я е нарисувал – с цялата смет, която се с натрупала. Погледнете само как ми е похабил стаята, благоволете сам да видите. У мен наемателите живеят по седем години, полковници, Бухмистерова, Анна Петровна... Не, ще ви кажа правичката: няма по-лош наемател от живописец, живее като същинска свиня, просто да не ти дава Господ.

И клетият художник трябваше да изслуша търпеливо всичко това. Участъковият пристав почна през това време да разглежда картините и етюдите и веднага пролича, че неговата душа е по-жива от душата на хазяина и дори не беше чужда за художествени впечатления.

– Хе – рече той, като тикна пръст в едно платно, дето беше нарисувана гола жена, – предмет, такова... веселичък. Ами на онзи там защо е толкова черно под носа, с емфие ли, или с нещо друго се е приспал?

– Сянка – отговори строго Чартков, без да извърща поглед към него.

– Ех, сянката можеше да я сложите другаде, под носа мястото е много лично – каза приставът. – Ами тоя портрет чий е? – продължи той, като се приближи до портрета на стареца. – Много е страшен. Той май наистина трябва да е бил тъй страшен, ох, ох, ами че той гледа като жив. Ех, какъв Громобой! Кого сте рисували?

– Един... – рече Чартков и не довърши думите си, нещо изпращя.

Очевидно приставът беше натиснал много силно рамката на портрета със своите недодялани полицейски ръце, страничните дъсчици хлътнаха навътре, едната падна на пода и заедно с нея падна, като звънна тежко, фишек в синя хартия. Пред очите на Чартков се мярна надписът: 1000 жълтици. Той се хвърли като безумен да го вземе, грабна фишека, стисна го конвулсивно в ръката си, която увисна от тежестта.

– Май че пари звъннаха – рече приставът, като чу, че нещо тропна на пода, но не можа да види какво е поради бързото движение, с което Чартков се хвърли.

– Влиза ли ви в работата какво имам аз?

– Влиза ми в работата, че вие веднага трябва да платите наема си на хазяина, че имате пари, а не искате да плащате – това е то.

– Добре, ще му платя днес.

– А защо не искахте да му платите по-рано, ами безпокоите хазяина си, че на туй отгоре тревожите и полицията?

– Защото не ми се искаше да пипам тия пари, още довечера ще му платя всичко и утре ще напусна жилището, защото не искам да оставам при такъв хазяин.

– Е, Иван Иванович, той ще ви плати – каза приставът, като се обърна към хазяина. – А ако пък не бъдете удовлетворен, както се полага, до довечера, тогава, господин живописцо, ще извинявате.

Като каза това, той сложи триъгълната си шапка и излезе във вестибюла, а подире му хазяинът с увиснала глава, сякаш размишляваше нещо.

– Слава Богу, дяволът ги отнесе! – рече Чартков, като чу, че вратата на вестибюла се затвори.

Той надникна във вестибюла, изпрати някъде Никита, за да остане съвсем сам, заключи подире му вратата и като се върна в стаята, почна със силно разтреперано сърце да разгъва фишека. В него имаше жълтици, всички до една нови и пламтящи като огън. Почти обезумял, той седна до златната купчина и все още се питаше дали всичко

туй не е сън. Във фишека бяха точно хиляда и той изглеждаше също като оня, който бе видял насън. Няколко минути Чартков разбъркваше жълтиците, проверяваше ги и все още не можеше да се опомни. Във въображението му възкръснаха изведнъж всички истории за съкровища, за ковчежета с тайни чекмедженца, оставени от прадедите за техните разорени внуци, защото са били твърдо уверени, че внуците им ще пропилят в бъдеще всичко. И той си мислеше: дали и сега някой дядо не е намислил да остави на внука си подарък, като го е скрил в рамката на фамилия портрет. Изпълнен с романтично бълнуване, той дори почна да мисли дали тук не съществува някаква тайна връзка с неговата съдба, дали съществуването на портрета няма общо с неговото собствено съществуване и дали самата покупка на портрета не е вече някакво предопределение. Той почна да разглежда с любопитство рамката. На едната ѝ страна бе издълбано улейче, покрито тъй изкусно и незабележимо, че ако едрата ръка на пристава не бе предизвикала счупването, жълтиците биха си останали в покой во веки веков. Като разглеждаше портрета, той отново се учуди на знаменитата работа, на необикновената майсторска изработка на очите: те вече не му се виждаха страшни, но в душата му всеки път оставаше все още някакво неволно неприятно чувство. „Не – каза си Чартков, – чийто и дядо да си бил ти, аз ще те сложа под стъкло и ще ти направя за това златна рамка.“ Той сложи ръката си върху златната купчина до него и сърцето му заби силно от това докосване.

„Какво да правя с тях? – мислеше той, като ги гледеше втренчено. – Сега съм осигурен най-малко за три години, мога да се заключа в стаята си и да работя. Сега имам пари за бои; имам за храна, за чай, за други нужди, за наем; сега никой няма да ми пречи и досажда: ще си откупя отличен модел, ще си поръчам гипсов торс, ще си направя форми за крачка, ще си поставя една Венера, ще си купя гравюри от най-знаменитите картини. И ако поработя три години за себе си, без да бързам, не за продажба, ще ударя всички в земята и ще мога да стана прославен художник.“

Тъй говореше той в съгласие с разума си, който му подсказваше, ала вътре в него се чуваше друг глас – по-ясен и по-звънлив. И като погледна още веднъж златото, у него сякаш заговориха двама и двете му години и горещата младост. Сега в неговата власт беше всичко онова, което до тоя ден той гледеше със завистливи очи, всичко, на което се радваше отдалеч, като преглъщаше слюнките си. Ах, как се разтупка сърцето му, щом помисли за това! Да се облече в моден фрак, да отговее след дългия пост, да си наеме чудесна квартира, да отиде веднага в театъра, в сладкарницата, в... и прочее, и като грабна парите, той беше вече на улицата.

Най-напред отиде при шивача, облече се от главата до петите и почна като дете да се оглежда непрекъснато; накупи си парфюми, помади, нае, без да се пазари, първата попаднала му най-хубава квартира на Невски проспект с огледала и с цели стъкла на прозорците; неочаквано купи скъп лорнет, накупи също така неочаквано цял куп всевъзможни вратовръзки, много повече, отколкото му трябваша, накъдри косите си у бръснаря, разходи се два пъти из града в карета без всякаква причина, натъпка се без мярка с бонбони в сладкарницата и отиде във френския ресторант, за който досега бе чувал само неясни слухове, като за китайското царство. Там той обядва, като седеше наперено, мятеше доста горди погледи към другите и непрестанно поправяше пред огледалото накъдрените си коси. Там той изпи бутилка шампанско, за което досега също така само бе слушал. Виното зашумя малко в главата му и той излезе на улицата оживен, смел – както казват руснаците, не ще да знае за нищо. Разходи се по тротоара наперено, като гледеше всички с лорнета си. На моста съзря своя предишен професор и смело се мушна край него, като че не бе го забелязал, тъй че вцепененият професор дълго още стоя неподвижно на моста с изписано на лицето недоумение. Всичките му вещи и всичко, каквото имаше: статив, платно, картини бе пренесено същата вечер във великолепното жилище. Онова, което беше по-хубаво, той постави на по-лични места, а което бе по-лошо, захвърли в ъглите и се разхождаше из прекрасните стаи, като надзърташе непрекъснато в огледалата. В душата му се събуди онова непреодолимо желание да хване веднага славата за опашката и да се покаже пред света. Счуваха му се вече викове: „Чартков, Чартков! Видяхте ли картината на Чартков? Каква чудесна четка има Чартков! Какъв голям талант има Чартков!“ Той се разхождаше във възторжено състояние из стаята си – и се унасяше Бог знае къде. На следния ден, като взе десетина жълтици, той отиде при един издател на многотиражен вестник, който молеше за великодушни помощи; беше приет радостно от журналиста,

който веднага го нарече „многоуважаеми“, като стисна двете му ръце и го разпита подробно за името, за местожителството му и още на следния ден във вестника след обявата за новоизобретените лоени свещи се появи статия със следното заглавие:

— За необикновения талант на Чартков: — „Бързае да зарадваме образованите жители на столицата с една, може да се каже, прекрасна във всички отношения придобивка. Всички са съгласни, че у нас има много прекрасни физиономии и прекрасни лица, но досега нямаше средства да се предадат те на чудотворното платно, за да останат за потомството. Сега тая липса е попълнена: намери се художник, който съчетава в себе си всичко, което е потребно. Сега красавицата може да бъде сигурна, че ще бъде нарисувана с цялата грация на своята красота — въздушна, лека, очарователна, чудесна като пеперуда, която хвърчи над пролетните цветя. Почтеният баща на семейството ще се види обкръжен от челядта си. Търговецът, военният, държавният мъж — всеки с ново усърдие ще продължава своето поприще. Бързайте, бързайте, отбийте се от разходката, запътени към приятеля си, към братовчедка си или към богатия магазин, бързайте, където и да се намирате. Великолепното ателие на художника (Невски проспект, еди-кой си номер) е цяло украсено с портрети от неговата четка, достойна за Вандайковци и Тициановци. Не знаеш на какво да се учудваш: дали на вярността и приликата с оригиналите, или на необикновената яркост и свежест на боите. Хвала вам, художнико: вие сте изтеглили щастлив билет от лотарията. Да живеете, Андрей Петрович (личеше, че журналистът обичаше фамилиарността)! Прославяйте себе си и нас. Ние умеем да ви ценим. Всеобщият наплив, а заедно с това и парите, макар че някои от нашите братя журналисти се бунтуват срещу тях, ще ви бъдат наградата.“

Художникът прочете това обявление с тайно задоволство. Лицето му светна. За него заговори в печата — това беше нещо ново за него; той препрочете няколко пъти тия редове. Сравнението с Ван Дайк и Тициан го много поласка. Изразът „Да живеете, Андрей Петрович!“ също много му хареса; да го наричат в печата с името и с бащиното му име — това беше чест, непозната досега за него. Той взе да се разхожда бързо из стаята, да разрошва косите си, сядаше по креслата, скачаше от тях и сядаше на дивана, като си представяше всеки миг, как ще приема посетителите и посетителките, приближаваше се до платното и замахваше смело с четката, като се опитваше да направи грациозно движение с ръката си. На другия ден на вратата му се позвъни; той изтича да отвори, влезе една дама, предшествана от лакей в ливреен шинел, подплатен с кожа, и заедно с дамата влезе младичка осемнайсетгодишна девойка, нейна дъщеря.

— Вие ли сте, мосьо Чартков? — каза дамата.

Художникът се поклони.

— Толкова пишат за вас; разправят, че вашите портрети са върхът на съвършенството — като каза това, дамата вдигна до очите си лорнета и почна бързо да оглежда стените, по които нямаше нищо. — Но де са вашите портрети?

— Отнесоха ги — рече художникът, който се пообърка малко. — Аз току-що се пренесох в това жилище и те са още на път... не са пристигнали.

— Били ли сте в Италия? — каза дамата, като насочи лорнета към него, тъй като не намери нищо друго, към което можеше да го насочи.

— Не, не съм бил, но искам да бъда... Впрочем засега отложих... Седнете в креслото; вие сте уморена...

— Благодаря, аз дълго седях в каретата. А ето най-сетне, виждам ваша работа! — каза дамата, като изтича до отсрещната стена и насочи лорнета си към сложените на пода негови етюди, програми, перспективи и портрети. — *C'est charmant, Lise, Lise, venez ici**; стая в стила на Тенер, нали виждаш: безредие, безредие, маса, на нея бюст, ръка, палитра; ето прах, нали виждаш как е нарисуван прахът! *C'est charmant*. А тука, на друго платно, жена, която си мие лицето — *quelle jolie figure!*** Ах, селяк! *Lise, Lise*, селяк в руска рубашка! Гледай: селяк! Значи вие работите не само портрети?

[* Това е очарователно, Лиза, Лиза, ела тук.]

[** Какво хубаво лице! (фр.).]

— О, това са глупости... Тъй, играл съм си... Етюди...

— Кажете какво ви е мнението за днешните портретисти? Нали днес няма такива, какъвто е бил Тициан? Няма оная сила в колорита, няма оная... колко съжалявам, че не мога да ви го кажа по руски (дамата беше любителка на живописата и бе тичала с

лорнета си по всички галерии на Италия). Но мосьо Нол... Ах, как рисува той! Каква необикновена четка! Аз мисля, че в неговото лице дори има повече изражение, отколкото у Тициан. Не познавате ли мосьо Нол?

– Кой е този Нол? – попита художникът.

– Мосьо Нол. Ах, какъв талант! Той й нарисува портрета, когато тя беше само на дванайсет години. Трябва непременно да дойдете у нас. Lise, ти му покажи албума си. Знаете ли, ние дойдохме тук, за да почнете веднага нейния портрет.

– Разбира се, аз ей-сега ще бъда готов.

И Чартков издърпа мигом статива с готовото платно, взе в ръка палитрата и впи очи в бледото личице на дъщерята. Ако беше познавач на човешката природа, той би прочел веднага по него началото на детската страст към балове, началото на скръб и оплаквания за дългото време до обяд и след обяд, желанието да се покаже в новите си дрехи на разходка, тежките следи на безучастно усърдие към различните изкуства, внушавани от майката, за възвисяване на душата и на чувствата ѝ. Ала художникът виждаше в това нежно личице само примамливата за рисуване, почти порцеланова прозрачност на тялото, привлекателната лека отпуснатост, тънката светла шийка и аристократичната нежност на снагата ѝ. И той вече предварително се готвеше да тържествува, да покаже лекостта и блясъка на своята четка, която досега бе имала работа само с твърдите черти на груби модели, със строгите антики и копия от някои класически майстори. Той вече си представяше мислено как ще изглежда това лекичко личице.

– Знаете ли – каза дамата с малко трогателен израз на лицето, – бих искала: тя сега е с рокля, признавам, че не ми се искаше да бъде в роклята, с която сме свикнали да я гледаме: бих искала да бъде облечена просто и да седи в сянката на зеленина пред някакви полета, да има в далечината стада или горичка... за да не личи, че тя отива някъде на бал или на модна вечеринка. Признавам, че нашите балове тъй убиват душата, тъй умъртвяват остатъците от чувствата... да има простота, да има повече простота. (Уви! По лицата и на майката, и на дъщерята личеше, че те толкова бяха танцували по баловете, та и двете бяха станали почти възрастни.)

Чартков се приготви за работа, нагласи модела, съобрази всичко в ума си, замахна с четката във въздуха, мислено установи точките; присви очи, дръпна се назад, погледна отдалеч и за един час започна и довърши първото нахвърляне на боята. Доволен, той почна да рисува, работата го увлече. Забрави всичко, забрави дори, че се намира пред аристократични дами, почна да показва някои художнически фокуси, като издаваше гласно различни звуци, от време на време затананикваше, както се случва с художник, потънал изцяло в своята работа. Без всякаква церемония само с едно движение на четката той караше модела да повдигне глава и моделът най-сетне почна много да се върти и да проявява пълна умора.

– Стига за първи път – каза дамата.

– Още мъничко – рече унесеният художник.

– Не, време е! _Lise_, часът е три! – каза тя, като извади мъничко часовниче, закачено на златна верижка за колана ѝ, и извика: – Ах, колко е късно!

– Само една минутка – каза Чартков с простодушен и умолителен глас на дете.

Ала дамата, изглежда, съвсем не бе разположена да угажда сега на художествените му изисквания и вместо това обеща, че другия път ще останат по-дълго.

„Но това е неприятно – помисли си Чартков. – Тъкмо ми се разигра ръката.“ И си спомни, че когато работеше в своето ателие на Василиевския остров никой не го прекъсваше и не го спираше. Никита седеше на едно място, без да мръдне – рисувай го, колкото си искаш, дори заспиваше в позата, в която му заповядваше да седи. И недоволен, той сложи четката в палитрата си на стола и се изправи неспокойно пред платното. Казаният от светската дама комплимент го събуди от неговия унес. Той се спусна бързо към вратата, за да ги изпрати; на стълбите получи покана да ги посещава, да отиде следния неделен ден на обяд у тях и във весело настроение се върна в стаята си. Аристократичната дама съвсем го бе очаровала. Досега той смяташе тия същества за нещо недостъпно, родени само да се разхождат във великолепни каляски, с лакеи в ливреи и с наконтени кочияши и да хвърлят равнодушни погледи към минаващите пешеходци със скромни наметки. И ето че неочаквано едно от тия същества бе дошло сега в стаята му; той рисува портрет, поканен е на обяд в аристократична

къща. Обзе го необикновено задоволство; той беше съвсем упоен и поради това се наградил с чудесен обед, с вечерно представление и пак, без всякаква нужда, се разхождал с карета из града.

През всички тия дни ни най-малко не му идваше на ум за неговата обикновена работа. Той само се приготвяше и чакаше минутата, когато ще чуе звънеца. Най-сетне аристократичната дама пристигна заедно с бледничката ѝ дъщеря. Той ги покани да седнат, приближи платното вече с ловкост и претенции на светско държане и почна да рисува. Слънчевият ден и ясното осветление му помогнаха много. В своя лекичък модел той видя сега толкова неща, които, ако можеха да бъдат уловени и отразени на платното, биха дали високо качество на портрета; видя, че може да сътвори нещо особено, ако предаде всичко в тая завършеност, в която сега му се представяше натурата. Когато почувства, че ще изрази онова, което досега другите не бяха забелязали, сърцето му почна дори леко да трепери. Работата го обхвана изцяло, той потъна в рисуването, като отново забрави аристократическия произход на модела. Със затаен дъх гледаше как изпъкнаха на платното леките черти и това почти прозрачно тяло на седемнайсетгодишната девойка. Ловеше всяка отсянка, леката жълтина, едва забележимата синина под очите и вече се готвеше да отбележи дори мъничката пъпчица, излязла на челото, когато неочаквано чу над себе си гласа на майката: „Ах, защо е това? Няма нужда от него – каза дамата. – Вие също... Ето, на някои места... като че е доста жълто, а тука като че има съвсем тъмни петънца.“ Художникът почна да обяснява, че тъкмо тия петънца и жълтината се съчетават добре, че те съставят приятните и леки тонове на лицето. Но отговори му, че те не съставят никакви тонове и съвсем не се съчетават и че това само му се струва така. „Но позволете ми само тук на едно място да пипна мъничко с жълта боя“ – рече простодушно художникът. Ала и това не му позволиха. Казаха му, че Lize само днес е малко неразположена, че тя никога няма жълт цвят и лицето ѝ поразява с особената си свежест. Чартков почна тъжно да поправя онова, което четката му бе нарисувала върху платното. Много почти незабележими черти изчезнаха, а заедно с тях изчезна някъде и приликата. Той почна безчувствено да придава на портрета оня общ колорит, който се нахвърля наизуст и прави лицата, рисувани дори от натура, някак студеноидеални, каквито могат да се видят по ученическите програми. Но дамата беше довольна, че оскърбителният колорит беше напълно премахнат. Тя прояви само учудване, че работата толкова се бави, и каза, че е чувала – как той уж в два сеанса завършвал напълно един портрет. На това художникът не можа да отговори нищо. Дамите станаха и се приготвиха да си отиват. Той сложи четката, изпрати ги до вратата и след това дълго стоя смутен, без да мръдне от мястото си, пред своя портрет. Чартков го гледаше глупаво, а през това време в главата му се мяркаха ония леки, женствени черти, ония отсенки и въздушни тонове, съзрени от него, които бяха безмилостно унищожени от четката му. Цял изпълнен с тях, той остави портрета настрана и извади отнякъде захвърлената по-рано главичка на Психея, която отдавна и ескизно беше нахвърлил на платното. Това беше сръчно нарисувана личице, но съвсем идеално, студено, със съвсем общи черти, което не бе приело още жива плът. От нямане какво да прави той почна да прокарва четката по него, като слагаше върху му всичко, което бе успял да съзре в лицето на аристократичната посетителка. Уловените от него черти, отсенки и тонове се нанасяха тук в оня пречистен вид, в който се явяват, когато художникът, нагледал се достатъчно на природата, се отделя вече от нея и сътворява равно на нея произведение. Психея почна да оживява и мисълта, която едва прозираше, почна да се облича постепенно във видима плът. Типът на младичката светска мома проличаваше неволно в Психея и по тоя начин тя получи един своеобразен израз, който даваше право да се нарече това произведение наистина оригинално. Сякаш той бе използвал на части и изцяло онова, което му бе дал оригиналът, и сега напълно се привързва към работата си. Няколко дни художникът бе зает само с нея. Когато познатите дами пристигнаха, завариха го, че работи тая картина. Той не успя да снее платното от статива. Двете дами извикаха радостно-учудено и плеснаха с ръце.

– Lise, Lise, ах, каква прилика! Superbe, superbe! * Колко добре ви е хрумнало да я облечете в гръцки костюм. Ах, какъв сюрприз!

[* Великолепно, великолепно! (фр.).]

Художникът не знаеше как да освободи дамите от това заблуждение. Стана му съвестно, той наведе глава и каза тихо:

– Това е Психея.

– Във вид на Психея ли? *„C’est charmant!“* – каза майката, като се усмихна. Усмихна се също дъщерята. – Нали, Lise, тебе най-много ти прилича да бъдеш нарисувана като Психея? *„Quelle idée délicieuse!“** И какво майсторство! Това е Кореджо. Признавам си, четох и слушах за вас, но не знаех, че имате такъв талант. Не, вие непременно трябва да нарисувате и моя портрет – личеше, че на дамата също се иска да бъде нарисувана като някаква Психея.

[* Каква чудесна идея! (фр.)]

„Какво да ги правя? – помисли художникът – Щом те сами го искат, нека Психея мине за онова, което им се иска“ – и добави гласно:

Направете си труда да поседнете още малко – ще пипна само тук-там.

– Ах, страхувам се да не би някак... Сега тя толкова прилича.

Но художникът разбра, че страхът беше за жълтината и я успокои, като каза, че той само ще придаде повече блясък и израз на очите. Всъщност беше му премного съвестно и му се искаше колкото е възможно повече да предаде прилика с оригинала, за да не би някой да го укори в пълно безсрамие. И наистина най-сетне чертите на бледната девойка почнаха да прозират все по-ясно в образа на Психея.

– Стига! – каза майката, която почваше да се страхува да не би приликата да стане прекалено голяма.

Художникът беше награден с всичко: усмивки, пари, комплименти, искрено ръкописване, покана за обеда; с една дума, получи хиляди ласкателни награди. Портретът произведе голям шум в града. Дамата го показва на приятелите си, всички се изумяваха на изкуството, с което художникът бе съумял да запази приликата и заедно с това да придаде красотата на модела. Последната забележка се правеше, разбира се, с лека руменина от завист по лицето. И художникът изведнъж бе отрупан с поръчки. Сякаш целият град искаше да бъде рисуван от него. Всеки миг на вратата му се звънеше. От една страна, това можеше да бъде хубаво, тъй като му предлагаше безкрайна практика от разнообразие и множество лица. Но за проклетия те бяха хора, с които мъчно можеше да се работи, хора припрени, заети или пък принадлежащи на висшето общество и значи още по-заети от всички други и затова нетърпеливи до крайност. Отвсякъде изискваха да бъде само красиво и бързо. Художникът видя, че беше съвсем невъзможно да завършва портретите и че трябваше да замени всичко със сръчност и бърза смелост на четката. Да предава само цялото, само общия израз и да не се вдълбочава в рисуването на изтънчени подробности; с една дума беше съвсем невъзможно да бъде верен на природата и нейния завършен вид. Освен това трябва да се добави, че почти всички рисуванни имаха много и различни претенции. Дамите изискваха в портретите им да бъдат изобразявани най-вече душата и характерът, понякога дори никак да не се държи за останалото, да бъдат окръглявани всички ъгловатости, да се смекчават всички недостатъци, ако е възможно, дори съвсем да се избягват. С една дума, да може човек по-дълго да гледа лицето, па дори и да се влюби. И поради всичко това, когато сядаха да позират, те приемаха понякога такива изрази, които смайваха художника: една се опитваше да изобрази на лицето си меланхолия, друга – мечтателност, трета на всяка цена искаше да направи устата си по-малка и толкова я свиваше, че най-сетне тя се превръщаше в точка, не по-голяма от главичка на карфица. И въпреки всичко туй искаха от него прилика и непринудена естественост. Мъжете също не бяха по-горе от дамите. Един искаше да бъде нарисуван с мощно и енергично извита глава; друг – с вдигнати нагоре вдъхновени очи; един гвардейски поручик искаше бездруго в очите му да личи Марс, един граждански сановник се стараеше да има в лицето му повече откровеност и благородство, а ръката му да бъде опряна на книга, на която с ясни думи да бъде написано: „Винаги се е борил за правдата.“ Отначало подобни изисквания караха художникът, да се изпотпява: всичко това трябваше да се съобразява да се обмисля, а му даваха съвсем къси срокове. Най-сетне той проумя в какво се състоеше работата и вече никак не се затрудняваше. Дори само от две-три думи предварително разбираше кой как иска да бъде нарисуван. Който искаше Марс – рисуваха му лице на Марс; който искаше да прилича на Байрон, даваха му байроновска поза и извивка. Корина ли, Ундина ли, Аспазия ли искаха да бъдат дамите, той се съгласяваше на всичко и с голямо удоволствие от себе си на всекиго прибавяше достатъчно благообразие, което, както се знае, никога не пречи и за което понякога се прощава на художника дори липса на

прилика. Скоро той сам почна да се изумява от чудната бързина и от смелостта на своята четка. А рисуваните – от само себе си се разбира – бяха във възторг и го провъзгласяваха за гений.

Чартков стана моден живописец във всяко отношение. Почна да ходи по обеда, да придружава дамите в картинните галерии и дори на разходка, да се облича като франт и да заявява гласно, че художникът трябва да принадлежи на висшето общество, че трябва да поддържа званието си, че художниците се обличат като обушари, не знаят да се държат прилично, не съблюдават изискания тон и са лишени от всякаква образованост. Вкъщи, в ателието си, той установи във висша степен чистота и ред, нае двама великолепни лакеи, взе си ученици франтове, преобличаше се няколко пъти на ден в различни утринни костюми, къдреше косите си, залови се да изтънчва обносните си, с които щеше да приема посетителите, зае се да разхубави с всички възможни средства външността си, за да може тя да произвежда приятно впечатление на дамите; с една дума човек вече не можеше да познае в него оня скромен художник, който работеше някога незабележимо в своята колибка на Василиевския остров. Сега той се произнасяше категорично за художниците и за изкуството; твърдеше, че на предишните художници се приписвали премного достойнства, че всички те до Рафаел рисували не хора, а херинги, че зрителите само във въображението си виждат в техните картини присъствието на някаква святост, че дори сам Рафаел не всичко рисувал хубаво и че за много негови произведения славата му се носела по традиция, че Микеланжело бил самохвалко, защото искал само да се хвали със знанията си по анатомия, че у него липсвала всякаква грациозност и че истински блясък, сила на четката и колорит трябвало да се търси едва сега, в днешния век. Тук, естествено, неволно стигаше и до себе си. – Не, не разбирам – казваше той – напрежението на другите да седят и да се блъскат над работата. Според мен човек, който се бърти по няколко месеци над една картина, е труженик, а не художник. Не бих повярвал, че той има талант. Геният твори смело, бързо. Ето на, аз – казваше той, като се обръщаше обикновено към посетителите, – тоя портрет го нарисувах за два дена, тая главичка – за един ден, това – за няколко часа, това – за час и нещо. Не, аз... Признавам, че не смятам за изкуство онова, което се лепи ред по ред; това е вече занаят, а не изкуство.

Тъй разправяше той на посетителите си и посетителите се чудеа на силата и смелостта на неговата четка, когато чуваха колко бързо рисува, издаваха дори възклицания, а след това си разправяха един на друг: „Това е талант, истински талант! Вижте как приказва, как блестят очите му! *„Il y a quelque chose d'extraordinaire dans toute sa figure.“*“

[* Има нещо необикновено в цялата му фигура! – бел.авт.]

Художникът се ласкаеше, когато чуваше такива думи за себе си. Когато в списанията се появяваше печатна похвала за него, той се радваше като дете, макар че тая похвала се купуваше от него с пари. Разнасяше напечатаното навсякъде и го показваше уж случайно на познати и приятели и това го радваше по най-простодушен и наивен начин. Славата му растеше, работата и поръчките му се увеличаваха. Вече почнаха да му дотягат едни и същи портрети и лица, позите и извивките на които бяха вече заучени за него. Вече без голямо удоволствие ги рисувахе, като се мъчеше само да нахвърли набързо главата, а останалото даваше на учениците си да довършат. Порано все пак търсеше да даде някое ново положение, да порази със сила, с ефект. Сега и това почваше да му омръзва. Умът му се уморяваше да измисля и премисля. Нямаше вече сили, нямаше и време: разпиленият живот и обществото, дето се мъчеше да играе роля на светски човек – всичко това го отдалечаваше от труда и мислите. Четката му ставаше все по-студена и по-тъпа и без да чувства, той се затвори в еднообразни, определени, отдавна изтъркани форми. Однообразните, студени, вечно пригладени и сякаш закопчани лица на чиновници, военни и цивилни, не бяха широко поле за неговата четка, тя почваше да забравя вече и великолепните драпировки, и силните движения, и страстта. За композиция, за художествена драма, за нейната сложна завръзка не можеше да става и дума. Пред него имаше само мундир, корсет и фрак, пред които художникът усеща мраз и всякакво въображение изчезва. В произведенията му не личаха вече дори най-обикновени качества, а между това картините му все още се ползваха със слава, макар че истинските познавачи и художници, гледайки последните му работи, само свиваха рамене. А някои, които

познаваха Чартков от по-рано, не разбираха как е могъл да изчезне неговият талант, белезите на който бяха проявени тъй ярко още в самото начало, и напразно се мъчеха да отгатнат как може да угасне дарбата у човека, когато той току-що е достигнал пълното развитие на всичките си сили.

Но упоеният художник не чуваше тия приказки. Той почваше вече да наближава времето, когато умът и годините стават солидни: почна да дебелее и да расте нашир. Почна вече да чете във вестниците и списанията прилагателни: нашият уважаем Андрей Петрович, нашият заслужил Андрей Петрович. Почнаха да му предлагат почетни служебни места, да го канят на изпити, в комитети. Почна, както винаги се случва в почетна възраст, да защитава силно Рафаел и старите художници не защото се бе убедил напълно в техните високи качества, а защото искаше да ги тика в очите на младите художници. Почваше, както са свикнали всички на тия години, да укорява без изключение младежта в безнравственост и в лоша душевна насока. Почна да вярва, че всичко в света става просто, че няма вдъхновение и че всичко необходимо трябва да бъде подложено на строг ред, на точност и еднообразие. С една дума животът му стигна вече ония години, когато всичко у човека, което излъчва порив, се свива, когато могъщият лък по-слабо докосва душата и не се обвива от пронизителните звуци около сърцето, когато досегът на красотата не преобразява вече девствените сили в огън и пламък, а всички прегорели чувства стават по-достъпни за звука на златото, вслушват се по-внимателно в неговата прелъстителна музика и постепенно, без да усещат това, позволяват ѝ съвсем да ги приспи. Славата не може да даде наслада на оня, който я е откраднал, а не я е заслужил; тя поражда постоянен трепет само в достойните за нея. И затова всички негови чувства и пориви се насочиха към златото. Златото стана негова страст, идеал, страх, наслада, цел. Снопчетата банкноти се трупаха в сандъците и както всеки човек, на когото се случи да бъде отреден тоя страшен дар, той почна да става отегчителен, недостъпен за нищо, освен за златото, безпричинен скъперник, безпътен събирач на пари. Той беше вече готов да се превърне в едно от ония странни същества, които изобилстват в нашия безчувствен свят, на които изпълненият с живот и със сърце човек гледа с ужас, които му се струват движещи се каменни ковчези с мъртвец вътре вместо сърце. Ала едно събитие силно разтърси и събуди цялата негова жизнена същина.

Един ден той видя на масата си бележка, с която Академията на изкуствата го молеше, като неин достоен член, да отиде и да даде мнението си за едно ново, изпратено от Италия произведение на един руски художник, който се усъвършенстваше там. Тоя художник беше един от неговите предишни другари. От ранни години той носеше в себе си страстта към изкуството, потънал изцяло в него със своята пламенна душа на труженик, откъснал се от приятели, от роднини, от скъпите си навици и отиде там, дето под прекрасните небеса зрее величавият разсадник на изкуството, в оня чудесен Рим, чието име кара тъй пълно и силно да бие пламенното сърце на художника. Там той потъна като отшелник в труд и занятия, от които нищо не го откъсваше. Не се интересуваше дали хората говорят за характера му, за неумението му да се държи с другите, за неспазването на светските приличия, за унижението, което неговото сиромашко, неконтешко облекло представяше за званието художник. Той не се интересуваше дали неговите другари художници му се сърдят, или не. Пренебрегваше всичко, беше отдал всичко на изкуството. Посещаваше неуморно галериите, по цели часове стоеше пред произведенията на великите майстори, като изучаваше и изследваше тяхното чудно изкуство. Той не довършваше нищо, преди да се провери няколко пъти чрез тия велики учители и без да прочете в техните творения безмълвен и красноречив съвет за себе си. Не започваше шумни разговори и спорове, нито защитаваше пуристите, нито беше против пуристите. Отдаваше всекиму, колкото му се следваше, като извличаше от всичко само онова, което бе прекрасно, и най-сетне прие за свой учител само божествения Рафаел. Като велик поет-художник, прочел много и различни произведения, изпълнени с много прелести и величави красоти, той бе оставил най-сетне като своя настолна книга само „Илиадата“ на Омир, защото бе открил, че в нея има всичко, каквото искаш, и че няма нищо, което да не бе се вече отразило тук в дълбоко и велико съвършенство. И затова от своето школуване той бе научил величавата идея на творчеството, могъщата красота на мисълта, високата прелест на небесната живопис.

Когато влезе в залата, Чартков завари там вече грамадно множество посетители,

събрани пред картината. Тоя път, както рядко се случва, между многобройните ценители цареше най-дълбока тишина. Той побърза да си придаде многозначителен вид на познавач и се приближи до картината; но, Господи, какво видя там!

Пред него стоеше чисто, непорочно, прекрасно като невяста, произведението на художника. Скромно, божествено, невинно и просто като гений, то се извисяваше над всичко. Сякаш небесните фигури, удивени от толкова устремени към тях погледи, бяха спуснали срамежливо прекрасните си ресници. Познавачите съзерцаваха с чувство на неволно смайване новото невиджано изкуство. Тук бе съчетано сякаш всичко: проучването на Рафаел, отразено във високото благородство на позите, проучването на Кореджо, което се проявяваше в окончателното съвършенство на живописата. Но най-мощно личеше силата на творчеството, скрита в душата на самия художник. И последната подробност в картината бе проникната от нея; във всичко бе отпечатан художественият закон и вътрешната сила. Навсякъде бе доловена оная плавна закръгленост на линиите, съществуваща в природата, която може да се види само от окото на художника-творец и която става ъгловата у копировача. Личеше, че всичко, извлечено от външния свят, художникът бе включил първо в своята душа и вече оттам, от тоя душевен извор, го бе излял като звучна тържествена песен. И стана ясно дори на непосветените каква неизмерима бездна съществува между истинското творение и простото копие от природата. Почти невъзможно бе да се изрази оная необикновена тишина, в която неволно бяха потънали всички, впили очи в картината – ни шумолене, ни звук; а през това време картината сякаш всеки миг се издигаше все по-високо и по-високо; тя се отделяше от всичко – все по-светла и по-чудесна – и най-сетне изведнъж се превърна цяла в плод на долетяла от небесата мисъл у художника – единствен миг, за който целият човешки живот е само една подготовка. Неволни сълзи бяха готови да се отронят по лицата на посетителите, окръжили картината. Сякаш всички вкусове и всички дръзки, неправилни отклонения на вкуса се бяха слели в някакъв безмълвен химн на божественото произведение. Чартков бе застанал пред картината неподвижно, с отворена уста, и най-сетне, когато посетителите и познавачите постепенно зашумяха и почнаха да разсъждават за качествата на произведението и когато най-сетне се обърнаха към него с молба да каже мнението си, той се опомни; искаше да си даде равнодушен, обикновен вид, искаше да каже някое обикновено, пошло мнение на бездушните художници, нещо като: „Да, разбира се, вярно е, не може да се отрече талантът на художника; има нещичко, личи си, че е искал да изрази нещо, ала що се отнася до най-важното...“ И след това да добави, разбира се, такива похвали, на които не би се зарадвал никой художник. Искаше да стори това, но думите замряха на устните му, сълзи и ридания избухнаха нестройно вместо отговор и той избяга като безумен от залата.

Чартков стоя една минута неподвижен и безчувствен сред своето великолепно ателие. В един миг цялата му същина, целият му живот бе разбуден, сякаш младостта му се бе върнала, сякаш загасналите искри на таланта бяха пламнали отново. От очите му изведнъж падна превръзката. Боже! Да погуби тъй безмилостно най-хубавите години на младостта си; да унищожи, да угаси искрата на огъня, който може би е тлеел в гърдите му, който може би щеше да се разгори сега във величие и красота и може би също тъй би изтръгвал сълзи на учудване и благодарност! И да погуби всичко това, да го погуби без всякакво съжаление! Стори му се, че в тая минута сякаш отведнъж и вкупом оживяха в душата му усилията и поривите, които някога му бяха познати. Той грабна четката и се приближи до платното. По лицето му изби пот от усилие, цял се превърна в едно-единствено желание и пламна от една мисъл: искаше му се да изрисува паднал ангел. Тая мисъл най-много отговаряше на състоянието на душата му. Ала уви! Фигурите, позите, групите и мислите излизаха насилени и несвързани. Неговата живопис и въображението му бяха вече премного свързани само с един начин на работа в безсилния порив да прекрачи границите и оковите, които сам си бе наложил, личаха вече неправилност и грешки. Той бе пренебрегнал уморителната дълга стълба на постепенните познания и на първите основни закони за бъдещи велики произведения. Той цял беше изпълнен с раздразнение. Заповяда да изхвърлят от ателието му всички последни произведения, всички безжизнени модни картинки, всички портрети на хусари, на дами и на статски съветници. Заклучи се сам в стаята си, заповяда да не пускат никого и цял потъна в работа. Като търпелив юноша, като ученик той седна и заработи. Ала колко безпощадно-неблагодарно беше всичко, което излизаше изпод

четката му! На всяка стъпка се спираше от непознаването на най-елементарните неща; простата незначителна техника изстудяваше целия му порив и беше непреодолим праг за въображението му. Четката му неволно се връщаше към затвърдените форми, ръцете се поставяха по заучения вече начин, главата не смееше да направи необикновена извивка, дори гънките на дрехите излизаха твърди и не искаха да се подчиняват и да драпират непознати пози на тялото. И той чувстваше, чувстваше и виждаше това сам!

„Но дали наистина съм имал талант? — каза най-сетне той. — Дали не съм се излъгал?“ И като каза тия думи, той се приближи до предишните си произведения, които бе работил някога тъй чисто, тъй безкористно, там, в бедната колиба на усамотения Василиевски остров, далеч от хората, от охолството и от всевъзможните прищевки. Той се приближи сега до тях и почна внимателно да разглежда всички и заедно с тях пред него изникна целият му предишен сиромашки живот. „Да — рече отчаяно той, — имал съм талант. Навсякъде, по всички личат признаците и следите му.“

Чартков се спря и изведнъж цялото му тяло затрепера: очите му срещнаха други очи, впити неподвижно в него. Беше необикновеният портрет, който бе купил в Щчукинския безистен. През всичкото време той не се виждаше, затрупан с други картини, и съвсем бе излязъл из ума му. А сега сякаш нарочно, когато всички модни портрети и картини, които изпълваха ателието, бяха изнесени, портретът се показва отгоре заедно с предишните произведения на неговата младост. Художникът си спомни цялата негова странна история, спомни си, че тоя странен портрет беше донякъде причина за неговото проеобразяване, че паричното съкровище, намерено по такъв чуден начин, роди у него всичките суетни подбуди, които погубиха таланта му, и насмалко бяс щеше да обземе душата му. Той веднага заповяда да изнесат навън омразния портрет. Ала душевното вълнение не се успокои от това: всичките му чувства, цялата му същина бяха потресени до дъно и той изпита оная ужасна мъка, която като поразително изключение се случва понякога в природата, когато някой слаб талант се опитва да се прояви като по-голям, а не може — оная мъка, която великите неща пораждат у юношата, но която, щом мине границата на мечтанията, се превръща в безплодна жажда, оная страшна мъка, която прави човека способен на ужасни злодеяния. Обзе го ужасна завист, завист до лудост. По лицето му избиваше жлъчка, когато виждаше произведение, носещо печата на талант. Той скърцаше със зъби и го поглъщаше с поглед на чудовище. В душата му се роди най-пъкленото намерение, каквото някога е изпитвал човек, и той се втурна с бясна сила да го осъществи. Почна да купува всичко най-хубаво, създадено от живописиста. Щом купеше картина, която струваше много скъпо, занасяше я предпазливо в стаята си, хвърляше се отгоре ѝ като бесен тигър, пробиваше я, разкъсваше я, нарязваше я на парчета и я тъпчеше с нозе, като се смееше от наслада. Натрупаните от него неизброими богатства му позволяваха да задоволява това свое адско желание. Той развърза всичките си торбички със злато и разтвори сандъците си. Никога нито едно чудовище на невежеството не беше унищожавало толкова прекрасни произведения, колкото тоя свиреп отмъстител.

На всички публични продажби, щом се явеше той, всеки предварително се отчайваше, че ще може да купи някое художествено произведение. Сякаш разгневеното небе бе изпратило нарочно в света тоя ужасен бич, като искаше да лиши света от цялата му хармония. Тая ужасна страст нахвърли по лицето му своя страшен колорит: то винаги беше жълтозелено. Самите му черти изобразяваха хула към света и отрицание. Сякаш в него се бе въплътил оная страшен демон, изобразен идеално от Пушкин. Освен отровните думи и вечните порицания устата му не произнасяше нищо друго. На улицата той беше като някаква харпия и всичките му познати, щом го зърнеха отдалеч, се мъчеха да се отстранят и да избягнат срещата, като казваха, че тя може да им отрови целия ден.

За щастие на света и на изкуствата такъв напрегнат и тежък живот не можеше да продължава дълго: размерът на страстите беше съвсем несъответствен и огромен за неговите слаби сили. Все по-често почнаха да се случват припадъци на бяс и безумие и най-сетне това се превърна в най-ужасна болест. Жестока треска, съчетана със скоротечна охтика, го връхлетя тъй свирепо, че за три дни той се превърна на сянка. Към това се прибавиха всички белези на безнадеждна лудост. Понякога няколко души не можеха да го удържат. Почнаха да му се мяркат отдавна забравените, живи очи на

необикновения портрет и тогава бесът му беше ужасен. Всички хора около леглото му приличаха на ужасния портрет. Той се удвояваше, учетворяваше пред погледа му, по всичките стени сякаш бяха окачени портрети, впили в него своите неподвижни живи очи. Страшните портрети гледаха от тавана, от пода, стоята се разширяваше и удължаваше безкрайно, за да може по-добре да побере тия неподвижни очи. Докторът, който се бе заловил да го лекува и бе чул вече за неговата странна история, се мъчеше с всички сили да намери някаква тайна връзка между призраците, които той виждаше, и случките в живота му, но никак не можа да успее.

Болният не разбираше и не чувстваше нищо друго, освен своите мъчения и издаваше само ужасни ридания и неразбрани думи. Най-сетне в последния, вече безгласен порив на страданието животът му спря. Неговият труп беше страшен. От огромното му богатство не можаха да намерят нищо, но когато видяха нарязаните парчета от прекрасните произведения на изкуството, цената на които надхвърляше милиони, разбраха ужасната употреба на това богатство.

Част II

Много карети, файтони и каляски чакаха пред портите на къщата, в която ставаше публичната продажба на нещата на едного от ония богати любители на изкуствата, които прекарваха целия си живот в сладостна дрямка, потънали в зефири и амури, минаваха невинно за меценати и изхарчваха за това милионите, събирани от техните грижливи бащи, а често дори и със собствен предишен труд. Както е известно, сега вече няма такива меценати и нашият XIX век отдавна е придобил отегчената физиономия на банкер, който се радва на своите милиони, но само във вид на цифри, наредени на хартия. Дългата зала беше изпълнена с най-пъстро множество посетители, слетели като хищни птици върху неприбран труп. Тук имаше цяла флотилия руски търговци от Безистена и дори от вехтошарския пазар в сини немски сюртуци. Техният вид и израженията на лицата им бяха тук някак по-твърди, по-свободни, без оная сладникава услужливост, която толкова изпъква в руския търговец, когато е с купувач в дюкяна си. Тук те никак не важничеха, макар че в същата зала имаше много от ония аристократи, пред които другаде бяха готови да изметат с поклоните си праха, донесен от техните обувки. Тук те бяха съвсем разпасани, опипваха безцеремонно книгите и картините, желаейки да узнаят качеството на стоката, и смело покачваха цените, които бяха дали графовете ценители. Тук бяха мнозина постоянни посетители на публичните продажби, които бяха решили да ходят там всеки ден, вместо на закуска; аристократи-познавачи, които смятаха за свое задължение да не изпуснат случая да увеличат колекцията си и които не можеха да си намерят друго занимание от дванайсет до един часа; най-сетне – ония благородни господа, чиито дрехи и джобове са твърде скромни, които всеки ден дохождат без всякаква користна цел единствено за да видят как ще свърши продажбата, кой ще даде повече, кой по-малко, кой от кого ще отнеме покупката и кой какво ще вземе. Много картини бяха разхвърляни съвсем безразборно; те бяха размесени с мебели и книги, носещи вензелите на предишния собственик, който може би съвсем не е имал похвалното любопитство да надникне в тях. Китайски вази, мраморни плочи за маси, нови и стари мебели с извити линии, с крилати чудовища, със сфинксове и лъвски лапи, позлатени и непозлатени полилеи, кенкети, всичко беше натрупано и съвсем не в такъв ред, както в магазините. Всичко представляваше някакъв хаос от изкуства. Изобщо чувството, което човек изпитва при публична продажба, е странно: там всичко те кара да си спомниш за погребална процесия. Залата, в която става публичната продажба, винаги е някак мрачна; прозорците, отрупани с мебели и картини, едва цедят светлината, мълчанието, изписано по лицата, и погребалният глас на публичния продавач, който почуква с чукчето си и пее панихида на клетите изкуства, срещнали се тъй чудновато тук. Всичко това сякаш още повече усилва странната неприятност на впечатлението.

Изглеждаше, че продажбата бе в разгара си. Цяла тълпа почтени хора се устреми вкупом и всички приказваха в превара. От всички страни се чуваха думите: „рубла, рубла, рубла“, които не даваха възможност на продавача да повтори увеличената цена, пораснала сега четворно повече от обявената. Заобиколилото го множество се домогваше да купи един портрет, който не можеше да не спре вниманието на всички, които имаха що-годе понятие от живопис. В него голямото изкуство на художника се

проявяваше очевидно. Личеше, че портретът бе няколко пъти реставриран и подновяван и изобразяваше мургавия лик на някакъв азиатец в широка дреха, с необикновено странен израз на лицето, но заобиколилите го хора бяха поразени най-вече от необикновената живост на очите. Колкото хората се вглеждаха в тях, толкова повече те се устремяваха сякаш в дълбините на всекиго. Това странно нещо, тоя необикновен фокус на художника привлече вниманието почти на всички. Мнозина от състезателите за портрета отстъпиха, щом цената стана неимоверно висока. Останаха само двама известни аристократи, любители на живописата, които за нищо в света не искаха да се откажат от такава придобивка. Те горещо спореха и навярно биха подигнали цената до невъзможност, ако неочаквано друг един, който също разглеждаше портрета, не бе казал:

– Позволете ми да прекъсна за малко вашия спор. Аз може би повече от всеки друг имам право на този портрет – тия думи веднага привлякоха вниманието на всички върху него. Беше строен човек, около трийсет и пет годишен, с дълги черни къдрици. Приятното му лице, изпълнено с някакво светло безгрижие, откриваше душа, чужда на всички мъчителни светски тревоги; в облеклото му нямаше никакви модни претенции, всичко у него показваше, че е артист. Той беше наистина художникът Б., познат лично на мнозина от присъстващите. – Колкото и странни да ви се сторят моите думи – продължи той, като видя общото, устремено към него внимание, – ако решите да изслушате моята недълга история, може би ще видите, че бях прав, когато ги казах. Всичко ме убеждава, че тоя портрет е същият, който търся.

Твърде естествено любопитство пламна по всички лица и самият публичен продавач зяпна, спря се с вдигнато в ръка чукче и се приготви да слуша. В началото на разказа мнозина неволно извързаха поглед към портрета, но след това всички впиха очи само в разказвача, тъй като неговият разказ ставаше все по-интересен.

– Вие знаете оная част на града, която се нарича Коломна – тъй започна той. – Тук нищо не прилича на другите части на Петербург; тук не е столица, не е и провинция; щом навлезеш в коломенските улици, струва ти се, че усещаш как веднага те напускат всички младежки желания и пориви. Тук не наднича бъдещето, тук всичко е тишина и застоялост, всичко, което се е утаило от столичното движение. Тук идват да живеят чиновници в оставка, вдовици, небогати хора, които са имали разправия със съдебните учреждения и затуй са се осъдили да останат тук почти цял живот; готвачки, които вече не могат да работят и цял ден се въртят по пазарите, дрънкат глупости със селяните в малкото дюкянче и всеки ден купуват за пет копейки кафе и за четири захар, и най-сетне целият разред хора, който може да се нарече с една дума, пепеляв – хора, които със своите дрехи, лица, коси и очи имат някаква мъглява, пепелява външност, като ден, когато по небето няма ни буря, ни слънце, а е просто, ни това, ни онова: оцежда се някаква мъгла и лишава предметите от всякакви резки форми. Тук могат да се прибавят и театралните проверители на билети в оставка, титулярните съветници в оставка и марсовите питомци в оставка с избити очи и с подути устни. Тия хора са съвсем безстрастни: вървят, без да поглеждат нищо, мълчат, без да мислят за каквото и да е. В стаята им няма много покъщнина; понякога само шише чиста руска водка, която те смучат еднообразно цял ден, без да ги удря силно в главата, което става от много пиене наведнъж и което обикновено си позволява в неделните дни младият немски занаятчия, тоя юначага от улица Мешчанска, който владее сам целия тротоар след дванайсет часа през нощта.

Животът в Коломна тече в ужасно уединение: рядко минава карета, освен такава, в която се возят актьори и която единствена със своя трясък, звън и дрънкане смуцава общата тишина. Тук всички са пешеходци; файтонджията много често се мъкне без клиент и вози сено за своето брадато конче. Може да се намери жилище за пет рубли на месец, дори с утринната закуска. Вдовиците, които получават пенсия, тук са най-аристократични семейства; те се държат добре, често метат стаята си, разговарят с приятелките си за скъпотията на говеждото месо и зелето; често имат младичка дъщеря, мълчаливо, безгласно, понякога миловидно същество, противно кученце и стенен часовник с тъжно тракащо махало. След това идат актьорите, чиято заплата не им позволява да напуснат Коломна, хора свободни като всички артисти, които живеят за удоволствие. Седнали по халат, те поправят пистолетите си, лепят от картон всякакви нещица, полезни за въщи, играят с някой дошъл приятел на дама и на карти и прекарват така сутринта, като вършат същото и вечер, с прибавка понякога на пунш.

След тия тузове и аристократи на Коломна идват необикновените дребосъци. Тях човек мъчно може да именува, както мъчно може да се изброят всички насекоми, които се раждат в стар оцет. Тук има баби, които се молят, баби, които пиянстват; баби, които се молят и пиянстват едновременно; баби, които се бъртят по невъобразими начини и мъкнат като мравки стари парцали и бельо от Калинкин мост до битпазар, за да го продадат там за петнайсет копейки; с една дума, тук много често е най-нещастната утайка на човечеството, за която ни един благодетелен политически икономист не е намерил още средства да подобри състоянието ѝ. Аз ги изредих, за да ви покажа, че тия хора често са заставени от необходимостта да търсят само внезапна, временна помощ, да прибегват до заеми и тогава между тях се заселват особен род лихвари, които ги снабдяват с малки суми срещу залог и голяма лихва. Тия дребни лихвари са неколkokратно по-безчувствени от всички големи, защото се раждат сред беднотията и между ярките просешки парцали, които богатият лихвар не вижда, тъй като той има работа само с хора, които идват в карети. И затова в техните души много рано умира всякакви чувство на човещина. Между тия лихвари имало един...

Но трябва да ви кажа, че случката, за която почнах да ви разказвам, е станала през миналия век, именно през царуването на покойната царица Екатерина II. Можете сами да разберете, че и външният вид на Коломна, и животът вътре в нея трябва доста да са се изменили. И тъй сред лихварите имало един – същество във всяко отношение необикновено, заселено много отдавна в тая част на града. Той ходел в широко азиатско облекло; тъмният цвят на лицето сочел южния му произход, но от каква народност е бил – индиец ли, грък ли, персиец ли – за това никой нищо сигурно не могъл да каже. Високият, почти необикновен ръст, мургавото, мършащо, загоряло лице, невероятно страшният цвят на неговите големи горящи с необикновен огън очи и надвисналите гъсти вежди го отличавали рязко от всички пепеляви жители на столицата. Пък и самото му жилище не приличало на другите малки дървени къщици. То било каменна постройка, като ония, които навремето си генуезките търговци построили доста много с неправилни нееднакви по големина прозорци, с железни капаци и с резета. Тоя лихвар се отличавал от другите лихвари с това, че могъл да снабди с каквато и да е парична сума всички, като се почне от старата просякиня до разточителния придворен сановник. Пред неговата къща често се виждали най-блестящи екипажи, от прозорчетата на които понякога надничала главата на богата светска дама. Мълвата както обикновено разправяла, че неговите железни сандъци са пълни с безброй пари, скъпоценности, брилянти и с всевъзможни залози, но че той съвсем не бил тъй користолюбив, както другите лихвари. Давал пари на драго сърце, като определял падежите, както изглеждало, твърде изгодно. Но с някакви чудновати аритметически пресмятания изчислявал лихвите им до невероятни размери. Поне тъй разправяла мълвата. Но което било най-странно от всичко и не могло да не поразии мнозина – това било странната участ на всички, които получавали от него пари: те всички завършвали живота си нещастно. Дали това са били прости хорски мнения, глупави суеверни приказки, или умишлено разпространявани слухове – останало неизвестно. Но няколко примера, случили се за късо време пред очите на всички, били живи и поразителни.

Измежду тогавашните аристократи твърде скоро обърнал внимание на всички един юноша от най-добра фамилия, отличил се още отсега, на младини, на държавното поприще, горещ почитател на всичко истинско и възвишено, ревностен защитник на всичко, родено от изкуството и от ума на човека, който се готвел за бъдещ меценат. Скоро той бил отличен достойно от самата царица, която му поверила значителна длъжност, напълно съпадаща с неговите собствени изисквания, длъжност, гдето той можел да направи много нещо за науката и изобщо – за доброто. Младият велможа се заобиколил с художници, поети и учени. Искало му се да даде работа на всички, да насърчи всичко. За своя собствена сметка предприел много полезни издания, дал много поръчки, обявил насърчителни награди, пръснал за това сума пари и най-сетне се разстроил материално. Но изпълнен с великодушни намерения, не искал да изостави делото си, търсел да заеме пари отвсякъде и най-сетне се обърнал към известния лихвар. Като сключил значителен заем от него, този човек в късо време съвсем се променил: станал гонител, преследвач на развиващия се ум и талант. Във всички съчинения почнал да вижда опаката страна, тълкувал накриво всяка дума. За нещастие тогава се случила Френската революция. Изведнъж това послужило като средство за

всякакви гнусни дела. Той почнал да вижда във всичко някакви революционни насоки, всичко му се струвало съмнително. Станал до такава степен подозрителен, че най-сетне почнал да подозира и себе си, почнал да съчинява ужасни, несправедливи доноси, направил много хора нещастни. От само себе си се разбира, че подобни постъпки не могли да не стигнат най-сетне до трона. Великодушната царица се ужасила и изпълнена с душевно благородство, което украсява царствените особи, изрекла думи, които макар да не са стигнали съвсем точно до нас, все пак дълбокият техен смисъл се запечатал в много сърца. Господарката казала, че под монархическото управление не се угнетяват високите, благородни прояви на душата, не се презират и преследват произведенията на ума, на поезията и на живописата; че, напротив, само монарсите са бивали техни покровители; че Шекспировци и Молиеровци са процъфтявали под тяхната великодушна защита, докато Данте не е могъл да намери едно ъгълче в своята републиканска родина; че истинските гении се раждат по време на блясъка и могъществото на царете и държавите, а не по време на безобразните републикански политически събития и тероризъм, които досега не са дали на света нита един поет; че трябва да се награждават с отличия поетите и художниците, защото те изпълват душата само с мир и прекрасна тишина, а не с въннение и ропот; че учените и поетите и всички творци на изкуствата са бисери и брилянти в императорската корона; че с тях епохата на всеки велик владетел се украсява и придобива още по-голям блясък. Накъсо, в оня миг, когато казала тия думи, господарката е била божествено прекрасна. Помня, че старците не можеха да говорят за това, без да се разплачат. Всички взели участие в тая работа. За честта на нашата народна гордост трябва да се отбележи, че в руското сърце винаги живее прекрасното чувство да се защити угнетеният. Злоупотребеният с доверието велможа бил наказан примерно и махнат от мястото си.

Ала по лицата на своите съотечественици той видял още по-ужасно наказание. Това било пълното и всеобщо презрение. Не би могло да се разкаже как страдала тая суетна душа, гордост, измамено честолюбие, разрушени надежди – всичко се сливало и животът му завършил в припадъци на страшно безумие и бяс.

Втори поразителен пример се случил също така пред очите на всички: сред красавиците, с които нашата северна столица била богата тогава, една имала несъмнено първенство над всички. Това било някакво чудно съчетание на нашата северна красота с красотата на Юга, брилянт, какъвто рядко се среща в света. Баща ми признаваше, че никога през живота си не бил виждал нещо подобно. Като че всичко се съчетавало в нея: богатство, ум и душевна прелест. Тя имала множество кандидати и между тях най-забележителен от всички бил княз Р., най-благородният и най-цененият от всички млади хора, прекрасен и по лице, и по своите рицарски великодушни пориви, недостижим идеал за романите и жените грандисон във всяко отношение.

Княз Р. бил влюбен страстно и безумно; отговаряла му също такава пламенна любов. Ала на роднините кандидатът се сторил недостоеен. Наследствените имоти на княза отдавна вече не му принадлежали, семейството му било в немилост и неговото лошо материално положение било известно на всички. Неочаквано князът напуснал за малко време столицата, уж за да поправи работите си, и скоро пристигнал окръжен с разкош и с невероятен блясък. Великолепните балове и празници го сблизихи с императорския двор. Бащата на красавицата проявил благосклонност и в града се отпразнувала най-интересна сватба. Как е станала тая промяна и отде е дошло това невиджано богатство на младоженеца – никой не могъл със сигурност да каже, но разправяли, че той сключил заем от ужасния лихвар при някакви особени условия. Както и да е, сватбата занимавала целия град. И младоженецът, и булката били предмет на обща завист. Всички знаели тяхната гореща, неизменна любов, дългият мъчителен копнеж, изтърпян от двете страни, и високите достойнства на двамата. Пламенните жени описвали предварително райското блаженство, на което ще се наслаждават младите съпрузи. Но всичко излязло иначе. Само за една година у мъжа настъпила страшна промяна. Благородният и прекрасен характер бил отровен от подозрителна ревност, нетърпимост и неизчерпаеми капризи. Той станал тиранин и мъчител на своята жена и нещо, което никой не могъл да предвиди: прибягнал до най-нечовешки постъпки, дори до побой. За една година никой ни могъл да познае тая жена, която доскоро още била лъчезарна и водела подире си тълпи от покорни

поклонници. Най-сетне, не можейки да понася по-нататък тежката си съдба, тя първа заговорила за развод. Само при мисълта за това мъжът побеснял. В първия миг на яростта си той се втурнал с нож в стаята ѝ и несъмнено веднага щял да я заколи, ако не го уловили и задържали. В порива на изстъпление и отчаяние той насочил ножа към себе си – и умрял в най-ужасни мъки. Освен тия два примера, станали пред очите на цялото общество, разказваха много други, които се случили в нисшата класа и при които почти всички хора имали ужасен край. Тук – честен, трезвен човек става пияница, там – търговски служащ ограбва своя господар другаде – файтонджия, който няколко години возил хората честно, заколва за петак клиента си.

Невъзможно е тия произшествия, разправяни понякога и с прибавки, да не са внушавали някакъв неволн ужас на скромните жители на Коломна. Никой не се съмнявал, че у тоя човек има нечиста сила. Разправяли, че той предлагал такива условия, от които косите настръхвали и които веднага след това нещастникът не смее да каже на друг човек; че неговите пари имали притегателно свойство за хората, че сами се нажежавали и имали някакви странни знаци... с една дума, носели се всевъзможни глупави слухове. И забележително било, че цялото това коломенско население, целият тоя свят от бедни, стари жени, дребни чиновници, дребни артисти, с една дума, целият тоя дребосък, който току-що изредихме, бил склонен по-скоро да търпи и да понася най-голямата оскъдица, отколкото да се обърне към страшния лихвар; намирали дори умрели от глад стари жени, които предпочитали да умъртвят тялото си, вместо да погубят душата си. Когато го срещали на улицата, хората неволно изпитвали страх. Пешеходецът се стъписвал предпазливо и след това дълго се извърщал подире му, като следял изчезващата в далечината несъразмерно висока негова фигура. Само в лицето му имало нещо толкова необикновено, че карало всеки да го смята неволно за свръхестествено същество. Тия силни черти, врязани тъй дълбоко, както не се случва у хората; тоя горещ бронзов цвят на лицето; тия прекалено гъсти вежди непоносимите страшни очи, дори широките гънки на неговото азиатско облекло – всичко сякаш сочело, че всички страсти на другите хора бледнеят пред страстите, които вълнували това тяло. Баща ми всеки път се спирал неподвижно, когато го срещал, и всеки път не можел да се удържи да не каже: „Дявол, същински дявол!“ Но трябва по-скоро да ви запозная с моя баща, който, казано между другото, е истинският предмет на тая история.

Баща ми в много отношения беше забележителен човек. Той беше художник, каквито се срещат рядко, едно от ония чудеса, които ражда само непорочното лоно на Русия, художник самоук, открил сам в своята душа, без учители и школи, правилата и законите на изкуството, увлечен само от жаждата за усъвършенстване и вървящ, поради причини, неизвестни може би и за самия него, само по пътя, посочен от душата му; едно от ония самородни чудеса, които съвременниците често пъти хулят с обидната дума „невежи“, но които не се отчайват от хулите и от собствените си несполуки, а само получават нови устреми и сили и нахвърлят в душата си твърде много от ония произведения, за които са получили титлата невежа. С рядък вътрешен инстинкт той бе доловил присъствието на разум във всеки предмет; сам бе постигнал истинското значение на думата историческа живопис, разбрал бе защо една проста главичка, един обикновен портрет на Рафаел, на Леонардо да Винчи, на Тициан, на Кореджо може да се нарече историческа живопис и защо някоя огромна картина с историческо съдържание ще бъде все пак *tableau de genre** въпреки всички претенции на художника за историческа живопис. И вътрешното му чувство, и собственото му убеждение насочиха четката му към християнските сюжети, към висшата и последна степен на висшето. У него нямаше честолюбие или раздражителност, тъй неотделими от характера на мнозина художници. Той беше с твърд характер, честен, пряк човек, дори груб, покрит отвън с малко твърда кора, с известна гордост в душата, изказваше мненията си за хората едновременно и снизходително, и рязко. „Защо ще гледам тях – казваше обикновено той, – та аз не работя за тях. Няма да занеса своите картини в някоя гостна стая, те ще бъдат поставени в черква. Който ме разбере, ще ми благодари, не ме ли разбере, все пак ще се помоли Богу. Няма защо да обвиняваме светския човек, че не разбира от живота, затова пък той разбира от карти, разбира от хубаво вино, от коне – какво повече трябва да знае един господар? Ако пък рече да опита едно или друго и почне да умува, тогава няма да имаме живот от него! Всекиму неговото, всеки да се занимава със своята работа. Според мен, по-ценен е оня човек, който направо казва,

че не разбира, отколкото оня, който лицемери, казва, че знае онова, което не знае, и само разваля и похабява.“ Той работеше за малко възнаграждение, тоест за възнаграждение, което му трябваше само да поддържа семейството си и да му даде възможност да работи. Освен това никога не се отказваше да помогне другиму и да даде ръка за помощ на някой беден художник; вярваше в простата, благочестива вяра на прадедите ни и може би затова по изрисуваните от него лица се явяваше от само себе си оня възвишен израз, до който не можеха да стигнат бляскавите таланти. Най-сетне с постоянството на труда си и с неотклонно начертания си път той почна да печели уважението дори на ония, които го хулеха като невежа и доморасъл самоук. Непрекъснато му правеха поръчки за черкви и работата му не спираше. Едно от неговите произведения го занимаваше повече. Не помня вече точно какъв бе сюжетът, знам само, че на картината трябваше да се изобрази духът на тъмнината. Той дълго мислил какъв образ да му даде, искало му се да въплъти в това лице всичко тежко, всичко, което угнетява човека. При тия размисли понякога му се мяркал в главата образът на тайнствения лихвар и той неволно си мислил: „Ето кого би трябвало да взема за модел, за да изрисувам дявола.“ И представете си неговото смайване, когато веднъж, работейки в ателието си, чул почукване на вратата и след това при него направо влязъл ужасният лихвар. Той не могъл да не почувства някакъв вътрешен трепет, който пропълзъл неволно по цялото му тяло.

[* Жанрова картина.]

– Ти художник ли си? – попитал без всякакви церемонии.

– Художник – рекъл баща ми в недоумение и очаквал какво ще стане по-нататък.

– Добре. Нарисувай ми портрета. Аз може би скоро ще умра, нямам деца, но не искам съвсем да умра, искам да живея. Можеш ли да рисуваш такъв портрет, който да бъде съвсем като жив?

Баща ми помислил: „Какво по-хубаво от това? Той сам ми идва да го рисувам като дявол в картината си.“ Обещал. Уговорили времето и цената и на следния ден, като взел палитрата и четките си, баща ми бил вече при него. Високо ограденият двор, кучетата, железните врати и ключалките, дъгообразните прозорци, сандъците, покрити със старинни килими, и най-сетне самият необикновен стопанин, седнал неподвижно пред него – всичко това произвело на баща ми необикновено впечатление. Като че нарочно прозорците били покрити и затрупани в долната част, така че пропускали светлина само отгоре. „Дявол да го вземе, колко хубаво се освети сега неговото лице!“ – помислил баща ми и започнал да го рисува жадно, като че се опасявал да не би това щастливо осветление някак да изчезне. „Каква сила! – повтарял си той. – Ако сполуча да го изрисувам дори наполовина такъв, какъвто е сега, той ще убие всичките ми светци и ангели: те ще избледнеят пред него. Ако дори само донякъде бъда верен на природата, той просто ще изскочи от платното ми. Какви необикновени черти!“ – повтарял си той непрестанно, като удвоявал усърдието си и вече виждал сам как върху платното изпъкват някои черти. Но колкото повече се приближавал до него, толкова повече чувствал някакво тягостно, тревожно чувство, което сам не разбирал. Ала въпреки това решил да изобрази с абсолютна точност всяка незабележима чертичка и израз. Преди всичко започнал с изработването на очите. В тия очи имало толкова сила, че изглеждало невъзможно дори да се мисли да ги изрисуват тъй, както били в натура. Ала той решил на всяка цена да се вдълбочи в тях до последната най-дребна чертица и отсянка, да постигне тяхната тайна... Но щом почнал да навлиза и да се вдълбочава в тях с четката си, в душата му кипнало такова необяснимо отвращение, такава необяснима тежест, че за известно време той трябвало да остави четката и след това да почне отново.

Най-сетне баща ми не можал да понася повече, чувствал, че тия очи пронизват душата му и причиняват необяснима тревога в нея. На втория и на третия ден това било още по-силно. Дострашало го. Той захвърлил четката и казал решително, че не може повече да го рисува. Трябвало да се види как се променил при тия думи странният лихвар. Той се хвърлил в нозете му и почнал да го моли да довърши портрета, като казвал, че от това зависи съдбата му и съществуването му в света, че той вече е досегнал с четката си неговите живи черти, че ако ги предаде вярно, неговият живот ще се задържи със свръхестествена сила в портрета, че чрез това той няма да умре напълно, че нему е потребно да живее на тоя свят. Баща ми почувствал ужас от тия думи: те му се сторили толкова странни и страшни, че той хвърлил

четката и палитрата и хукнал презглава навън.

Цял ден и цяла нощ го тревожила мисълта за това, а на заранта получил от лихваря портрета, донесен от една жена, единственото същество, което му прислужвало, и която веднага казала, че господарят ѝ не иска портрета, че не дава нищо за него и го връща назад. Същата вечер той научил, че лихварят умрял и че се готвели да го погребват по обряда на неговата религия. Всичко туй се сторило на баща ми необяснимо странно. А между това оттогава в характера му настъпила чувствителна промяна: той усещал неспокойно, тревожно състояние, причината на което сам не можел да разбере. И скоро извършил такава постъпка, която никой не можел да очаква от него: от известно време работите на един от учениците му почнали да привличат вниманието на малък кръг познавачи и любители. Баща ми винаги виждал, че той е талантлив и поради това имал особено разположение към него. И изведнъж почувствал завист към него. Общото внимание и приказките за него му станали непоносими. Най-сетне той научил с най-голям гняв, че на неговия ученик предложили да нарисува картина за една новопостроена богата черква. Той избухнал. „Не, няма да позволя на този бозайник да възтържествува! – казал той. – Рано, драги, си помислил да натикаш старите в калта! Още, слава Богу, имам сили. Ще видим кой кого по-скоро ще натика в калта.“ И откритият, честният в душата си човек направил интриги и хитрости, от които дотогава винаги се гнусял; успял най-сетне да издейства да се обяви конкурс за картината, та и други художници да могат да участват със свои работи. След това се заключил в стаята си и почнал да рисува с жар. Той сякаш искал да събере всичките си сили, да съсредоточи цялото си същество. И наистина излязло едно от най-хубавите му произведения. Никой не се съмнявал, че той ще има първенство. Картините били представени и всички, сравнени с неговата, били като нощта пред деня. Но изведнъж един от присъстващите членове, ако се не лъжа, духовно лице, направил една забележка, която поразила всички. „В картината на художника наистина има много талант – казал той, – но в лицата няма святост, напротив, има нещо демонско в очите, сякаш ръката на художника е била движена от нечестиво чувство.“ Всички погледнали и не могли да не се убедят в истинността на тия думи. Баща ми се втурнал към картината, си, сякаш да провери сам тая обидна забележка и видял с ужас, че почти на всички фигури е придал очите на лихваря. Те гледали така демонски съкрушително, че сам той неволно изтръпнал. Картината била отхвърлена и той трябвало, за невъобразим свой яд, да чуе, че неговият ученик взема първенството. Невъзможно било да се опише яростта, с която се върнал вкъщи. Той едва не пребил майка ми, разгонил децата, строшил четката и статива, грабнал от стената портрета на лихваря, поискал нож и заповядал да запалят огън в камината, като се канел да го нареже на парчета и да го изгори. В този миг го заварил влезлият в стаята приятел, живописец като него, веселяк, винаги доволен от себе си, който нямал никакви прекалени желания и работел весело всичко, каквото му попаднело, и още по-весело сядал да обядва и да пирува.

– Какво правиш, какво се каниш да гориш? – казал той и се приближил до портрета. – Моля ти се, това е едно от най-хубавите ти произведения. Това е лихварят, който наскоро умря; да, това е една съвършена работа, ти просто си нарисувал цялата му същина. Тия очи никога през живота си не са гледали така, както гледат в твоята картина.

– Сега ще видя как ще гледат в огъня – казал баща ми и понечил да го хвърли в огнището.

– Спри, за Бога! – казал приятелят, като го възпрял. – Ако толкова ти боде очите, дай го по-добре на мен.

Отначало баща ми упорствал, но сетне се съгласил и веселякът, извънредно доволен от придобивката си, замъкнал портрета със себе си.

След неговото излизане баща ми изведнъж се почувствал по-спокойно. Сякаш заедно с портрета паднала от душата му някаква тежест. Той сам се смаял от своето злобно чувство, от своята завист и от явната промяна на характера си. Като обмислил постъпката си, той се натъжил и си рекъл:

„Бог ме е наказал; моята картина бе опозорена заслужено. Тя беше замислена, за да погуби своя брат. Демонско чувство на завист движеше четката ми, демонско чувство трябваше да се отрази и в нея.“ Той веднага отишъл да намери предишния си ученик, прегърнал го силно, поискал му прошка и колкото могъл, опитал се да заглади

пред него вината си. Отново както по-рано потекла спокойно работата му; ала по лицето все по-често се изписвала замисленост. Той се молел по-често, по-често ставал мълчалив и не се произнасял тъй рязко за хората, дори грубите външни прояви на характера му някак се смекчили. Скоро едно обстоятелство още повече го потресло. Той отдавна не се бил виждал с другаря си, който го помолил да му даде портрета. Канел се вече да го навести, когато оня неочаквано сам отишъл при него. След като разменил няколко думи и въпроси, приятелят казал: „Е, драги, ти ненапразно искаше да изгориш портрета. Дявол да го вземе, у него има нещо странно... Аз не вярвам в магьосници, но ти си прав: в него е въплътена нечистата сила...“

– Как? – казал баща ми.

– Ами че откак го окачих в стаята си, почувствах такава мъка... сякаш исках да заколя някого. През целия си живот не знаех какво е безсъние, но и такива сънища... сам не разбирам сънища ли са, или нещо друго: сякаш таласъм ме души и проклетият старец постоянно ми се мярка. С една дума не мога да ти разправам какво е състоянието ми. Никога не ми се е случвало такава нещо. През всички тия дни скитах като побъркан: чувствах някакъв страх и неприятно очакване на нещо. Чувствам, че не мога да кажа никому ни една весела и искрена дума, сякаш до мен е седнал някакъв шпионин. И едва след като дадох портрета на племенника си, който ме молеше да му го дам, почувствах като че някакъв камък падна от плещите ми; изведнъж, както виждаш, се усетих весел. Да, драги, ти си нарисувал дявола.

През време на разказа му баща ми го слушал с неотклонимо внимание и най-сетне попитал:

– Сега портретът у твоя племенник ли е?

– Къде ти у племенника! Не можа да изтърпи – казал веселякът, – душата на лихваря май се настанила в него; той изскачал от рамката, разхождал се из стаята и умът просто не може да побере онова, което разправа племенникът ми. Бих го сметнал за побъркан, ако сам донякъде не бях изпитал това. Той го продал на някакъв събирач на картини, но и оня не можал да изтърпи и също така го прехвърлил някому.

Тоя разказ направил силно впечатление на баща ми. Той се замислил не на шега, заболял от ипохондрия и най-сетне напълно се уверил, че неговата четка се е превърнала в дяволско оръдие, че една част от живота на лихваря наистина се е преселила в портрета и сега тревожи хората, като им внушава дяволски намерения, като кара художника да се отклонява от своя път, като събужда страшни мъки от завист и така нататък, и така нататък. Три нещастия, които се случили след това, три внезапни смърти – на жена му, на дъщеря му и на малолетния му син – били сметнати от него като наказания от небето и той решил непременно да се оттегли от суетния свят. Щом аз навърших девет години, той ме настани в художествената академия, прибра вземанията си от длъжниците и отиде в един уединен манастир, дето скоро след това се подстрига за монах. Там той учуди всички монаси със строгостта на своя живот и с неотклонното изпълнение на всички манастирски правила. Игуменът на манастира, като научил за дарбата му, поискал от него да нарисува най-главната икона в черква. Ала смиреният монах казал решително, че е недостоеен да хване четката, че тя е осквернена, че преди това той трябва да очисти душата си чрез труд и големи жертви, за да може да се удостои после със започването на такава работа. Не искали да го принуждават. Доколкото било възможно, той сам увеличавал за себе си строгостта на манастирския живот. Най-сетне и тоя живот му се видял не както трябва и недостатъчно строг. С благословията на игумена се уединил в пустинна местност, за да бъде съвсем сам. Построил си килия от клони, хранел се само със сурови корени, пренасял камъни от едно място на друго, стоял изправен с вдигнати към небето ръце от изгрев до залез слънце, като четял непрекъснато молитви. С една дума търсел, както изглеждало, да достигне всички степени на търпението и на оная непостижима самоотверженост примери за която могат да се намерят само в житията на светците. Така в продължение на няколко години той измъчвал тялото си, като в същото време го подкрепял с животворната сила на молитвите. Най-сетне един ден отишъл в манастира и казал твърдо на игумена: „Сега съм готов. Ако Бог позволи, ще изпълня работата си.“ Сюжетът му бил рождеството на Иисус. Цяла година го рисувал той, без да излиза от килията си, като едва се хранел със сурова храна и непрекъснато се молел. След изтичането на годината картината била готова. Това наистина било чудо на живописиста. Трябва да кажа, че нито братята монаси, нито игуменът имали големи познания по

живопис, но всички били поразени от необикновената святост на лицата. Чувството на божествено смирение и кротост в лицето на пречистата майка, наведена над младенеца, дълбокият разум в очите на божествения младенец, които сякаш виждали далеч напред, тържественото мълчание на поразените от Божественото чудо царе, коленичили в нозете му, и най-сетне святата, неизразима тишина, която обгръщала цялата картина – всичко това изпъквало в такова съчетание на сила и на могъща красота, че впечатлението от нея било магическо. Всички монаси коленичили пред новата икона и трогнатият игумен казал: „Не, не е възможно за човека да сътвори само с помощта на човешкото изкуство такава картина: святата висша сила е движила твоята четка и небесната благословия е слязла над твоето дело.“

През това време аз завърших учението си в академията, получих златен медал и заедно с него радостната надежда за отпътуване в Италия – най-хубавата мечта на двайсетгодишния художник. Оставаше ми само да се сбогуваме с баща си, с когото се бях разделил още преди дванайсет години. Признавам, че дори лицето му отдавна бе изчезнало от паметта ми. Бях слушал доста вече за строгата святост на неговия живот и предварително си представях, че ще видя бездушната фигура на отшелник, чужд на всичко в света, затворен само в килията и в молитвите си, изтощен, изсъхнал от вечен пост и бдение. Ала колко бях учуден, когато пред мен се изправи един прекрасен, почти божествен старец! Нямаше и следа от изтощение по лицето му; то сияеше със светлината на небесна радост. Бялата като сняг брада и тънките почти въздушни коси със също такъв сребрист цвят падаха живописно върху гърдите и гънките на неговото черно расо чак до връвта, с която бе препасана сиромашката му калугерска дреха; но най-много бях смаян, като чух от устата му такива думи и мисли за изкуството, които, трябва да призная, дълго ще помня и искрено бих искал всеки мой събрат да помни.

– Очаквах те, сине – каза той, когато приближих да ме благослови. – Предстои ти път, по който отсега нататък ще потече твоят живот. Пътят ти е чист, не се отклонявай от него. Ти имаш талант; талантът е най-драгоценният дар от Бога – не го погубвай. Изследвай, проучвай всичко, което видиш, подчини всичко на четката си, но съумявай да намериш във всичко вътрешния смисъл и най-вече се мъчи да постигаш дълбоката тайна на сътворяването. Блажен е избраникът, който притежава тая тайна. За него няма недостоеен предмет в природата. Художникът-творец е толкова велик в нищожното, колкото и в голямото; в презрените неща за него няма нищо презряно, защото през тях прозира прекрасната душа на оня, който ги е създал, и презряното вече е получило висш израз, защото е минало през чистилицето на неговата душа. За човека в изкуството е включено загатване за Божествения, небесен рай и вече само поради това то е по-горе от всичко. И колкото тържественото спокойствие е по-горе от всякакво житейско вълнение, толкова сътворяването е по-горе от разрушението; колкото ангелът само поради чистата невинност на своята светла душа е по-горе от всички безбройни сили и горди страсти на сатаната, толкова са по-горе от всичко в света високите творения на изкуството. Принеси всичко в жертва и го обикни с цялата си страст, ала не страст, изпълнена със земно възжелание, но тиха, небесна страст; без нея човек не може да се възвиси над земята и не може да създаде чудните звуци на успокоение. Защото високото творение на изкуството слиза в света за успокоение и примирение на всички. То не може да посее ропот в душата, а като звучаща молитва се стреми вечно към Бога. Но има минути, тъмни минути... – той млъкна и аз забелязах, че неговото светло лице изведнъж се помрачи, като че някакво мигновено облаче мина по него.

– Има едно произшествие в моя живот – каза той. – И досега не мога да разбера какъв беше оня странен образ, от който нарисувах картина. То беше сякаш някакво дяволско видение. Аз знам, светът отрича съществуването на дявола и затова няма да говоря за него. Ще кажи само, че аз го рисувах с отвращение и по онова време не чувствах никаква обич към работата си. Искях насила да се принудя и бездушно, като затъпча всичко в себе си, да бъда верен на природата. Това не беше създание на изкуството. И затова чувствата, които обземат всички, когато го погледнат, са тревожни чувства, бурни чувства не са чувствата на художника, защото художникът и сред тревогата излъчва покой. Разправяха ми, че тоя портрет се разхождал от ръце в ръце и сеел мъчителни впечатления, като пораждал в художника чувство на завист, мрачна омраза към братята му, злобна жажда да преследва и да угнетява. Нека

всевишният те пази от тия страсти! Няма по-страшно нещо от тях. По-добре е ти да понесеш всичката горчивина на всевъзможни преследвания, отколкото да хвърлиш върху някого дори сянката на преследване. Спасявай чистотата на душата си. Който носи в себе си талант, трябва да бъде по-чист от всички в душата си. Много неща ще се простят на другите, но нему не ще се простят. Ако човек, излязъл от къщи в светли празнични дрехи, бъде опръскан само с едно кално петно от някоя кола, всички ще го наобиколят, ще го сочат с пръст и ще разправят, че е немарлив, но същите тия хора не съзират многобройните петна по другите минувачи, облечени в делничните си дрехи. Защото по делничните дрехи петната не се виждат – той ме благослови и прегърна.

Никога през живота си не бях се чувствал тъй възвисен душевно. Аз се притиснах до гърдите му повече с благоговейно, отколкото със синовно чувство и го целунах по разпилените сребристи коси. В очите му блесна сълза.

– Изпълни, сине мой, една моя молба – каза ми той, преди да се разделим. – Може би ще ти се случи да видиш някъде портрета, за който ти разправях. Ти веднага ще го познаеш по необикновените очи и по неестествения им израз, унищожи го... на всяка цена...

– Сами ще разберете можех ли да не обещаю под клетва, че ще изпълня тая молба. Цели петнайсет години не ми се случи да видя нещо, което поне отчасти да прилича на онова, което ми описа моят баща, и ето сега неочаквано на тая публична продажба...

И преди да довърши думите си, художникът извърна глава към стената, за да погледне още веднъж портрета. В същия миг цялото множество слушатели направи същото движение, като търсеше с очи необикновения портрет. Ала за голямо смайване портретът вече не беше на стената. Смътна глъчка и шум премина из множеството и веднага след това се чу ясно думата „откраднат“. Някой, възползван от вниманието на слушателите, увлечени от разказа, бе успял да го задигне. И дълго още всички присъстващи стояха в недоумение, без да разберат наистина ли бяха видели тия необикновени очи, или това беше просто видение, изникнало само за миг пред техните очи, уморени от дългото гледане на старинните картини.

Шинел

В департамента... но по-добре да не казвам в кой департамент. Няма нищо по-раздражително от всевъзможните департаменти, полкове, канцеларии, с една дума, от всевъзможни служебни съсловия. Сега вече всеки отделен човек смята, че в негово лице се оскърбява цялото общество. Разправят, че съвсем наскоро постъпило заявление от един капитан-изправник, не помня от кой град, в което той излагал ясно, че държавните постановления загиват и че неговото свещено име се споменавало съвсем напразно. И за доказателство приложил към заявлението един преголям том от някакво романтично съчинение, дето през десетина страници се явява капитан-изправникът, на места дори в съвсем пиан вид. И тъй, за да избегнем всякакви неприятности, по-добре е да наречем департамента, за който става дума, един департамент. И тъй, в един департамент служеше един чиновник, чиновник, не може да се каже особено забележителен, нисък на ръст, малко сипаничав, малко червенокос, малко дори недовиждащ, малко плешив, с бръчки по двете бузи и с цвят на лицето, както се казва, хемороиден... Какво да се прави? Виновен е петербургският климат. Що се отнася до чина (защото у нас преди всичко трябва да се каже чинът), той беше онова, което се нарича вечен титулярен съветник, над когото, както е известно, са се гаврили и остроумничили доста различни писатели, имащи похвалния навик да натискат ония, които не могат да хапят. Фамилното име на чиновника беше Башмачкин. Вече по това личеше, че името му е произлязло някога от обувка*; но кога, в кое време и по какъв начин е произлязло от обувка, за това нищо не се знае. И бащата, и дядото, и дори шурейт, и всички Башмачкини носеха ботуши, като сменяваха само три пъти на година подметките. Собственото и бащиното му име бяха Акакий Акакиевич. Може би ще се стори малко чудновато и изкуствено на читателя, но мога да го уверя, че то никак не беше търсено, а че се бяха случили от само себе си такива обстоятелства, при които беше съвсем невъзможно да му се даде друго име и това стана именно тъй. Акакий Акакиевич се роди, ако паметта ми не ме лъже, вечерта срещу 23 март. Покойната му

майка, съпруга на чиновник и много добра жена, се готвеше, както се полага, да кръстят детето. Майката още лежеше на кревата срещу вратата, а от дясната ѝ страна се бе изправил кумът, отличен човек, Иван Иванович Ерошкин, който служеше като началник-бюро по правосъдното ведомство, и кумата, съпруга на участъковия пристав, рядко добродетелна жена, Арина Семьоновна Белобрюшкова. Предложиха на родилката да си избере едно от трите имена: Мокий, Сосий или да нарече детето на името на мъченик Хоздазат. „Не – помисли покойната, – те са все такива едни имена.“ За да ѝ угодят, разтвориха календара на друго място; излязоха пак три имена: Трифилий, Дула и Варахасий. „Това е цяло наказание – промълви старата, – какви са тия имена, аз наистина никога не съм чувала такива. Да беше Варадат или Барух, ами то – Трифилий и Варахасий.“ Обърнаха друга страница – излязоха: Павсикахий и Вахтисий. „Е, виждам – рече старата, – личи си, че такава му е съдбата. Щом е тъй, най-добре нека се нарича като баща си. Баща му беше Акакий, нека и синът бъде Акакий.“ И така той стана Акакий Акакиевич. Кръстиха детето; то заплака и направи такава гримаса, сякаш предчувстваше, че ще бъде титулярен съветник. Та така стана всичко това. Разказахме го, за да може читателят сам да види, че туй се случи напълно поради необходимост и бе съвсем невъзможно да му се даде друго име. Кога и в какво време бе постъпил в департамента и кой го бе назначил, това никой не можеше да си спомни. Колкото директори и всевъзможни началници да се сменяваха, него го виждаха все на едно и също място, все в същото положение и на същата длъжност, все същия чиновник за писане на писма; и след това решиха, че той очевидно се бе и родил така – съвсем готов, във вицмундир и с плешива глава. В департамента не му оказваха никаква почит. Пазачите не само не ставаха, когато той минаваше, но дори не го поглеждаха, като че през приемната бе прелетяла обикновена муха. Началниците се отнасяха с него някак студено деспотично. Някакъв си помощник-началник бюро просто му пъхаше под носа хартия, без дори да каже: „Препишете го“, или: „Ето една интересна, добра работица“, или нещо такова приятно, както става при благовъзпитаните служби. И той вземаше, като само поглеждаше хартията, без да обръща внимание кой му я дава и дали има право на това. Той вземаше и веднага се нагласяваше да пише. Младите чиновници му се присмиваха и остроумничеха над него, доколкото стигаше канцеларското им остроумие. В негово присъствие разправяха различни съчинени за него истории. За хазайката му, седемдесетгодишна баба, казваха, че го бие, питаха го кога ще стане сватбата им, посипваха главата му с хартийки, като думаха, че това е сняг. Но Акакий Акакиевич не отвърщаше ни дума; сякаш нямаше никой пред него; това дори не се отразяваше на работата му: сред всички тия неприятни закачки той не правеше нито една грешка в писмото. Само ако шегата беше съвсем непоносима, той казваше: „Оставете ме, защо ме оскърбявате?“ И имаше нещо странно в думите и в гласа, с който бяха казани. В тоя глас се долавяше нещо, което навяваше такава жалост, че един наскоро назначен момък, който подобно на другите си бе позволил да се подиграва с него, изведнъж се спря като пронизан и от тоя ден сякаш всичко се промени пред очите му и се представи в друг вид. Някаква неестествена сила го отблъсна от другарите му, с които се бе запознал, като ги смяташе за прилични светски хора. И дълго след това сред най-веселите минути пред него изпъкваше нисичкият чиновник с оплешивяла глава и неговите трогателни думи: „Оставете ме, защо ме оскърбявате?“ – и в тия трогателни думи звучаха други думи: „Аз съм твой брат.“ И клетият млад човек закриваше лице с ръка и после много пъти през живота си той потреперваше, когато виждаше колко много безчовечие има у човека, колко много свирепа грубост се крие в изтънчения образован висш свят, и господи! – дори у човека, когото обществото смята за благороден и честен.

[* _Башмак_: обувка.]

Едва ли може да се намери човек, който толкова да се бе вгълъбил в своята служба. Не е достатъчно да се каже: той служеше усърдно; не, той служеше с обич. Там в това преписване той виждаше някакъв свой разнообразен и приятен свят. По лицето му се изписваше наслада; някои букви му бяха любими и когато стигаше до тях, той цял се унасяше: усмихваше се и смигаше и сякаш помагаше с устни и по лицето му като че можеше да се прочете всяка буква, която перото му пишеше. Ако бяха му давали награди съответно на усърдието, за свое учудване той би станал дори статски съветник; ала както казваха шегобийците, негови другари, той не бе награден с нищо, освен с хемороиди. Впрочем не може да се каже, че не му оказваха никакво внимание.

Един директор, който беше добър човек и искаше да го възнагради за дългата му служба, заповяда да му дадат нещо по-значително от обикновеното преписване; заповядаха му да съчини от една готова вече преписка писмо за друго учреждение; цялата работа се състоеше само в това, да промени заглавната страница и някои глаголи от първо в трето лице. За него това беше такава работа, че той цял потъна в пот, бършеше чело и най-сетне каза: „Не, по-добре ми дайте да препиша нещо.“ И оттогава го оставиха завинаги да преписва. Сякаш за него не съществуваше друго, освен преписване. Той съвсем не мислеше за облеклото си: вицмундирът му не беше зелен, а с някакъв червеникаво-брашнен цвят. Яката му беше тесничка, ниска, тъй че макар шията му да не беше дълга, като излизаше от яката, изглеждаше необикновено дълга, подобно на ония гипсови котенца с клатещи се глави, каквито по цели десетки носят на табли по главите си руските чужденци. И винаги нещо се полепваше по неговия вицмундир: или сламки от сено, или някакъв конец; освен това имаше особената дарба, когато върви по улицата, да се намери под някой прозорец точно тогава, когато през него изхвърлят всякаква смет, и затова по шапката му вечно имаше динени или пъпешови кори и други подобни неща. Ни веднъж през живота си той не обърна внимание на това, какво става и какво се случва всеки ден из улицата, което, както е известно, някой друг млад като него чиновник винаги ще погледне и с проникателността на своя жив поглед ще стигне дотам, че ще съзре дори на кого по насрещния тротоар се е откъснало ремъчето за обтягане на панталона – което предизвиква винаги лукава усмивка по лицето му...

Но Акакий Акакиевич и когато гледаше нещо, виждаше навсякъде своите чисти, изписани с равен почерк редове, и само когато някоя неизвестно отде изскочила конска муцуна се облегнаше на рамото му и духнеше през ноздрите си същински вятър в бузата му, едва тогава той виждаше, че не е по средата на реда, а по-скоро по средата на улицата. Като се прибереше вкъщи, веднага сядаше на масата, изсърбваше набързо супата си от зеле и изяждаше парче говеждо с лук, без да усеща вкуса му, ядеше всичко това с мухи и с всичко изпратено му от Бога през това време. Като виждаше, че коремът му почва да се издува, ставаше от масата, изваждаше шишенце с мастило и преписваше донесените вкъщи книжа. Ако нямаше такива, той нарочно, за свое собствено удоволствие снемаше копие за себе си, особено ако книжата бяха забележителни не поради красотата на стила, но заради адреса към някое ново или важно лице.

Дори в ония часове, когато петербургското сиво небе съвсем потъмнява и целият чиновнически народ се е нахранил, кой както може, съответно на получаваната заплата и на собственото си желание – когато всичко вече си е отпочинало след канцеларското скърцане на перата, след тичането, след собствените и чужди наложителни занимания и след всичко онова, с което неуморимият човек се натоварва доброволно и дори повече, отколкото е потребно – когато чиновниците бързат да се отдадат на наслада през останалото им време: който е по-смел, отива в театъра; който е на улицата, използва времето си да се заглежда тук-там в някоя дамска шапчица; друг отива на гости вечер – за да прахоса времето си в комплименти към някоя хубавичка девойка, звезда в някоя малка чиновническа компания; друг, и това е най-често, отива просто при някой свой побратим на четвъртия или на третия етаж, в две малки стаички с вестибул или кухня и с някакви модни претенции като лампа или нещо друго, които са стрували много жертви, много отказвания от обед и от разходка; с една дума, дори през времето, когато всички чиновници се пръскат по малките квартирки на своите приятели, за да поиграят на карти, да сърбат чай с евтини сухари, да пускат дим от дълги чибуци, разправяйки при раздаването на картите някаква клюка, дошла от висшето общество, нещо, от което руският човек никога и в никакъв случай не се отказва, и дори, когато няма за какво да си приказват, повтарят вечния анекдот за коменданта, на когото дошли да съобщят, че е отрязана опашката на коня от Фалконетовия паметник – с една дума, дори тогава, когато всичко се стреми да се развлича, Акакий Акакиевич не се отдаваше на никакво развлечение. Никой не можеше да каже, че го е виждал някога на някаква вечерна забава. Като се напишеше до насита, той лягаше да спи, предварително усмихнат от мисълта за утрешния ден: утре Бог пак ще му изпрати нещо за преписване. Така течеше мирният живот на човека, който съумяваше да бъде доволен от участието си със своята заплата от четиристотин рубли, и така би протекъл може би чак до дълбока старост, ако нямаше различни

бедствия, пръснати по жизнения път не само на титулярните, но дори и на тайните, на действителните, надворните и всевъзможните съветници, дори и на ония, които не дават никому съвети, нито сами получават такива от когото и да било.

Има в Петербург един силен враг на всички, които получават четиристотин рубли годишна заплата, или горе-долу толкова. Тоя враг не е някой друг, а нашият северен студ, макар да казват, че е много здрав. В девет часа заранта, тъкмо тогава, когато улиците се покриват със запътени към департамента хора, той почва да чука тъй силно, остро и безразборно всички носове, че клетите чиновници наистина не знаят де да ги дннат. През това време, когато дори челата на ония, които имат висши длъжности, ги болят от студа и в очите им бликват сълзи, клетите титулярни съветници понякога са беззащитни. Едничкото им спасение е да прибягат, колкото е възможно по-скоро, в своето изтъняло шинелче през пет-шест улици и след това да отупат добре нозете си в портиерската стая, докато по тоя начин всички замръзнали из пътя способности и дарования към служебните задължения се размразят. От известно време Акакий Акакиевич бе почнал да чувства, че по гърба и рамото особено силно почваше да го пари, макар че той се опитваше колкото може по-скоро да пробяга полагаемото пространство. Най-сетне той се запита дали неговият шинел няма някакви грехове. Като го разгледа добре въщи, откри, че на две-три места, именно на гърба и раменете, шинелът бе станал на цедилка, платът се бе изтъркал дотолкова, че прозираше, и подплатата бе разпокъсана. Необходимо е да се каже, че и шинелът на Акакий Акакиевич служеше за прицел на подигравките на чиновниците; нему дори отнемаха благородното име шинел и го наричаха халат. Наистина той имаше някакво странно устройство: от година на година яката му намаляваше, защото служеше за кръпки на другите части. Кръпките не свидетелстваха за изкуството на шивача и бяха наистина увиснали и грозни. Като разбра каква е работата, Акакий Акакиевич реши, че трябва да занесе шинела на Петрович, шивача, който живееше някъде на четвъртия етаж откъм задния вход и който, макар че бе кривоглед с едното око и цялото му лице бе надупчено от сипаница, вършеше доста успешно поправки на чиновнически и всякакви други панталони и фракове, разбира се, когато биваше в трезво състояние и главата му не бе изпълнена с планове за някакви други предприятия, разбира се, за тоя шивач не би трябвало да се разправя много, но тъй като вече е установено, че характерът на всяко лице в повестта трябва да бъде напълно описан, няма какво да се прави, дайте ни сега тук и Петрович. Отначало той се наричаше просто Григорий и беше крепостен човек на някакъв господар; почна да се нарича Петрович, откак бе освободен, и на всички празници си пийваше здравата, изпърво на големите празници, а след това безразборно, на всички черковни, навред дето в календара имаше кръстче. В това отношение беше верен на прадядовските обичаи и когато спореше с жена си, наричаше я мирска жена и немкия. Тъй като споменахме и за жената, трябва да се кажат две думи и за нея: ала за съжаление за нея се знаеше само това, че Петрович има жена, че тя дори носи шапчица, а не забрадка; но с красота май не можеше да се похвали; поне когато хората я срещаха, само гвардейските войници надничаха под шапчицата ѝ, като мръдваха мустак и изпускаха някакъв особен глас.

Като се качваше по стълбата, водеща за Петрович, която право да си кажем, бе цяла измокрена от вода и помия и пропита с оня мирис на спирт, който люти на очите, и както се знае, е неотделим от всички задни стълби на петербургските къщи – като се изкачваше по стълбата, Акакий Акакиевич вече мислеше колко ли ще му поиска Петрович и си бе решил да не му дава повече от две рубли. Вратата беше отворена, защото домакинята готвеше някаква риба и бе дигнала такъв пушек в кухнята, че не можеха да се видят дори и хлебарките. Акакий Акакиевич мина през кухнята, незабелязан дори от самата домакиня, и най-сетне влезе в стаята, дето видя Петрович, седнал върху широката дървена небоядисана маса и подвил под себе си нозе като турски паша. Нозете му, по обичая на шивачите, когато работят, бяха боси. И преди всичко хвърли му се в очи големият пръст, много добре известен на Акакий Акакиевич, с някакъв обезобразен нокът, дебел и твърд като корубата на костенурка. На шията на Петрович бяха провесени ибришим и конци, а върху коленете му имаше някаква вехтория. От три минути вече той се ядосваше на тъмнината и дори на самия конец, като мърмореше полугласно: „Не влиза, варваринът; изяде ме и мен, мошенико неден!“ На Акакий Акакиевич му стана неприятно, че е дошъл тъкмо в това време, когато Петрович се ядосваше: той обичаше да поръча нещо на Петрович, когато

последният беше в повишено настроение, или както се изразяваше жена му: „Натряскал се е с ракия, едноокият дявол.“ В такова състояние Петрович обикновено на драго сърце отстъпваше и се съгласяваше, дори всеки път се кланяше и благодареше. Наистина след това идваше жена му и се оплакваше, че уж мъжът ѝ бил пиан и затова се пазарил евтино; но щом човек прибавеше десет копейки, работата се уреждаше. Ала сега личеше, че Петрович е трезвен и затова беше сприхав, несговорчив и щеше да иска дявол знае каква цена. Акакий Акакиевич пресметна всичко това и искаше, както се казва, да поеме обратно, но работата беше вече започната. Петрович втрепенено присви към него единственото си око и Акакий Акакиевич, без да ще, каза:

– Здравей, Петрович!

– Здраве желая, господине – каза Петрович и изви око към ръцете на Акакий Акакиевич, като искаше да види какъв род плячка му носи той.

– Дошъл съм при теб, Петрович, такова...

– Трябва да кажа, че Акакий Акакиевич се изразяваше повече с предлози, наречия и най-сетне с такива частици, които нямат абсолютно никакво значение. Ако пък работата беше доста трудна, той имаше навик съвсем да не довършва фразата, тъй че много често почваше с думите: „това наистина е съвсем такова...“, а после вече млъкваше и сам забравяше, мислейки, че е казал всичко.

– Какво има? – каза Петрович и през това време обгледа с единственото си око целия му вицмундир, като почна от яката до ръкавите, гърба, пешовите и петлиците, макар че всичко това му беше много познато, защото бе работено от него. Такъв е навикът на шивачите; това е първото нещо, което правят, когато те срещнат.

– А пък аз такова, Петрович... шинелът, платът... виждаш ли, навсякъде на другите места е съвсем здрав, само малко е напращен и изглежда вехт, а той е нов, само на едно място малко такова... на гърба и ей-тука, на едното рамо малко се е отъркал, а и на това рамо мъничко – нали виждаш, и това е всичко. И работата не е много...

Петрович взе халата, разгъна го най-напред на масата, разглежда го дълго, поклати глава и протегна ръка към прозореца да вземе една кръгла табакерка с портрета на някакъв генерал, но какъв точно, не се знае, защото мястото, дето се намираще лицето му, беше пробито с пръст и след това бе залепено с четириъгълно парченце хартия. Като смръкна емфие, Петрович разтвори халата на ръцете си, погледна го срещу светлината и пак поклати глава. След това го обърна с подплатата навън. И пак поклати глава, пак вдигна капачето с генерала, залепен с книга, и като натъпка емфието в носа си, затвори, скри табакерката и най-сетне рече:

– Не, не може да се поправи: лош гардероб!

При тия думи сърцето на Акакий Акакиевич замря.

– Защо да не може, Петрович? – каза той с почти умолителен нежен глас. – Ами че само на раменете се е поизтъркал, у теб все ще се намерят някакви парченца...

– Парченца могат да се намерят, парченца ще се намерят – рече Петрович, – но не могат да се зашият: съвсем гнила работа, пипнеш ли я с игла – и ще се разнищи.

– Нека се нищи, ти веднага му турни кръпка.

– Но няма на какво да се сложат кръпките, няма за какво да се задържат, много е изтърканото, само името му е плат, а духне ли вятър, ще го отнесе.

– Ами че ти го приший. Че така наистина такова...

– Не – рече Петрович решително, – нищо не може да се направи. Работата е съвсем лоша. Вие по-добре, като дойде зимата, си направете от него партенки, защото чорапите не топят. Чорапите са ги измислили немците, за да печелят повече пари. (Петрович обичаше при сгода да клъвне немците.) А шинел, както се вижда, ще трябва да си направите нов.

При думата „нов“ пред очите на Акакий Акакиевич притъмня и всичко, което беше в стаята, почна да се върти. Той виждаше ясно само генерала със залепената на лицето книжка, който беше на капачето на Петровичевата табакерка.

– Но как нов? – каза той, все още сякаш насън. – Ами че аз нямам пари за нов.

– Да, нов – рече с варварско спокойствие Петрович.

– Е, ами ако ще трябва нов, той, такова...

– Тоест колко ще струва ли?

– Да.

– Ами че най-малко три петдесетарки ще трябва да се приготвят – рече Петрович и при тия думи сви многозначително устни.

Той много обичаше силните ефекти, обичаше да смае неочаквано другите и след това да погледне отстрана каква гримаса ще направи смаяният след тези думи.

– Сто и петдесет рубли за шинел! – извика клетият Акакий Акакиевич, извика може би и за пръв път през живота си, тъй като винаги се отличаваше с тихия си глас.

– Дааа – каза Петрович, – и то какъв шинел. Ако на яката се сложи кожа от белка и качулката бъде с копринена подплата, ще стигне и до двеста.

– Моля ти се, Петрович – рече Акакий Акакиевич с умолителен глас, без да чува и без да иска да чува казаните от Петрович думи и всички негови ефекти, – поправи го как да е, за да може да послужи още някой и друг ден.

– Не, това значи и работата да бъде напразно, и парите да отидат на вятъра – каза Петрович и след тия думи Акакий Акакиевич си излезе съвсем унищожен.

След неговото излизане Петрович дълго още стоя, без да се залови за работа, стиснал многозначително устни, доволен, че не бе унизил нито себе си, нито шивашкото изкуство.

Когато излезе на улицата, Акакий Акакиевич беше като в сън. „Такава е значи работата, такава – приказваше си сам той. – Аз наистина и не помислих, че ще излезе толкова...“ А след това, като помълча известно време, добави: „Та така значи! Най-сетне ето какво излезе, а пък аз наистина съвсем не можех да предполагам, че ще излезе така!“ После настъпи пак дълго мълчание, след което той каза: „Така значи! Ето какво наистина, съвсем неочаквано, толкова... това съвсем... толкова обстоятелство!“ Като каза това, той вместо да тръгне към къщи, пое точно в обратна посока, без сам да разбира това. По пътя един коминочистач се допря до него с изцапаната си страна и му изчерни цялото рамо; от върха на една строяща се къща се изсипа отгоре му цяла шапка вар. Той не усети нищо и чак после, когато се сблъска с постовия стражар, който бе сложил до себе си алебардата и изтърсваше от едно рогче емфие върху мазолестата си ръка, едва тогава се поопомни, и то защото стражарят му каза: „Какво се пъхаш в муцуната ми, няма ли за теб трухтуари?“ Това го накара да се огледа наоколо и да завие към къщи. Там най-сетне почна да събира мислите си, видя истински и ясно своето положение, почна да разговаря със себе си вече не накъсо, но разсъдително и откровено, като с благоразумен приятел, с когото може да поговори по най-сърдечна и интимна работа. „Не – рече Акакий Акакиевич, – сега не бива да се приказва с Петрович: той сега, толкова... Жена му, види се, го е понатупала. По-добре да отида при него някой неделен ден сутринта: след събота вечер ще гледа накриво и сънливо с едното си око, ще иска да пийне нещо, за да изтрезнее, а жена му няма да му даде пари, та в това време аз ще му пъхна в ръката десет копейки, той ще стане по-сговорчив и шинелът тогава толкова...“ Така се посъветва със себе си Акакий Акакиевич, ободри се, дочака първия неделен ден и като видя отдалеч, че жената на Петрович излезе нанякъде от къщи, той отиде право при него. Наистина след съботата Петрович гледаше още по-накриво с едното си око, главата му беше увиснала, а той бе съвсем сънлив; ала въпреки всичко, щом разбра каква е работата, сякаш дяволът го бодна.

– Не може – каза той, поръчайте нов.

Акакий Акакиевич му пъхна в ръката десет копейки.

– Благодаря, господине, ще се подкрепя мъничко за ваше здраве – рече Петрович, – а за шинела недейте се безпокои, той вече за нищо не е годен. А нов шинел ще ви уشيا за чудо, там вече ще се отлича. – Акакий Акакиевич искаше пак да почне за кърпенето, но Петрович не го изслуша и каза: – Нов шинел ще ви уشيا безпременно, за това можете да ми вярвате, ще употребя всичкото си усърдие. Може дори да направя така, както е сега модата, яката да се закопчава със сребърни кукички, един вид аплике.

Сега вече Акакий Акакиевич видя, че няма да мине без нов шинел и съвсем падна духом. Но как наистина, с какви пари ще го направи? Разбира се, би могъл донякъде да се надява на бъдещата награда за празника, но тия пари отдавна вече бяха предварително наместени и разпределени. Трябваше да си набави нови панталони, да плати на обуваря стария си дълг за поставяне нови предници към старите кончове, трябваше да поръча на шивачката три ризи и две парчета от онова бельо, за което е неприлично да се споменава на печатан език, с една дума всичките пари щяха напълно да се наместят и дори ако директорът би бил толкова милостив, че вместо четирийсет

рубли награда би определил четирийсет и пет или петдесет, би останало нещо съвсем нищожно, което щеше да бъде капка в морето за шинелния капитал. Той знаеше, разбира се, че Петрович обичаше понякога да ти каже някаква невероятна цена, така че дори жена му не можеше да се стърпи и се провикваше: „Ти какво, да не се побъркваш, глупако неден! Друг път работи за нищо, а сега го прихванало да иска такива пари, каквито самият той не струва.“ Той знаеше, разбира се, че Петрович ще се съгласи да го направи и за осемдесет рубли; и все пак отде да вземе тези осемдесет рубли? Половината, както и да е, можеше да се намери: половината ще се намери; може би дори мъничко повече; но отде да вземе другата половина? Ала читателят преди всичко трябва да научи отде бе взета първата половина. Акакий Акакиевич имаше навика да отделя до половин копейка от всяка похарчена рубла в едно малко ковчеже, заключена и с дупка на капачето, за да се пускат парите през нея. След всяко шестмесечие поглеждаше събралата се сума в медни пари и я заменяше с дребни сребърни монети. Така караше той много отдавна и по тоя начин за няколко години събраната сума излезе повече от четирийсет рубли. И тъй половината беше на ръка; но отде да вземе другата половина? Отде да вземе другите четирийсет рубли? Акакий Акакиевич мисли, мисли и реши, че ще трябва да съкрати обикновените си разходи, поне в течение на една година: да престане да употребява чай вечер, да не пали вечер свещ, а ако му потрябва да върши нещо, да отиде в стаята на хазяйката и да работи под светлината на нейната свещ; като върви по улиците, да стъпва колкото е възможно по-леко и предпазливо по камъните и плочите, почти на пръсти, та по тоя начин да не изтърква много бързо подметките си; колкото е възможно по-рядко да дава на перачката бельото си за пране, а за да не се измърсява много, винаги щом се върне вкъщи, да го съблича и да остава само в полупамучния си халат, който бе твърде извехтял и пощаден дори от времето. Трябва наистина да кажем, че отначало му бе малко трудно да свикне с такива ограничения, но после някак свикна и можа да кара, дори се научи съвсем да гладува вечер; ала затова пък се хранеше духовно, като носеше в мислите си постоянната идея за бъдещия шинел. От тоя ден нататък сякаш самото негово съществуване стана някак по-пълно, като че се бе оженил, като че някой друг живееше с него, като че не беше сам, а някаква приятна другарка в живота се бе съгласила да мине заедно с него жизнения път, и тая другарка бе шинелът с дебела ватена подплата, със здрав и траен хастар. Той стана някак по-жив, дори характерът му се затвърди като на човек, който вече е намерил и си е поставил някаква цел. От лицето и от постъпките му изчезнаха сами по себе си съмнението и нерешителността, с една дума всички колебливи и неясни черти. Понякога в очите му пламваше огън, в главата му се мяркаха дори най-дръзки и смели мисли: дали наистина да сложи бялка на яката. Размислите за това насмалко щяха да го доведат до разсеяност. Веднъж, като преписваше някакво писмо, той едва не сгреши, извика почти гласно: „Ух!“ – и се прекръсти. Всеки месец поне по веднъж се отбиваше при Петрович, за да поприказва за шинела – отде е най-добре да купят плат и какъв цвят и на каква цена и макар донякъде угрижен, но винаги доволен, той се връщаше вкъщи, като си казваше, че най-сетне ще дойде времето, когато всичко това ще се купи и шинелът ще бъде направен. Работата тръгна дори по-бързо, отколкото той смяташе. Съвсем неочаквано директорът определи на Акакий Акакиевич награда не четирийсет или четирийсет и пет, а цели шейсет рубли, дали беше предчувствал, че на Акакий Акакиевич му трябва шинел, или пък така се случи от само себе си, но по тоя начин у него останаха двацет рубли повече. Това обстоятелство ускори вървежа на работата. Още някакви два-три месеца малко гладуване – и Акакий Акакиевич събра точно около осемдесет рубли. Сърцето му, изобщо твърде спокойно, почна да бие силно. Още първия ден той отиде заедно с Петрович в дюкяна. Купиха много хубав плат – и не беше за чудене, защото половин година по-рано бяха мислили за това. И едва ли минаваше месец да не се отбият в дюкяна и да попитат за цените: затова пък и самият Петрович каза, че по-добър плат няма. За хастар избраха памучен плат, но такъв доброкачествен и плътен, че по-думите на Петрович той бил много по-добър от копринен и на вид дори по-угледен и лъскав. Кожа от белка не купиха, защото наистина беше скъпа, а вместо нея избраха най-хубава котешка кожа, каквато можеше да се намери в дюкяна, котешка, която отдалеч винаги можеше да се помисли за белка. Петрович се занимава с шинела цели две седмици, защото по него имаше много тигели, иначе щеше да бъде готов по-рано. За работата Петрович взе дванайсет рубли – съвсем невъзможно беше по-малко:

абсолютно всичко бе шито с ибришим, с двоен ситен шев и всеки шев Петрович след това минаваше със собствените си зъби, като правеше с тях разни фигури. Това беше... мъчно може да се каже точно в кой ден, но навярно в най-тържествения от живота на Акакий Акакиевич ден, когато Петрович най-сетне занесе шинела. Той го занесе заранта, тъкмо когато Акакий Акакиевич трябваше да отива в департамента. Никога шинелът не би дошъл по-навреме, отколкото сега, защото бяха почнали вече доста силни студове и изглеждаше, че още повече ще се засилят. Петрович пристигна с шинела, както се полага на добър шивач. По лицето му бе изписано такова многозначително изражение, каквото Акакий Акакиевич никога не бе виждал. Сякаш той напълно чувстваше, че е извършил немалка работа и че изведнъж е показал чрез себе си оная пропаст, която разделя шивачите – тия, които правят само кърпежи и преправят, от ония, които шият ново. Той махна носната кърпа, с която бе покрил шинела; кърпата току-що бе донесена от перачката; а после я сгъна и я сложи в джоба си за употребяване. Като откри шинела, той погледна много гордо, хвана го с две ръце и го метна много сръчно върху раменете на Акакий Акакиевич, след това го подръпна и прокара отзад ръката си надолу, след това поправи гънките по Акакий Акакиевич, за да изглежда някак по-отворено. Акакий Акакиевич, като човек на години, поиска да го пробва с ръкавите, Петрович му помогна да надене и ръкавите – излезе, че и ръкавите бяха хубави. С една дума излезе, че шинелът му беше точно по мярка. Петрович не пропусна и при този случай да каже, че той само защото живее така, без фирма и в малка уличка и защото отдавна познава Акакий Акакиевич – затова му е взел толкова евтино; а на Невския проспект само за работата биха му взели седемдесет и пет рубли. Акакий Акакиевич не искаше да разсъждава за тия неща с Петрович, пък и се страхуваше от тия големи суми, с които Петрович обичаше да пуска прах. Той му плати, благодари му и веднага отиде с новия шинел в департамента. Петрович излезе след него и като остана на улицата, дълго още гледа отдалеч шинела и след това нарочно изви встрани, та като заобиколи през една крива уличка, изтича отново на улицата и погледна своя шинел от другата страна, тоест направо в лицето. През това време Акакий Акакиевич вървеше в най-празнично настроение на всичките си чувства. Всеки миг от минутата той усещаше, че на раменете му има нов шинел и дори няколко пъти се усмихна от вътрешно удоволствие. Наистина имаше две изгоди: едната, че е топло, а другата, че е хубаво. Той съвсем не забелязваше пътя и изведнъж се озова в департамента; в портиерската стая съблече шинела, изгледа го от всички страни и го предаде на специалните грижи на портиера. Неизвестно как, но всички в департамента изведнъж научиха, че Акакий Акакиевич има нов шинел и че халатът вече не съществува. Веднага всички изтичаха в портиерската стая да видят новия шинел на Акакий Акакиевич. Почнаха да го поздравяват, така че той изпърво само се усмихваше, а след това дори го досрамя. А когато всички го наобиколиха и заговориха, че новият шинел трябва да се полее и че той трябва поне да покани всички някоя вечер, Акакий Акакиевич съвсем се обърка, не знаеше какво да прави, какво да отговаря и как да се отърве. След няколко минути, цял почервенял, той щеше да почне да ги уверява съвсем простодушно, че шинелът не е нов, а че така, че е стар шинел. Най-сетне един от чиновниците, дори някакъв помощник-началник бюро, навярно за да покаже, че никак не е горделив и поддържа отношения дори с по-нисшите от себе си, каза: „Тъй да бъде, вместо Акакий Акакиевич аз ще устроя прием тая вечер и ви каня да заповядате на чай: аз тъкмо днес като че нарочно имам имен ден.“ Естествено, чиновниците веднага поздравиха помощник-началника на бюро и с удоволствие приеха предложението му. Акакий Акакиевич почна да се одумва, но всички заговориха, че това е неучтиво, че е просто срам и позор и той вече съвсем не можеше да откаже. Впрочем след това му стана приятно, като се сети, че по тоя начин ще има случай да се поразходи дори и привечер с новия шинел. Целия тоя ден за Акакий Акакиевич беше наистина като най-голям тържествен празник. Той се върна вкъщи в най-щастливо настроение, съблече шинела и го закачи внимателно, като още веднъж се налюбува на плата и на подплатата, и след това нарочно измъкна за сравнение предишния свой халат, който съвсем се бе разнищил. Той го погледна и дори сам се засмя: толкова голяма беше разликата! И дълго

още след това, когато обядваше, непрестанно се усмихваше, щом се сетеше за положението, в което се намираше халатът. Той обядва весело и след обяда вече не писа нищо, никакви служебни писма, а мъничко тъй се произлежало на леглото, докато се

стъмни. След това, без да се бави, облече се, надяна шинела и излезе на улицата. Къде точно живееше чиновникът, който бе поканил другите за съжаление, не можем да кажем: паметта почва силно да ни изменя и всичко, което е в Петербург, всички улици и къщя тъй са се слели и объркали в главата ни, че е много мъчно да излезе оттам нещо както трябва. Както и да е, навярно този чиновник живееше в по-хубавата част на града, значи доста далеч от Акакий Акакиевич. Отначало Акакий Акакиевич трябваше да мине през някакви пустинни, лошо осветени улици, но колкото повече приближаваше жилището на чиновника, улиците ставаха по-оживени, с повече хора и по-силно осветени. Пешеходците почнаха да се мяркат по-често, срещаха се и дами, хубаво облечени, някои от мъжете носеха яки от лутър, по-рядко се срещаха обикновени файтонджии с дървени решетести шейни, наковани с позлатени гвоздейчета, а все повече се виждаха подобрани кочияши с тъмnochрвени кадифени калпаци, с лакирани шейни, с покривки от мечка кожа и по улиците хвърчаха със скрипящи по снега колела карета с гиздави капри. Акакий Акакиевич гледаше всичко това като ново нещо. От няколко години вече той не бе излизал вечер на улицата. Спря се любопитно пред осветеното прозорче на един магазин, за да погледа картината, дето бе изрисувана хубава жена, която си събуваше обувката, и по тоя начин бе оголила целия си, съвсем не лош крак; а зад гърба ѝ, през вратата на другата стая надничаше главата на някакъв мъж с бакенбарди и с красива испаньолка под устната. Акакий Акакиевич поклати глава и се усмихна и след това тръгна по пътя си. Защо се бе усмихнал, дали затуй, че видя нещо съвсем неизвестно, но за което все пак всеки запазва някакъв усет, или както мнозина други чиновници бе помислил следното: „Ех, тия французи! Не ще и приказка, поискат ли веднъж нещо такова, то наистина такова...“ А може би дори и това не бе помислил, нали не можеш да влезеш в душата на човека и да узнаеш всичко, каквото мисли. Най-сетне той стигна до къщата, дето бе жилището на помощник-началника на бюро. Помощник-началникът живееше нашироко: на стълбата светеше фенер, жилището му беше на втория етаж. Като влезе в преддверието, Акакий Акакиевич видя на пода няколко реда галоши. Между тях сред стаята имаше самовар, който шумеше и пускаше кълба пара. По стените навсякъде висяха шинели и наметала, между които дори с лутрени яки или с кадифени ревери. Зад стената се чуваше шум и глъчка, които станаха изведнъж по-ясни и звънливи, когато вратата се отвори и влезе лакей с табла, отрупана с празни чаши, със съд за каймак и с панерче сухари. Личеше, че чиновниците се бяха събрали отдавна и бяха изпили първата чаша чай. Акакий Акакиевич закачи сам шинела си, влезе в стаята и пред него се мярнаха едновременно свещи, чиновници, лули, маси за игра на карти и слухът му бе смътно поразен от бързия, преливащ отвсякъде разговор и от шума на раздвижени столове. Той се спря съвсем неловко сред стаята, като търсеше и се опитваше да измисли какво да прави. Но сега вече го забелязаха, посрещнаха го с викове и всички веднага отидоха в преддверието и отново разгледаха шинела. Макар че малко се сконфузи, Акакий Акакиевич, който беше чистосърдечен човек, не можеше да не се зарадва, като видя как всички похвалиха шинела му. След това, разбира се, всички зарязаха и него, и шинела и както става обикновено, отидоха към масите, определени за игра на карти. Всичко това: шумът, глъчката и множеството хора, всичко това беше някак чудно за Акакий Акакиевич. Той просто не знаеше как да се държи, де да дене ръцете, нозете и цялото си тяло; най-сетне приседна до играчите, погледна картите, загледа тоя и оня в лицето и след известно време почна да се прозява, да чувства, че му е отегчително, още повече че отдавна бе дошло времето, когато обикновено лягаше да спи. Искаше да се сбогува с домакина, но не го пуснаха, като казаха, че трябва непременно да изпие чаша шампанско в чест на новата си дреха. След един час поднесоха вечерята, която се състоеше от винегрет, студено телешко, пастет, банички от сладкарницата и шампанско. Накараха Акакий Акакиевич да изпие две чаши, след които той почувства, че в стаята стана по-весело, ала съвсем не можеше да забрави, че вече е дванайсет часа и че отдавна трябваше да си върви къщи. За да не би домакинът да поиска да го задържи по някакъв начин, той излезе тихичко от стаята, намери във вестибюла шинела, който със съжаление видя, че лежеше на пода, изтърси го, изчисти го от всяка прашина, облече го и се спусна по стълбата на улицата. На улицата все още беше светло. Някои малки дюкянчета, тия вечни клубове на прислугата и на всевъзможни други хора, бяха отворени, а от другите, които бяха затворени, прозираше дълга струя светлина през процепа на вратата, което означаваше, че там

още има хора и навярно прислужничките или слугите довършват своите приказки и разговори, като карат господарите си да не могат да разберат де са се дянали те по това време. Акакий Акакиевич вървеше във весело настроение, дори неочаквано се затича, който знае защо, след някаква дама, която мина като мълния покрай него и на която всяка част от тялото беше извънредно подвижна. Ала той веднага се спря и тръгна както по-рано доста бавно, като дори сам се учуди на това който знае отде дошло тичане. Скоро пред него се проточи ония пустинни улици, които дори денем не са много весели, а вечерно време още по-малко. Сега те бяха още по-глухи и уединени: фенерите започнаха да оредяват – личеше, че се отпускате вече по-малко масло; появи се дървени къщи, огради; никъде не се мяркаше жива душа; само снегът блестеше по улиците и заспалите нисички къшурки тъжно се чернееха със своите затворени капаци. Той се приближи до онова място, дето улицата се прорязваше от безкраен площад, който приличаше на страшна пустиня с едва видими на отвъдната страна къщи.

В далечината, Бог знае де, се мержелееше светлинка от някаква будка, която се намираще сякаш накрай света. Тук веселото настроение на Акакий Акакиевич значително намалня. Той навлезе в площада с някаква неволна боязливост, като че сърцето му предчувстваше нещо недобро. Оглежда се назад и в страни: наоколо му сякаш беше море. Не, по-добре е да не гледам – помисли той и тръгна със затворени очи. Но когато ги отвори, за да разбере приближава ли края на площада, неочаквано видя, че пред него са се изправили почти до носа му някакви мустакати хора – какви точно, това вече той не можеше да различи. Притъмня му и сърцето му се разтупка. „Ами че тоя шинел е мой!“ – каза един от хората гръмогласно и го хвана за яката. Акакий Акакиевич искаше да извика „Помощ!“ когато друг един натисна устата му с юрука си, голям колкото чиновническа глава, и рече: „Посмей само да викаш!“ Акакий Акакиевич почувства само, че му съблякоха шинела, блъснаха го с коляно и той падна възник в снега и нищо повече не усети. След няколко минути се опомни и се изправи на нозете си, но вече нямаше никой. Той чувстваше, че наоколо е студено и че няма шинел, почна да вика, но гласът му сякаш нямаше намерение да стигне до края на площада. Отчаян, без да се умори да вика, той хукна през площада право към будката, до която се бе изправил постовият стражар и опрян на алебардата си, гледаше сякаш с любопитство, като искаше да разбере за какъв ли бяс тича отдалеч към него и крещи някакъв човек. Акакий Акакиевич дотърча при него, почна със задъхан глас да вика, че той спи и не следи какво става, и не вижда как ограбват хората. Стражарят отговори, че не е видял нищо, че видял как го спрели наред площада някакви двама души, но помислил, че са негови приятели, и че вместо напразно да го хока, нека отиде утре при пристава и приставът ще намери кой му е взел шинела. Акакий Акакиевич дотича вкъщи в пълно безредие: малкото коси, които му бяха останали на слепите очи и на тила, се бяха съвсем разчорлили; едната му страна, гърдите и целите панталони бяха полепнали със сняг. Бабата, хазайката му, като чу страхотното тропане на вратата, бързо скочи от леглото и само с една обувка на крака изтича да отвори вратата, като придържаше от скромност ризата си с ръка на гърдите, но като отвори, отстъпи назад, щом видя в такъв вид Акакий Акакиевич. А когато той разправи какво бе станало, тя плесна ръце и каза, че трябва направо да отиде при участъковия пристав, че кварталният началник ще го излъже, ще му обещае и ще го разтака; а по-добре е направо да отиде при участъковия, тя дори го познава, защото Ана, чухонката, която била по-рано готвачка при нея, сега служи като бавачка при участъковия, че тя често вижда и самия него, когато минава край тяхната къща, и че той всеки неделен ден ходи да се моли в черква, но в същото време гледа весело всички и че значи, както изглежда по всичко, трябва да е добър човек. Като чу това мнение, тъжният Акакий Акакиевич закрета към стаята си и как прекара там нощта, нека съди оня, който може поне донякъде да си представи положението на друг човек. Рано заранта той отиде при участъковия пристав, но му казаха, че той спи; отиде в десет часа – пак казаха: спи; отиде в единайсет – казаха: участъковият пристав не е вкъщи. Отиде по обяд, но писарите във вестибюла не искаха по никой начин да го пуснат и бездруго искаха да разберат по каква работа и каква нужда го е довела и какво се е случило. Така че Акакий Акакиевич поиска най-сетне да покаже веднъж през живота си характер и заяви решително, че трябва да види лично пристава, че те нямат право да не го пускат, че той е дошъл от департамента по държавна работа и че

когато се оплаче от тях, тогава ще видят. Писарите не посмяха да кажат нищо срещу това и един от тях отиде да повика пристава. Приставът посрещна някак извънредно странно разказа за кражбата на шинела. Вместо да обърне внимание на главната точка, той почна да разпитва Акакий Акакиевич: защо се е връщал толкова късно, не се ли е отбивал и не е ли бил в някоя непочтена къща, тъй че Акакий Акакиевич съвсем се сконфузи и излезе оттам, без сам да знае дали на преписката за шинела ще се даде надлежен ход, или не. Целият тоя ден той не беше на работа (единствен случай през живота му). На следния ден се яви цял побледнял и облечен в стария халат, който бе станал още по-жалък. Разказът за кражбата на шинела трогна мнозина, макар че се намериха чиновници, които не пропуснаха дори и сега да се подиграят с Акакий Акакиевич. Решиха веднага да му съберат пари, но събраха съвсем дребна сума, защото чиновниците и без това се бяха много изхарчили, тъй като се бяха записали да купят портрет на директора и някаква книга по предложение на началника на отделението, който беше приятел на съчинителя, сумата излезе съвсем незначителна. Един от тях, вълнуван от състрадание, реши да помогне на Акакий Акакиевич поне с добър съвет, като му каза да отиде не при кварталния началник, защото, макар че е възможно от желание да заслужи одобрението на началството си началникът да открие по някакъв начин шинела, все пак шинелът ще остане в полицията, ако той не представи законни доказателства, че е негов собственик; а най-добре е да се обърне към едно важно лице, че важното лице, щом пише и се отнесе към когото трябва, може да накара работата да тръгне успешно. Нямаше какво да се прави, Акакий Акакиевич реши да отиде при важното лице. Каква точно беше и в какво се състоеше службата на важното лице, и досега е неизвестно. Трябва да кажа, че едно важно лице наскоро стана важно лице, а дотогава беше неважно лице. Впрочем неговата длъжност и сега не се смяташе за важна в сравнение с други още по-важни. Ала винаги се намира такъв кръг хора, за които неважното в очите на другия е вече важно. Впрочем той се опитваше да увеличи своята важност с много други средства, а именно: нареди, когато идваше на служба, низшите чиновници да го посрещат още на стълбата; никой да не смее да се явява направо при него, а всичко да върви по най-строг ред: колежният регистратор да докладва на губерньския секретар, губерньският секретар – на титулярния или на който и да е друг, и по такъв начин работата да стигне до него. Така всичко в светата Русия е заразено от подражание, всеки дразни другите и иска да се държи като началника си. Разправят дори, че някакъв титулярен съветник, когато го направили началник на някаква отделна малка канцелария, веднага отделил за себе си специална стая, нарекъл я „служебна стая“ и поставил пред вратата някакви проверители с червени яки и със златни ширити, които хващали дръжката на вратата и отваряли вратата на всеки, който идвал, макар че в „служебната стая“ едва могла да се постави обикновена писмена маса. Приемите и навиците на важното лице бяха солидни и величествени, но не много сложни. Главната основа на неговата система беше строгостта. „Строгост, строгост и строгост“ – казваше обикновено той и при последната дума обикновено гледаше многозначително в лицето оня, комуто говореше. Макар че нямаше нужда от това, защото десетината чиновници, които съставяха целия държавен механизъм на канцеларията, изпитваха и без това полагаемия се страх: като го виждаха отдалеч, те оставяха работата си и очакваха, застанали мирно, докато той мине през стаята. Обикновеният му разговор с по-низшите бе изпълнен със строгост и се състоеше почти от три изречения: „Как смеете? Знаете ли с кого говорите? Разбирате ли кой стои пред вас?“ Впрочем по душа той беше нелощ човек, добър с другарите, услужлив, но генералският чин съвсем го зашемети. Като получи генералски чин, той някак се обърка, излезе от релсите и съвсем не знаеше как да се държи. Ако му се случеше да бъде заедно с равен нему човек, все пак се държеше както трябва, като почтен, дори в много отношения неглупав човек; но щом попаднеше в общество, дето имаше хора, макар и с един чин по-ниско от него, беше просто невъзможен: мълчеше и положението му възбуждаше съжаление, още повече защото чувстваше, че би могъл да прекара това време несравнено по-добре. Понякога в очите му се виждаше силното желание да вземе участие в някой интересен разговор и кръжок, но го възпираше мисълта: дали това няма да бъде прекалено от негова страна, не ще ли бъде фамилиарно и няма ли с това да накърни своето значение? И поради такива разсъждения той оставаше вечно в едно и също мълчаливо състояние, като само от време на време произнасяше някакви едносложни звуци и по тоя начин си спечели име

на най-отегчителен човек. При това именно важно лице се яви нашият Акакий Акакиевич и се яви в най-неблагоприятно време, съвсем неудобно за себе си, макар впрочем да бе удобно за важното лице. Важното лице се намираше в своя кабинет и разговаряше много-много весело с един наскоро пристигнал отдавнашен познат и другар от детинство, с когото не беше се виждал няколко години. В това време му доложи, че е дошъл някой си Башмачкин. Той попита накъсо: „Кой е той?“ Отговориха му „Някакъв чиновник.“ „А! Може да почака, сега не е време“ – каза важният човек. Тук трябва да кажа, че важният човек положително послъга: беше време, защото отдавна вече бяха изприказвали с приятеля всичко и разговорът отдавна се пресичаше от много дълги паузи; те само лекичко се потупваха един друг по бедрата и повтаряха: „Такива работи, Иван Абрамович!“ „Така е, Степан Варламович!“ Ала въпреки това той заповяда на чиновника да почака, за да покаже на своя приятел, човек отдавна неслужил и който от дълго време живееше в къщата си на село, колко време чиновниците го чакат във вестибюла. Най-сетне, като се наприказваха, а още повече – намълчаха и като изпушиха по една цигара в много удобните кресла с подвижни облегалки, най-сетне той сякаш неочаквано си спомни и каза на секретаря, който се бе спрял до вратата с книга за доклад: „Но нали там, струва ми се, чака някакъв чиновник; кажете му, че може да влезе.“ Като видя смирения вид на Акакий Акакиевич и неговия вехтичък вицмундир, той изведнъж го запита:

„Какво обичате?“ – с отривист и твърд глас, на който предварително и нарочно се бе упражнявал у дома си, в стаята си, уединен пред огледалото, една седмица преди да получи сегашното си място и генералския чин. Акакий Акакиевич своевременно почувства вече необходимата боязливост, смути се донякъде и колкото можа, колкото му позволяваше свободата на езика, обясни, като прибавяше дори по-често, отколкото друг път, частицата „такова“, че имал шинел, който бил съвсем нов, и сега е ограбен по най-безчовечен начин и че се обръща към него, та с ходатайството си някак, такова, да се разбере писмено с господин началника на полицията или там с някой друг и да намерят шинела. Кой знае защо, такова отношение се стори на генерала много фамилиарно.

– Как така, уважаеми господине – продължи той отривисто, – не знаете ли реда? Де сте дошъл? Не знаете ли как се вършат тия работи? За това нещо вие би трябвало предварително да подадете заявление в канцеларията; то щеше да отиде до началника бюро, до началника отделение, след това щяха да го дадат на секретаря, а секретарят вече щеше да ми го представи...

– Но, ваше превъзходителство – каза Акакий Акакиевич, като се опитваше да събере мъничката си шепица присъствие на духа, колкото изобщо имаше, чувствувайки в същото време, че цял се е изпотил – аз, ваше превъзходителство, се осмелих да ви безпокоя, защото секретарите такова... са несигурни хора...

– Какво, какво, какво? – рече важното лице. – Отде се е взела тая смелост у вас? Отде са ви дошли подобни мисли? Какво е това непокорство, което се е разпространило между младите хора срещу началниците и по-висшите!

Важното лице, изглежда, не бе забелязало, че Акакий Акакиевич беше прехвърлил вече петдесетте, значи, ако и той можеше да се нарече млад човек, то би било относително, тоест по отношение на човек, който вече е седемдесетгодишен.

– Знаете ли на кого казвате това? Разбирате ли кой стои пред вас? Разбирате ли вие това, разбирате ли го? Питам ви?

Сега той тупна с крак и повиши гласа си до такава силна нота, че дори и да не беше Акакий Акакиевич, пак би било страшно. Акакий Акакиевич примря, полюшна се, цялото му тяло затрепера и не можеше вече да стои на краката си: ако веднага не бяха дотичали пазачите да го подкрепят, той би се плъоснал на пода, изнесоха го почти неподвижен. А важното лице, доволно от това, че ефектът надмина очакването и съвсем упоен от мисълта, че неговата дума може дори да лиши от чувства човека, погледна крадешком приятеля си, за да разбере как му се вижда това, и с известно удоволствие съзря, че приятелят му се намираше в най-неопределено състояние и дори почваше и той сам да чувства страх.

Как слезе по стъпалата и как излезе на улицата, Акакий Акакиевич не помнеше. Той не усещаше ни ръцете си, ни нозете. Досега той никога не беше нахокван тъй силно от генерал, и то от чужд. Посред бурята, която свиреше из улиците, той

вървеше с отворена уста и падаше по тротоарите; по петербургски обичай вятърът го духаше от четири страни, от всички улички. Изведнъж гърлото му се задуши и той се домъкна до къщи, без да може да каже ни една дума; поду се цял и легна. Тъй силно действа понякога полагаемото се хокане! На следния ден го втресе силно. Благодарение на великодушната помощ на петербургския климат болестта тръгна по-бързо, отколкото можеше да се очаква, и когато дойде докторът и опипа пулса, не можа да стори нищо, освен да предпише горещ компрес – само за да не остане болният без благотелната помощ на медицината; но в същото време веднага му съобщи, че след денонощие и половина непременно ще свърши. След това се обърна към хазяйката и каза:

– А пък вие, майчице, не губете време, и още сега му поръчайте чамов ковчег, защото дъбов ще бъде скъп за него.

Дали Акакий Акакиевич чу тия съдбоносни за него думи и ако ги беше чул, дали те му бяха направили потресващо впечатление, съжали ли той за своя злочест живот – за това нищо не се знае, тъй като през всичкото време той гореше в огън и бълнуваше. Видения, едно от друго по-чудновати, му се мерзелееха непрекъснато: ту виждаше Петрович и му поръчваше да направи шинел с някакви капани за крадци, които му се привиждаха непрестанно под леглото и той всеки миг викаше хазяйката си да измъкне някакъв крадец дори изпод одеялото му, ту питаше защо виси пред него старият халат и разправяше, че има нов шинел, ту му се струваше, че е застанал пред генерала, като слуша полагаемото му се хокане и преповтаря: виновен съм, ваше превъзходителство, ту най-сетне дори ругаеше, като изричаше най-страшни думи, тъй че бабичката хазяйка дори се кръстеше, понеже никога досега не бе чувала подобно нещо от него, още повече че тия думи следваха непосредствено след думите „ваше превъзходителство“.

След това той приказваше пълни безсмислици, тъй че нищо не можеше да се разбере; можеше само да се види, че разбърканите думи и мисли се въртяха все около шинела. Най-сетне клетият Акакий Акакиевич издъхна. Не запечатаха нито стаята му, нито нещата му, защото, първо, нямаше наследници, и второ – оставяше съвсем малко наследство, а именно: снопче гъши пера, тесте чиста държавна хартия, три чифта чорапи, две-три копчета, откъснати от панталоните, и познатия вече на читателя халат. Кой взе всичко това, Бог знае: за това, да си призная, не се интересува дори разказвачът на тая повест. Откараха и погребяха Акакий Акакиевич. И Петербург остана без Акакий Акакиевич, като че той никога не бе съществувал в него. Изчезна и се скри съществото, незащитено от никого, което не беше мило на никого и за никого не беше интересно, не беше обърнало внимание върху себе си дори на естественика наблюдател, който не пропуска да забодне с карфица и обикновена муха и да я разгледа под микроскопа; съществото, което понасяше покорно канцеларските подигравки и без всякаква извънредна случка бе отишло в гроба, но за което все пак, макар и пред края на живота му, се бе мярнал един светъл гост във вид на шинел, който бе съживил за миг неговия клет живот, и върху което също тъй непоносимо бе връхлетяло след това нещастieto, както връхлетява царете и властителите на света... Няколко дни след смъртта му от департамента изпратиха в жилището му един пазач със заповед да се яви незабавно: началникът го търсел; но пазачът трябваше да се върне без резултат и да съобщи, че той не може вече да дойде и на въпроса: „Защо?“, отвърна с думите: „Ами че така, той вече умрял, преди три дни го погребали.“ Така научиха в департамента за смъртта на Акакий Акакиевич и на следния ден на неговото място вече седеше нов чиновник, много по-висок на ръст, който редеше буквите не с такъв прав почерк, а много по-наклонен и полегат.

Но кой би могъл да си представи, че тук не свършва историята за Акакий Акакиевич, че нему е било отредено да преживее шумно още няколко дни след смъртта си като награда за неговия незабелязван от никого живот?

Ето обаче, тъй се случи, че нашата бедна история приема неочаквано фантастичен край. Из Петербург изведнъж се пуснаха слухове, че при Калинкин мост и още доста по-надалеч се явява нощем мъртвец в образа на чиновник, който търсел някакъв откраднат шинел и под предлог на тоя откраднат шинел свличал от всички рамене, без да гледа чин и звание, всички шинели: с котешки яки, с лутрени, с ватени, с енотова кожа, с лисичи кожи, мечи шуби, с една дума – всякакви видове кожи, каквито хората са измислили, за да покриват своята собствена. Един от

департаментските чиновници видял с очите си мъртвеца и веднага познал, че това е Акакий Акакиевич; ала толкова се уплашил от това, че хукнал да бяга презглава и затуй не могъл да го разгледа добре, а видял само, че той му се заканил отдалеч с пръст. От всички страни непрекъснато постъпваха заявления, че гърбовете и раменете – пак ако бяха само на титулярни, както и да е, но дори и на тайни съветници – са изложени на пълна простуда по причина на нощното сваляне на шинелите. Беше разпоредено от полицията да се залови на всяка цена мъртвецът, жив или мъртъв, и да се накаже за наизидание на другите по най-жесток начин, и насмалко щяха да успеят. Именно един постови стражар, някъде в Кирюшкина уличка, щял да залови за яката мъртвеца на местопрестъплението, когато той се опитвал да смъкне власатия шинел на някакъв музикант в оставка, който навремето свирел на флейта. Като го хванал за яката, стражарят повикал двама други свои другари, на които поръчал да го държат, а сам той пхнал за минутка ръка в ботуша си, за да извади оттам табакерката си с емфие и да освежи за малко замръзналия си за шести път през живота нос; ала емфието сигурно е било такова, каквото не може да понесе дори и мъртвец. Още стражарят не успял да закрие с пръст дясната си ноздра и да смръкне с лявата половин шепа, мъртвецът кихнал тъй силно, че съвсем опръскал очите и на тримата. Докато те дигнат ръце да ги избършат, нямало вече и следа от мъртвеца, тъй че те дори не разбрали дали наистина са го държали в ръцете си. Оттогава постовите стражари били обзети от такъв страх към мъртъвците, че дори се страхували да хващат и живите и само отдалеч се провиквали: „Хей, ти, върви си из пътя!“ И мъртвецът чиновник почнал да се явява дори оттатък Калинкин мост, като всявал страх у всички боязливи хора. Ала ние съвсем изоставихме важното лице, което всъщност едва ли не беше истинската причина за фантастичната насока на тая съвсем истинска история. Преди всичко справедливостта налага да кажем, че важното лице, наскоро след излизането на бедния и обруган Акакий Акакиевич, почувства нещо като съжаление. Той не беше чужд на състраданието, сърцето му бе достъпно за много добри намерения, макар че чинът му твърде често пречеше те да се проявят. Щом от кабинета му излезе неговият новопристигнал приятел, той дори се замисли за клетият Акакий Акакиевич. И оттогава почти всеки ден му се привиждаше бледния Акакий Акакиевич, който не бе изтърпял неговото служебно мъмрене. Мисълта за това го тревожеше толкова, че след една седмица той реши да изпрати при него един чиновник и да разбере как е той и дали не може наистина да му се помогне с нещо; и когато му съобщи, че Акакий Акакиевич е умрял скоропостижно в трескаво бълуване, той остана дори поразен, усети угризение на съвестта и цял ден беше в лошо настроение. Той поиска малко да се развлече и да позабрави неприятното впечатление и отиде вечерта на гости у един свой приятел, дето намери почетно общество. Най-хубаво от всичко беше, че там всички бяха почти с един и същ чин, тъй че той можеше да се чувства съвсем свободен. Това има удивително въздействие върху неговото настроение. Той се отпусна, стана приятен в разговора, любезен, с една дума прекара вечерта много приятно. На вечерята изпи две чаши шампанско – средство, което, както е известно, не действа зле на веселото настроение. Шампанското го предразположи към разни необикновени прищевки, а именно: той реши да не си отива, още вкъщи, а да наmine при една позната дама, Кародина Ивановна, дама, която, изглежда, беше от немски произход и към която той чувстваше съвсем приятелско отношение. Трябва да кажа, че важното лице беше вече немлад човек, добър съпруг и почтен баща на семейство. Двама синове, от които единият вече служеше в едно учреждение, и една миловидна шестнайсетгодишна дъщеря с малко извито хубавичко носле, идваха всеки ден да му целунат ръка и да му кажат: „Bonjour, рара_*“. Съпругата му, още запазена жена и дори съвсем не грозна, му подаваше най-напред да целуне ръката ѝ, а след това я обръщаше на другата страна и целуваше неговата ръка. Но важното лице, съвсем доволно впрочем от домашните семейни нежности, бе сметнало за прилично да има дружески отношения с приятелка в другата част на града. Тая приятелка не беше с нищо нито по-хубава, нито по-млада от жена му, ала в света има такива задачи и не е наша работа да съдим за тях. И тъй, _важното_ лице слезе по стълбата, седна в шейната и каза на кочияша: „У Каролина Ивановна“ – а сам, загърнат отлично в топлия шинел, остана в това приятно положение, по-добро от което не можеш измисли за руския човек, тоест когато самият ти не мислиш за нищо, а в това време мислите сами влизат в главата ти, една от друга по-приятни, и ти дори не си правиш труда да ги следиш и да ги търсиш.

Изпълнен със задоволство, той си припомняше всички весели моменти от прекараната вечер, всички думи, които бяха накарали малкото общество да се смее; много от тях дори повтори полугласно и реши, че те са все така смешни, както и по-рано, и затова не беше чудно, че самият той се смееше сърдечно. Ала от време на време поривистият вятър, който бе излязъл Бог знае откъде и по каква причина, режеше лицето му, засипваше го с парцали сняг, раздърпваше като корабно платно яката на шинела му или неочаквано и с неестествена сила се нахвърляше върху главата му, като по този начин му създаваше непрекъснати грижи да се отърве от него. Изведнъж важното лице почувства, че някой много здраво го улови за яката. Като се обърна, съзря невисок човек в стар изтъркан вицмундир и с ужас позна Акакий Акакиевич. Лицето на чиновника беше бледо като сняг и изглеждаше като лице на истински мъртвец. Ала ужасът на важното лице мина всички граници, когато видя, че устата на мъртвеца се изкриви, облъхна го със страшен мирис на гроб и изрече тия думи: „А! Ето те и теб най-сетне! Най-сетне аз теб, такова, те хванах за яката! Тъкмо този шинел ми трябва! Не се погрижи за моя, че отгоре на това ме и нахока – давай сега твоя!“ Клетото важно лице насмалко не умря. Колкото и смел да беше в канцеларията и изобщо пред по-низшите и макар че всеки, който погледнеше неговата мъжествена фигура и лице, казваше: „У, какъв характер!“ – сега, подобно на мнозина с юнашка външност, той почувства такъв страх, че не без основание почна дори да се опасява дали няма да му се случи някой болезнен припадък. Той дори сам свали по-скоро от раменете си своя шинел и извика на кочияша с чужд глас: „Препускай към къщи!“ При този глас, който се чува обикновено в решителни минути и дори се придружава с нещо по-осезателно, кочияшът сви за всеки случай главата си между раменете, замахна с камшика и подкара като стрела. След шест минути и нещо важното лице беше вече пред входа на къщата си. Бледен, изплашен и без шинел, вместо при Каролина Ивановна той пристигна в своята къща, замъкна се как да е до стаята си и прекара нощта в твърде голяма тревога, така че на следната заран, на закуска, дъщеря му направо каза: „Татко, ти днес си съвсем бледен!“ Но таткото мълчеше и не споменаваха ни дума за онова, което се бе случило с него, де беше ходил и де искаше да отиде. Това произшествие имаше силно въздействие върху него. Той дори много по-рядко почна да казва, на подчинените си: „Как смееете? Разбирате ли кой стои пред вас?“ – а ако казваше това, казваше го само след като чуеше каква е работата. Ала още по-забележително беше, че оттогава появяването на чиновника мъртвец съвсем престана: очевидно генералският шинел му е бил съвсем по мярка, поне вече не се чуваше никъде да са смъкнали някому шинела. Впрочем мнозина усърдни и грижливи хора още не можеха да се успокоят и споменаваха, че в отдалечените части на града все още се явявал чиновникът мъртвец. И наистина един коломенски постови стражар видял със собствените си очи как от една къща излязъл призрак; ала бидейки по природа малко слабоват, тъй че веднъж обикновено големичко прасе, което изскочило от някаква частна къща, го съборило на земята за голям смях на събралите се наоколо файтонджии, от които после той поискал за тая подигравка по половин копейка за емфие, и тъй, бидейки слабоват, той не се решил да го спре, а тръгнал подире му в тъмнината, докато най-сетне призракът изведнъж се обърнал, спрял се и го запитал: „Ти какво искаш?“ – и му показал такъв юмрук, какъвто и живите нямат. Стражарят казал: „Нищо“ – и веднага поел назад. Ала призракът бил много по-висок на ръст, имал преголеми мустаци и като закрачил, както изглежда, към Обухов мост, изчезнал съвсем в нощния мрак.

[* Добър ден, татко. (фр.).]

Каляска

Градчето Б. стана много по-весело, когато в него се установи *** кавалерийски полк. Дотогава там беше страшно отегчително. Понякога, когато човек минаваше през него и зърнеше нисичките варосани къщурки, които гледат невероятно кисело към улицата, то... невъзможно е да кажеш какво ставаше тогава в сърцето ти: такава мъка, сякаш си загубил на карти или си изпуснал съвсем неуместно някаква глупост: с една дума лошо. Пръстта се бе отлепила от дъжда и вместо бели, стените бяха станали на петна; повечето покриви бяха от тръстика, както обикновено е в нашите южни градове, градинките пък, за по-добър изглед, градоначалникът отдавна бе

заповядал да се изсекат. По улиците няма да срещнеш жива душа, само някой петел ще прекоси каменната настилка, мека като възглавница от натрупаната една педя прах, която при най-малък дъжд се превръща на кал, и тогава улиците на градчето Б. се изпълват с ония едри животни, които тамошният градоначалник нарича французи. Като измъкнат сериозните си муцуни от своите корита, те почват толкова силно да грухтят, че оня, който минава, трябва само да шиба конете да вървят по-скоро. Впрочем в градчето Б. мъчно могат да се срещнат хора, които минават с кола или с кон. Рядко, много рядко някой помешчик, който има единайсет души селяни, в памучен сюртук ще изтрополи по каменната настилка в някаква полубричка-полуталига, като подава глава между натоварените брашнени чували и шиба тъмнокафявата кобила, подир която тича малко жребче. Дори пазарният площад има донякъде тъжен вид: къщата на шивача излиза по съвсем глупав начин на него с цялата си фасада, но с един ъгъл; срещу нея от петнайсет години се строи каменно помещение с два прозореца; по-надалеч стои усамотено модна къща, обградена с дъсчен стобор и боядисана със сива боя, като цвета на калта, построена от градоначалника за образец на други сгради още по времето на неговата младост, когато не е имал навика да спи веднага след обед и да пие, преди да си легне, някаква настойка от лековити билки, подправена със сухо френско грозде. Останалото почти всичко е плетища; насред площада има съвсем мънички дюкянчета; в тях винаги могат да се видят връзка кравайчета, жена с червена забрадка, шестнайсетина килограма сапун, килограм-два горчиви бадеми, сачми за пушка, демикотонен плат и двама търговски служачи, които през всичкото време играят на колчета пред вратата.

Но откакто кавалерийският полк се установи в околийското градче Б., всичко се промени. Улиците се изпъстриха и оживиха, с една дума взеха съвсем друг вид. Нисичките къщурки често виждаха да минава край тях напет офицер с китка пера на шапката, който отива при другаря си да поприказва за производството или за много хубавия тютюн, а понякога, скришом от генерала, да заложи на карти файтона, който можеше да се нарече полкови, защото, без да излиза от полка, успяваше да обиколи всички: днес с него се разхождаше майорът, утре се озоваваше в конюшната на поручика, а след седмица, току-виж, пак майорският вестовой го маже със свинска мас. Всички плетища между къщата бяха окичени със закачени на слънцето войнишки фуражки, някъде на портите непременно стърчеше сив шинел, в уличките се срещаха войници с твърди като четките за ботуши мустаци. Тия мустаци се виждаха навсякъде. Тръгнат ли за пазара жените техните бакърени съдове, зад раменете им непременно надничат мустаци. На градския площад войник с мустаци бездруго сапунива брадата на някой селски лентай, който само изпъшква и блещи очи нагоре. Офицерите оживиха обществото, състоящо се дотогава само от съдията, който живееше в една къща с някаква дяконица, и от градоначалника, разумен човек, но който спеше наистина цял ден: от обяд до вечерта и от вечерта до обяд. Обществото стана още по-многолюдно и по-интересно, когато тук се премести квартирата на бригадния генерал. Помешчиците от окръга, за чието съществуване дотогава никой не подозираше, почнаха по-често да пристигат в околийското градче, за да се срещнат с господата офицерите, а понякога да поиграят на карти, които вече съвсем смътно им се мерзелееха в главите, зашеметени от посеви, от поръчки на жените им и от зайци.

Много съжалявам, че не мога да си спомня по каква причина бригадният генерал даваше голям обед; приготовленията за него бяха огромни: тракането на готварските ножове в генералската кухня се чуваше още откъм градската застава. Всичко от пазара беше обрано за обед, тъй че съдията със своята дяконица трябваше да яде само питки от гречнево брашно и желе от нишесте. Цялото малко дворче на генералското жилище беше претърпано с файтони и каляски. Обществото се състоеше от мъже: офицери и неколцина от окръжните помешчици.

Най-забележителен от всички помешчици беше Питагор Питагорович Чертокуцки, един от главните аристократи на Б...ската околия, който по изборите шумеше повече от всички и пристигаше тук в гиздава каляска. По-рано той беше служил в един кавалерийски полк и бе от значителните и видни офицери. Най-малкото, бяха го виждали по много балове и събрания, дето техният полк бе чергарувал; Впрочем за това можеха да се попитат момите от Тамбовска и Симбирска губерния. Може със сигурност да се предположи, че той би пръснал и в други губернии изгодни за себе си слухове, ако не бе напуснал службата по един случай, който обикновено се нарича

неприятна история: той ли бе ударил на някого в ония далечни години плесница, или него бяха ударили, не съм много сигурен в това, но стана така, че го помолиха да си даде оставката. Впрочем с това той ни най-малко не намали тежестта си: носеше фрак с висока талия, приличен на военен мундир, шпори на ботушите и мустаци под носа, защото без тия неща дворяните можеха да помислят, че е служил в пехотата, която понякога той презрително наричаше пехтура, а понякога дори пехонтария. Той ходеше по всички многолюдни панаири, дето цялата вътрешна същина на Русия, състояща се от бавачки, деца, дъщери и дебели помешчици, пристигаше да се весели със своите брички, двуколки, покрити каруци и такива карети, които никой дори не бе сънувал. Той подушваше де се намира кавалерийският полк и винаги пристигаше да се види с господата офицерите. Много пъргаво скачаше пред тях от своята лекичка каляска или от файтона си и извънредно бързо се запознаваше. През миналите избори той даде на дворяните чудесен обед, на който съобщи, че, ако го изберат за предводител, ще създаде на дворяните най-хубави условия. Изобщо той се държеше господарски, както се изразяват в околиците и губерниите, ожени се за доста хубавичка жена, получи срещу нея двеста души зестра и няколко хиляди в пари. Парите веднага бяха употребени за една каляска с шесторка наистина отлични коне, за позлатени ключалки на вратите, за дресирана маймуна вкъщи и за французин старши лакей. А двестата души, заедно с двестата собствени негови, бяха заложени в заложната банка за някакви търговски обороти. С една дума той беше помешчик, както се полага... Отличен помешчик. Освен него на обед у генерала бяха и неколцина други помешчици, но за тях няма какво да се разправя. Всички останали бяха военни от същия полк и двамина щабофицери: полковникът и един доста дебел майор. Самият генерал беше едър и угоен, впрочем добър началник, както казваха за него офицерите. Говореше с доста плътен многозначителен бас.

Обедът беше извънреден: есетрата, моруната, чигата, дроплите, аспержите, пъдпъдъците, яребиците и гъбите доказваха, че готвачът от вчера не бе сръбнал ракия и че четирима войници с ножове в ръце бяха работили цяла нощ, за да му помагат при приготвянето на фрикасетата и желетата. Многобройните бутилки, дълги – с червено вино, къси – с мадейра, чудесният летен ден, широко разтворените прозорци, чиниите с лед по масата, мундирите на господата офицерите, разкопчани до последното копче, измачканите нагръдници на собствениците на солидни фракове, кръстосаният разговор, заглушаван от генералския глас и поливан с шампанско – всичко това си отиваше едно с друго. След обедата всички станаха с приятна тежест в стомасите и като запушиха с дълги и къси чибуци, излязоха с чашки кафе в ръцете на входната площадка.

Мундирите на генерала, на полковника и дори на майора бяха съвсем разкопчани, тъй че донякъде се виждаха благородните им копринени презрамки, но господата офицерите, като спазваха дължимото уважение, оставаха закопчани, с изключение на трите последни копчета.

– Ей-сега можем да я видим – рече генералът. – Моля ти се, драги – каза той на своя адютант, доста пъргав млад човек с приятна външност, – разпoredи да доведат тук дорестата кобила! Сами ще видите – и генералът смукна лулата и изпусна дим. – Тя още не е съвсем във форма: проклето градче, няма сваятна конюшня. А конят, пуф, пуф, е много свестен!

– Отдавна ли, ваше превъзходителство, пуф, пуф, сте благоволили да я купите? – каза Чертокуцки.

– Пуф, пуф, пуф, е... пуф, не много отдавна. Само две години, откак съм я взел от завода.

– И как благоволихте да я вземете – обзядена или тук благоволихте да я обзядите?

– Пуф, пуф, пу, пу, пуууф, тук – и като каза това, генералът цял потъна в пушек.

В това време от конюшната изскочи войник, чу се тропот на копита, най-сетне излезе друг в бяла престилка с грамадни черни мустаци, повел за юздата треперещ и плашлив кон, който неочаквано вдигна глава и едва не дигна нагоре и приклепналия до земята войник, заедно с мустациите му. „Еее! Аграфена Ивановна!“ – думаше той, като я водеше към входната площадка.

Кобилата се наричаше Аграфена Ивановна: силна и дива като южна хубавица, тя затрополи с копита по дървената площадка и изведнъж се спря.

Генералът извади лулата и почна да оглежда със задоволство Аграфена Ивановна. Сам полковникът, който слезе от площадката, улови Аграфена Ивановна за муцуната. Майорът пък потупа Аграфена Ивановна по крака, а другите зацъкаха с език.

Чертокуцки слезе от площадката и отиде зад кобилата. Войникът, застанал мирно и хванал юздата, гледаше посетителите право в очите, сякаш искаше да скочи вътре в тях.

– Много, много е хубава! – каза Чертокуцки. – Снажен кон! А, позволете, ваше превъзходителство, можем ли да видим как върви?

– Стъпката ѝ е хубава, само че... дявол го знае... Тоя глупав фершел ѝ дал някакви хапове и от два дена вече непрекъснато киха.

– Много, много е хубава. А има ли, ваше превъзходителство, подобаваща кола?

– Кола ли?... Ами че това е кон за яздене.

– Зная това, но аз попитах ваше превъзходителство, за да разбера дали имате за другите коне подобаваща каляска.

– Е, няма много коли. Право да ви кажа, отдавна ми се иска да имам една каляска, каквито са днешните. Писах за това на брат си, който е сега в Петербург, но не зная дали ще ми изпрати.

– Струва ми се, ваше превъзходителство – забеляза полковникът, – че по-хубави каляски от виенските няма.

– Правилно мислите, пуф, пуф, пуф.

– Аз, ваше превъзходителство, имам една необикновена каляска – истинска виенска изработка.

– Коя? Оная, в която пристигнахте ли?

– О, не. Тая е така, за пътуване, собствено, за моите пътувания, но другата... Тя е изумително лека, като перце, а когато вие седнете в нея, то просто, ако ваше превъзходителство позволи да се изразя, като че бавачка ви люлее в люлка!

– Значи удобна е?

– Много, много удобна. Възглавниците, ресорите, всичко като че е нарисувано на картина.

– Това е хубаво.

– А пък колко багаж побира! Тоест аз, ваше превъзходителство, още не съм виждал такава. Когато служех в полка, в моите сандъчета се събираха десет бутилки ром и двацет фунта тютюн, освен това носех около шест мундира, бельо и два чибук, толкова дълги, ваше превъзходителство, колкото, с ваше позволение, тения, а в страничните отвори може да се събере цял бик.

– Това е хубаво.

– Аз, ваше превъзходителство, платих за нея четири хиляди.

– Ако се съди по цената, трябва да е хубава. И сам ли я купихте?

– Не, ваше превъзходителство; снабдих се случайно с нея. Купил я мой приятел, един рядък човек, другар от детинство, с когото вие напълно бихте се разбрали, ние с него сме тъй близки, че което е негово, е и мое, и обратно. Аз я спечелих от него на карти. Няма ли да обича ваше превъзходителство да ми направи честта и да заповяда утре на обяд у мен, та едновременно с това да видите и каляската.

– Не зная какво да ви кажа. Сам аз, някак... Освен ако позволите, заедно с господата офицерите.

– Най-покорно каня и господата офицерите. Господа, ще сметна за голяма чест да имам удоволствието да ви видя в моя дом!

Полковникът, майорът и другите офицери поблагодариха с учтив поклон.

– Аз, ваше превъзходителство, сам смятам, че като се купува нещо, бездруго трябва да е хубаво, а ако е лошо, няма защо да го взема човек. Ето на, когато утре ми направите честта да ми дойдете на гости, ще ви покажа някои работи, които сам съм въвел в домакинската част.

Генералът погледна и пусна дим от устата си. Чертокуцки беше извънредно доволен, че бе поканил господата офицерите; той предварително вече поръчваше на ум пастети и сосове, поглеждаше много весело към господата офицерите, които от своя страна също тъй удвоиха разположението си към него, което личеше по очите им и по леките жестове, подобни на полупоклони. Чертокуцки излезе напред малко разпасано и гласът му стана разнежен: глас, който е обременен от удоволствие.

– Там, ваше превъзходителство, ще се запознаете с домакинята на къщата.

– Много ми е приятно – рече генералът и поглади мустаци.

След това Чертокуцки искаше да си отиде вкъщи, за да може своевременно да приготи всичко за посрещането на гостите на утрешния обяд; той бе взел вече и шапката си, но случи се някак тъй, че се забави още известно време. Между това в стаята бяха вече сложени масичките за игра на карти. Скоро цялото общество се раздели на групи от по четирима души за вист и се пръсна по разните ъгли на генералските стаи.

Донесоха свещи. Чертокуцки доста време не знаеше дали да седне, или да не сяда да играе вист. Но тъй като господа офицерите почнаха да го канят, стори му се неприлично, според правилата на общежитието, да откаже. Той поседна. Без да усети как, пред него се озова чаша с пунш, който той, без да помисли, веднага изпи. Като изигра два роберта, Чертокуцки пак видя пред себе си чаша пунш, която също така, без да помисли, изпи, като предварително рече: „Време е, господа, да си вървя вкъщи. Наистина време е.“ Но пак седна за нова игра. Между това разговорът в различните ъгли на стаята тръгна по съвсем интимни посоки. Играчите на вист бяха доста мълчаливи, ала ония, които не играеха, насядали встрани от диваните, разговаряха помежду си. В един ъгъл един щабротмистър сложил на кръста си възглавница и с лула в устата разправяше доста свободно и бавно своите любовни приключения и бе съвсем завладял вниманието на събрания около него кръг. Един извънредно дебел помешчик с къси ръце, които приличаха донякъде на два покарали картофа, слушаше с необикновено сладникаво лице и само от време на време се опитваше да пхне към гърба си своята късичка ръка, за да измъкне оттам табакерката.

В друг ъгъл бе започнал доста горещ спор за батальонното учение и Чертокуцки, който в това време вместо дама хвърли на два пъти момче, се намесваше изведнъж в чуждия разговор и викаше от своя ъгъл: „През коя година?“ или „В кой полк?“, без да забелязва, че понякога въпросът му беше съвсем не на място. Най-сетне няколко минути преди вечерята прекратиха играта, но продължиха да говорят за нея. И изглеждаше, че главите на всички бяха изпълнени с вист. Чертокуцки помнеше много добре, че бе спечелил много, но не беше взел в ръцете си нищо и като стана от масата, дълго стоя в положение на човек, който няма в джоба си носна кърпа. През това време поднесоха вечерята. От само себе си се разбира, че вина не липсваха и че Чертокуцки, почти без да ще, трябваше да си налива понякога по една чаша, защото вдясно и вляво от него имаше по една бутилка.

На трапезата започна прекалено дълъг разговор, но той вървеше някак чудновато. Един помешчик, който бе участвувал още във войната през 1812 година, разправяше за някакво сражение, каквото никога не бе имало, и след това съвсем неизвестно по какви причини взе тапата от шишето и я мушна в сладкиша. С една дума, когато почнаха да се разотиват, часът беше вече три и кочияшите трябваше да поемат на ръце като вързопи няколко особи, и Чертокуцки, въпреки своя аристократизъм, седнал в каляската, толкова ниско се кланяше и тъй махаше глава, че когато пристигна вкъщи, донесе закачени в мустациите си два бодила.

Вкъщи всичко спеше дълбоко; кочияшът едва можа да намери камердинера, който придружи господаря през гостната, предаде го на прислужницата, с която Чертокуцки криво-ляво се домъкна до спалнята и се настани до своята младичка, хубавичка жена, легнала по най-прелестен начин в бялата си като сняг нощница. Движението от тръшкането на нейния съпруг върху кревата я разбуди. Тя се протегна, дигна ресници, три пъти бързо премига и след това отвори очи с полусърдита усмивка; но като видя, че тоя път той не иска да я помилва, обърна се раздражено на другата страна, сложи свежата си бузичка на ръка и скоро след него заспа.

Беше оня час, който на село не се нарича ранен час, когато младата домакиня се събуди до своя захъркал съпруг. Спомняйки си, че той се върна нощес в четири часа, дожаля й да го събуди и като обу чехличките, които съпругът й бе изписал от Петербург, в бялата бузичка, която падаше на нея като течаща вода, тя отиде в своята тоалетна, изми се с прясна като самата нея вода и седна да се тоалира. Тя се погледна два пъти и видя, че днес никак не е грозна. Това незначително наглед обстоятелство я накара да седи пред огледалото точно два часа повече. Най-сетне тя се облече много мило и излезе да се освежи в градината. Времето сякаш нарочно беше чудесно, такова, с каквото може да се похвали само летният южен ден. Слънцето,

издигнало се вече над пладнe, печеше с все сила, ала под тъмните гъсти алеи човек можеше да се разхожда на хлад, и напечените от слънце цветя ухаеха триж по-силно. Хубавичката домакиня съвсем бе забравила, че е вече 12 часа и че съпругът ѝ още спи. До ушите ѝ вече стигаше следобедното хъркане на двамата кочияши и на един форејтор*, които спяха в конюшната зад градината. Но тя продължаваше да седи в гъстата алея, от която се виждаше широкият път, и гледаше разсеяно неговата безлюдна пустинност, когато неочаквано някакъв прахоляк в далечината привлече вниманието ѝ. Тя се вгледа и скоро видя няколко коли. Най-напред открита, двуместна, лекичка, малка каляска; в нея беше седнал генералът, с дебели, блеснали на слънцето еполети, и редом с него – полковникът. После идеше друга, с четири места; там седеше майорът с генералския адютант и с още двама, седнали насреща, офицери; след тая каляска следваше познатият на всички полкови файтон, който сега се притежаваше от дебелия майор; след файтона – четириместен бонвоаяж, в който бяха седнали четирима офицери и петият – на коленете им. Зад бонвоаяжа се виждаха трима офицери, яхнали чудесни червеникави коне с тъмни петна.

[* Кочияш, яздец единия кон от първия чифт, когато има впрегнати няколко чифта коне.]

„Мигар идат у нас? – помисли домакинята. – Ах, Боже мой! Наистина завиха по моста!“ Тя извика, плесна ръце и изтича през лехите с цветята направо в спалнята на мъжа си. Той спеше като мъртвец.

– Ставай, ставай! Ставай по-скоро! – викаше тя, като го дърпаше за ръката.

– А? – рече Чертокуцки като се протегна, без да отваря очи.

– Ставай, пиленце! Чуваш ли? Гости!

– Гости ли, какви гости? – каза той и измуча някак късо, като теленце, когато търси с муцунката вимето на майка си. – Ммм... – ръмжеше той, – приближи, гълъбче, гушката си! Да те целуна.

– Душичко, ставай, за Бога, по-скоро. Идат генералът и офицерите! Ах, Боже мой, в мустаците ти има бодили.

– Генералът ли? А, значи той пристига? Но защо, дявол да го вземе, никой не ме събуди. Ами обeда, какво става с обeда, готово ли е всичко, както трябва?

– Какъв обeд?

– Нима аз не съм поръчал?

– Ти ли? Ти пристигна в четири часа през нощта и колкото и да те питах, нищо не ми каза. Аз не те събудих, пиленце, защото ми дожаля: ти никак не беше спал... – тя каза последните думи с извънредно копнеещ и умолителен глас.

Чертокуцки се облеци и лежа един миг като треснат от гръм. Най-сетне скочи по нощница, забравил, че това е съвсем неприлично.

– Ах, конска глава! – каза той, като се удари по челото! – Аз ги поканих на обeд. Какво да правя? Далеч ли са?

– Не зная... Всеки миг могат да пристигнат.

– Душичко... скрий се! Ей, има ли там някой! Ти ли си, момиче? От какво се страхуваш, глупачко? Върви там, офицерите ей-сега ще дойдат. Кажи, че господарят не е вкъщи, кажи, че няма да се върне, че е заминал от заранта. Чуваш ли! Кажи и на цялата прислуга, върви наскоро.

Щом каза това, той грабна набързо халата си и изтича да се скрие в сайванта зад колите, като смяташе, че там ще бъде в пълна безопасност. Но като се изправи в ъгъла на сайванта, видя, че някой би могъл да го съзре и тук. „А, така ще бъде по-добре“, мярна се в ума му и в същия миг смъкна стъпалцата на каляската, която беше наблизил, качи се вътре, затвори вратичката и за още по-голяма безопасност зави се с покривката и с коженото одеяло, сви се в своя халат и съвсем утихна.

В това време колите пристигнаха пред входната площадка.

Генералът излезе и се поразтърси, след него – полковникът, като оправи перата на шапката си. После от файтона скочи дебелият майор със сабя под мишницата. Подир тях от бонвоаяжа изскочиха тънките подпоручици със седналия на коленете им прапорщик и най-сетне слязоха наперените върху конете офицери.

– Господарят не е вкъщи – каза един лакей, който излезе на площадката.

– Как не е? Но сигурно ще бъде за обeд?

– Съвсем не. Те заминаха за цял ден. Може би утре по това време ще се върнат.

– Туйто! – рече генералът. – Че как тъй?...

– Да, това е номер – рече полковникът, като се смееше.

– Ама как може така? – продължаваше недоволен генералът. – Фу... дявол... Щом не можеш да ни приемеш, защо?

– Не мога да разбера, ваше превъзходителство, как е възможно да се постъпва така – каза един млад офицер.

– Какво? – рече генералът, който беше свикнал винаги да произнася тая въпросителна частица, когато говореше с оберофицери.

– Казах, ваше превъзходителство, как е възможно да се постъпва по такъв начин.

– Естествено... Най-сетне... ако нещо се е случило, поне ни съобщи или недей кани.

– Няма какво да се прави, ваше превъзходителство, хайде да се връщаме! – каза полковникът.

– Разбира се, няма какво друго да правим. Впрочем ние можем да видим каляската и без него. Той сигурно не е тръгнал с нея. Хей, ела насам, драги!

– Какво ще заповядайте?

– Ти коняр ли си?

– Коняр, ваше превъзходителство.

– Покажи ни новата каляска, която господарят ти наскоро е купил.

– Ами заповядайте в сайванта!

Генералът заедно с офицерите тръгна към сайванта.

– Заповядайте, аз ще я измъкна малко, тука е тъмно.

– Стига, стига, добре е!

Генералът и офицерите наобиколиха каляската и внимателно прегледаха колата и ресорите.

– Няма нищо особено – каза генералът, – най-обикновена каляска.

– Съвсем непредставителна – каза полковникът. – Няма нищо хубаво.

– Мисля, ваше превъзходителство, че тя съвсем не струва четири хиляди – рече един от младите офицери.

– Какво?

– Казвам, ваше превъзходителство, че според мен тя не струва четири хиляди.

– Какви ти четири хиляди! Не струва и две. Просто нищо няма. Освен ако вътре има нещо особено... Я, драги, откопчей кожата...

И пред очите на офицерите се показа Чертокуцки, облечен в халат и свит по най-необикновен начин.

– А, вие тука ли сте!... – рече смаяният генерал.

Като каза това, генералът веднага затръшна вратичката, зави отново Чертокуцки с покривката и си замина заедно с господа офицерите.

Записки на един луд

3 октомври

През днешния ден се случи едно необикновено приключение. Заранта станях доста късно и когато Мавра ми донесе лъснатите обувки, попитах я колко е часът. Като чух, че отдавна било ударило десет, побързах да се облека по-скоро. Право да си кажа, съвсем не бих отишъл в департамента, като знаех предварително каква кисела гримаса ще ми направи нашият началник на отделение. Отдавна вече той ми казва: „Каква е тая работа, драги, в главата ти винаги има някаква бъркотия? Понякога се мятат като опарен и така ще объркаш работата, че и дяволът не може се оправи, ще напишеш заглавието с малка буква, без да поставиш нито дата, нито номер.“ Проклета чапла! Той сигурно ми завижда, че аз седя в директорския кабинет и остря перата на негово превъзходителство. С една дума не бих отишъл в департамента, ако не се надявах да видя касиера, та дано някак изпрося от тоя еврейин малко аванс от заплатата си. Ах, какво нещо е той! Да ти даде пари преди изтичането на месеца – Господи, Боже мой, по-скоро Страшният съд може да дойде. Моли се, пукни, ако щеш, макар и да си в крайна нужда – няма да ти даде, дъртият дявол. А вкъщи бие готвачката си по бузите. Това всички знаят. Не разбирам изгодата да служиш в департамент. Абсолютно никакви странични доходи. А в губернтското управление, в гражданските и в държавните

учреждения е съвсем друго нещо: там, гледаш, някой се свил в самия ъгъл и си пише. Фракчето му отвратително, муцуната му такава, че ти се ще да плюеш, а виж само каква вила наема! Не се опитвай да му занесеш позлатена фарфорова чашка: „Това – казва той – е докторски подарък“, На него – дай му чифт коне бегачи, файтон или видрова кожа за триста рубли. Наглед тихичък такъв, говори деликатно: „Ще ми услужите ли с ножчето си да си подостря перцето?“ – а пък така ще обере просителя, че ще му остави само една риза. Наистина, затова пък у нас службата е благородна, във всичко има такава чистота, каквато в губерnskото управление никога няма да видите: масите са от червено дърво и всички началници си приказват на „ви“. Да, право да си кажа, ако не беше благородството на службата, отдавна бих напуснал департамента.

Облякох стария шинел и взех чадър, защото валеше проливен дъжд. По улиците нямаше никой: мяркаха се само селски жени, покрили се с полите си, и руски търговци с чадъри и кочияши. От благородниците креташе само нашего брата чиновник. Видях го на кръстопътя. И щом го видях, веднага си казах: „Ехе! Не, гълъбче, ти не отиваш в департамента, а бързаш подир оная, дето тича пред теб, и гледаш крачката й.“ Какъв негодник е нашият побратим-чиновник! Бога ми, не отстъпва на никакъв офицер: мине ли някоя с шапчица, бездруго ще се залепи за нея. Когато мислех това, видях една карета, която спря до магазина, край който минавах. Веднага я познах: беше каретата на нашия директор. Но той нямаше какво да търси в магазина, и аз си помислих: сигурно е дъщеря му. Залепих се до стената. Лакеят отвори вратичката и тя изхвъркна от каретата като птичка. И как погледна надясно и наляво, как мръдна веждите и очите си... Господи, Боже мой! Загубен съм, съвсем съм загубен. Защо й трябва да излиза в такова дъждовно време. И върви разправяй сега, че жените нямали прекомерна страст към всички тия парцалчета. Тя не ме позна, пък и аз сам нарочно се помъчих да се загърна колкото може по-добре; защото бях с много измърсен и освен това старомоден шинел. Сега горните дрехи са с дълги яки, а на моя шинел яките бяха къси и една върху друга, а и платът съвсем не бе импрегниран. Нейното кученце, което не успя да се пъхне през вратата в магазина, остана на улицата. Аз зная това кученце. Казват го Меджи. Още не минала една минута, аз чух неочаквано един тъничък гласец: „Здравей, Меджи!“ Туй-то! Кой каза това! Погледнах наоколо и видях две дами, които вървяха с чадъри: едната бабичка, другата млада; но те бяха вече отминали, а до мене пак се чу: „Как не те е грях, Меджи!“ Дявол да го вземе! Аз видях, че Меджи се душкаше с кученцето, което вървеше след дамите. „Ехе! – казах си, – чакай, не съм ли пиан! Само че това май много рядко се случва с мен.“ „Не, Фидел, напразно мислиш така.“ Видях, че това го каза Меджи. „Аз бях, джав!, джав!, аз бях, джав!, джав!, джав!, много болна.“ Ах, ти, кученце! Право да си кажа, много се учудих, като го чух да приказва човешки. Но сетне, когато хубавичко размислих всичко, престанах да се учудвам. Наистина по света е имало вече много подобни случаи. Разправят, че в Англия изплувала една риба, която казала две думи на такъв чудноват език, че учените вече от три години се мъчат за разберат тоя език и до днес още нищо не са открили. Четох също така във вестниците за две крави, които отишли в дюкяна и поискали да им дадат един фунт чай. Но, право да си кажа, много повече се учудих, когато Межди каза: „Аз ти писах, Фидел, сигурно Полкан не ти е донесъл мое то писмо!“ На, ако не е вярно, да не получа заплата! Досега не бях чувал, че куче може да пише. Правилно може да пише само дворянин. Ех, то, разбира се, и някои търговчета-писарчета и дори крепостните хора пописват понякога; но тяхното писане най-често е механическо: ни запетаи, ни точки, нито пък стил.

Това ме учуди. Право да си кажа, от известно време почвам да чувам и да виждам такива неща, каквито никой досега не е виждал и чувал. „Я да тръгна – рекох си – след това кученце и да разбера какво е то и какво мисли.“ Разтворих чадъра си и тръгнах след двете дами. Минахме улица Горохова, завихме в улица Мешчанска, оттам – в Столарска, най-сетне към Кокушкин мост и спряхме пред една голяма къща. „Зная тази къща – казах си аз. – Това е къщата на Зверков.“ Какво грамадно нещо! Кой ли не живее там: колко готвачки, колко поляци! А пък нашите побратими чиновници са струпани като кучета един върху друг. И аз имам там един приятел, който хубаво свири с тръба. Дамите се качиха на петия етаж. „Добре – помислих си, – сега няма да вляза, а ще запомня мястото и при пръв случай не ще пропусна да се възползвам.“

4 октомври

Днес е сряда и затова бях в кабинета на нашия началник. Отидох нарочно порано и като седнах, подострих всички пера. Нашият директор трябва да е много умен човек. Целият му кабинет е зает от шкафове с книги. Прочетох заглавията на някои от тях: всичко – само научни работи, такива научни работи, че хора като нас не могат да допрат до тях: всичко или на френски, или на немски език. А погледнеш ли го в лицето: фу, каква важност блести в очите му! Никога не съм го чул да каже излишна дума. Само понякога, като му подадеш да подпише нещо, ще попита: „Какво е времето навън?“ „Влажно, ваше превъзходителство!“ Да, той не е от нашата черга! Държавен човек. Все пак забелязвам, че той особено ме обича. Ако и щерка му... Ех, мошеничество!... Нищо, нищо, мълчание!

Четох „Пчелица.“ Ех, че са глупав народ французите! Е, какво искат те? Ей Богу, всичките бих напердашил! Там също така прочетох от един курски помещик много приятно описание на един бал. Курските помещици пишат хубаво. След това забелязах, че беше вече дванайсет и половина, а нашият не излизаше от спалнята си. Но към един и половина се случи едно произшествие, което никакво перо не може да опише. Вратата се отвори, аз помислих, че е директорът, и скочих от стола с книгата, но това беше тя, тя самата! Господи, как беше облечена! Роклята ѝ бяла като лебед – ех, какъв разкош! А пък като погледна: слънце, Бога ми, слънце! Тя се поклони и рече: „Татко не беше ли тук?“ Ай, ай, ай! Какъв глас! Канарче, същинско канарче! „Ваше превъзходителство – искаше ми се да ѝ кажа аз, – недейте заповядва да ме убиват, а ако бездруго искате да ме убие, убийте ме с вашата генералска ръчица.“ Но дявол да го вземе, езикът ми някак не се обърна и аз казах само: „Съвсем не.“ Тя ме погледна, погледна книгата ми и изпусна кърпичката си. Аз се втурнах презглава, подхлъзнах се на проклетия паркет и насмалко не си разбих носа, ала се задържах и взех кърпичката. Господи, каква кърпичка! Най-тънка, батистена – амбра, същинска амбра! Просто излъчва нещо генералско. Тя ми поблагодари и едва-едва се усмихна, тъй че захарните ѝ устнички почти не помръднаха, и след това си отиде. Седях още един час, но неочаквано дойде лакеят и рече: „Авсентий Иванович, вървете си, господарят вече излезе от къщи.“ Не мога да понасям лакейска среда: те винаги ще се излегат във вестибюла и няма дори да ти кимнат с глава. Но не стига това: веднъж на един от тия мошеници му хрумна да ме почерпи с емфие, без да стане от мястото си. Ала знаеш ли ти, глупав ратай, че аз съм чиновник, че съм от благороден произход? Но аз взех шапката си и сам облякох шинела си, защото тия господа никога няма да ти помогнат, и излязох. Вкъщи повечето време лежах на кревата. След това преписах много хубави стихчета: „Милата си само час не видях. – А стори ми се – година е било. – Намразих живота си и рекох – За какво ли да живея, за какво?“ Навярно съчинение на Пушкин. Привечер, като се загърнах с шинела, отидох пред главния вход на нейно превъзходителство и дълго чаках дали няма да излезе и да се качи в каретата, за да я видя още веднъж – ала не, не излезе.

6 ноември

Вбесих началника на отделението. Когато отидох в департамента, той ме повика и почна да ми говори: „Кажи, моля ти се, какво правиш ти?“ „Как какво? Нищо не правя“ – отговорих аз. „Добре, помисли хубавичко! Ти си прехвърлил вече четирийсет години – време е да поумнеееш. Какво си въобразяваш? Мислиш, че аз не зная всичките ти лудории? Ами че ти тичаш подир дъщерята на директора! Я се погледни, помисли само какво представляваш? Ами че ти си нула и нищо повече. Ами че ти нямаш и половин копейка. Най-после погледни се в огледалото, как можеш да мислиш такова нещо!“ Дявол да го вземе, понеже неговото лице прилича донякъде на аптекарско шишенце, а на главата му има кичур коса, завита на перчем, държи я нагоре и я натиска с някакво капаче – затова си и мисли, че само на него е позволено всичко. Разбирам, разбирам защо се озлобява срещу мене. Той завижда; видял е може би, че ми се оказва предпочитание. Но аз плюя на него. Чудо голямо, надворен съветник! Закачил златна верижка на часовника си, поръчва си ботуши за трийсет рубли – дявол го взел! Та нима аз съм от долен произход, да не би да съм шивашки син или унтерофицерско дете? Аз съм дворянин. Че какво, и аз мога да стигна до висока служба. Още съм четирийсет и две годишен – възраст, на която едва започва истинската служба. Почакай, приятелю! Ще станем и ние полковник, а ако даде Бог,

може би и нещо повече. Ще си спечелим и ние име, по-добро от твоето. Какво си си въобразил, че освен тебе няма ни един почтен човек. Я ми дай ти мене фрак, ушит по модата, че да си вържа вратовръзка като твоята – тогава не можеш ми избърса и подметките. Средства нямам аз – това е бедата.

8 ноември

Бях на театър. Играха руския глупак Филатка. Много се смях. Имаше още някакъв водевил със забавни стихчета за съдебните чиновници, особено за един колежки регистратор, много свободно написани, така че се чудех как ги е пуснала цензурата, а за търговците казват направо, че мамят народа и че техните синчета правят скандали и се мъчат да станат дворяни. И за журналистите имаше един много забавен куплет: че обичат да хулят всичко и че авторът моли публиката за защита. Много интересни пиеси пишат днес съчинителите. Аз обичам да ходя на театър. Щом ми падне някоя пара в джоба – не се стърпявам и отивам. А сред нашите побратими чиновници има такива свине: за нищо на света, селякът му неден, няма да отиде на театър; освен ако му дадеш безплатно билет. Една актриса пъ много хубаво. Спомних си за оная... Ех, мошеничество!... Нищо, нищо... Мълчание.

9 ноември

В осем часа тръгнах към департамента. Началникът на отделението се престори, че не забелязва моето пристигане. И аз също така, като че помежду ни не е имало нищо. Преглеждах и сверявах книжката. Излязох в четири часа. Минах покрай жилището на директора, но не видях никого. Следобед повечето време лежах на кревата.

11 ноември

Днес седях в кабинета на нашия директор, подстрих за него дващесет и три пера, а за нея, ай, ай... за нейно превъзходителство – четири пера. Той много обича да има повече пера. Ууу! Трябва да е умна глава! Постоянно мълчи, а в ума си, струва ми се, всичко обмисля. Бих искал да зная за какво най-много мисли; какво крои тая глава. Искане ми се да поразгледам по-отблизо живота на тия господа, всички тия двусмислици и придворни фокуси, какви са, какво правят те в своето общество – ето туй бих искал да узная! На няколко пъти мислех да почна разговор с негово превъзходителство, само че дявол да го вземе, езикът никак не ме слуша: кажеш само, че е студено или топло навън, и повече нищо не можеш да промълвиш. Искане ми се да надникна в гостната, дето само понякога се вижда отворена врата, а зад гостната – в още една стая. Ех, каква богата наредба! Какви огледала и порцелани! Искане ми се да надникна там, в онова отделение, дето е нейно превъзходителство, ей-там бих искал да надникна! В будоара да видя как са наредени всички тия бурканчета, шишенца, цветенца – такива, че дори те е страх да дъхнеш към тях, да видя как лежи там нейната хвърлена рокля, която прилича повече на въздух, отколкото на рокля. Искане ми се да надникна в спалнята... Там, струва ми се, има чудеса, там струва ми се, е раят, какъвто няма и в небесата. Да зърна столчето, на което слага крачето си, когато става от леглото, как обува на това краче бялото като сняг чорапче... Ай, ай, ай! Нищо, нищо... мълчание.

Ала днес сякаш ме озари светлина и си спомних разговора на двете кученца, който чух на Невския проспект. Добре, рекох си: сега ще узная всичко. Трябва да открадна писмата, които са си разменили тия противни кутренца. Там сигурно ще науча нещо. Признавам си, че веднъж дори повиках Меджи при себе си и й казах: „Слушай, Меджи, сега сме сами. Ако искаш, ще затворя и вратата, та никой да не вижда, разправи ми всичко, каквото знаеш за госпожицата. Каква е тя и какво прави? Аз ще ти се закълна, че няма да кажа никому.“ Но хитрото кученце подви опашка, преви се на две и излезе през вратата тъй тихо, като че нищо не бе чуло. Отдавна подозирах, че кучето е много по-умно от човека; бях дори сигурен, че то може да приказва, но че у него няма никакъв инат. Кучето е необикновен политик: забелязва всичко, всички стъпки на човека. Не, утре ще отида в къщата на Зверков, ще разпитам Фидел и ако успея, ще взема всички писма, които й е писала Меджи.

12 ноември

В два часа следобед тръгнах, за да видя непременно Фидел и да я разпитам. Не

мога да понасям зеле, миризмата на което излиза от всички бакалнички по Мешчанска улица; освен това изпод портите на всяка къща така вони, че си запуших носа и хукнах презглава. Пък и подлите занаятчии пускат толкова сажди и дим от своите работилници, че благородният човек съвсем не може да се разхожда насам. Когато се изкачих на шестия етаж и позвъних, излезе едно девойче, не съвсем грозно, с малки лунички. Познах го. Беше същото, което вървеше заедно с бабичката. То се поизчерви и аз веднага се досетих: ти, гълъбче, искаш младоженец. „Какво обичате?“ – рече то. „Искам да поприказвам с вашето кученце.“ Девойчето беше глупаво! Веднага разбрах, че е глупаво! В това време кученцето дотича с лай, исках да го уловя, но то проклетото, едва не ме захпа за носа. Но аз видях в ъгъла колибката му. Е, точно това ми трябваше! Отидох, разрових сламата в дъсчената колибка и за мое необикновено удоволствие измъкнах една малка връзка хартийки. Мръсното кученце, щом видя това, най-напред ме ухапа за прасеца, а после, като подуши, че съм взел книжката, почна да скимти и да се подмазва, но аз му казах: „Не, гълъбче, довиждане!“ – и хукнах да бягам. Струва ми се, че девойчето ме помисли за луд, защото страшно се уплаши. Като се върнах вкъщи, исках веднага да се заловя за работа и да разгледам тия писма, защото вече на свещ не виждам много добре. Но Мавра си бе наумила да мие дъските. Тия глупави чухонки винаги не навреме са чистоплътни. И затуй тръгнах да се разхождам и да обмислям това произшествие. Най-сетне сега ще разбера всички неща, помисли, всички тия пружини, и ще проумея накрая всичко. Тия писма ще ми разкрият всичко. Кучетата са умен народ, те знаят всички политически отношения и затова там сигурно ще има всичко и портретът, и всичките работи на тоя мъж. Там ще има нещо и за оная, която... нищо, мълчание! Привечер се върнах вкъщи. Повечето време лежах на кревата.

13 ноември

Я да видим: писмото е доста четливо. Но в почерка все пак има като че нещо кучешко. Да го прочетем:

„Мила Фидел! Все още не мога да свикна с твоето еснафско име. Като че не можеха да ти намерят по-хубаво? Фидел, Роза – какъв пошъл тон е все пак това, но – нека го оставим настрана. Много се радвам, че решихме да си пишем една на друга.“

Писмото е писано много правилно. Пунктуацията и дори буквата „б“ навсякъде са на мястото си. Така просто и нашият началник на отделение не би писал, макар да разправя, че бил учил в някакъв университет. Да видим по-нататък.

„Струва ми се, че да споделяш мисли, чувства и впечатления с другите – това е едно от най-първите блага в света.“

Хм! Мисълта е взета от едно съчинение, преведено от немски. Заглавието не мога да си спомня.

„Казвам това от опит, макар и да не съм скитала по света по-далеч от портите на нашата къща. Та моят ли живот не протича в удоволствие? Моята госпожица, която татко нарича Софи, ме обича безразсъдно.“

Ай, ай!... Нищо, нищо. Мълчание!

„Татко също така много често ме гали. Аз пия чай и кафе с каймак. Ах, та *chère**, трябва да ти кажа, че не намирам никакво удоволствие в големите изглозгани кокали, които нашият Полкан гризе в кухнята. Хубави кокали има само дивечът, и то тогава, когато никой не им е изсмукал мозъка. Много добре е да се смесват заедно няколко соса, само че без каперси и без зеленчук; но не знам нищо по-лошо от навика да се дават на кучетата смачкани хлебни топчета. Седне на трапезата някакъв си господин, който е държал в ръцете си всевъзможни боклуци, почне да machка с ръце хляба, повика те и пхне между зъбите ти едно топче. Неучтиво е някак си да откажеш и ядеш – с отвращение, но ядеш.“

[* *Ma chère* – Мила моя (фр.).]

Дявол знае какво е това. Що за глупости! Като че няма по-хубави неща за писане. Да видим на другата страница. Дали има нещо по-свастно.

„Готова съм да ти съобщавам на драго сърце всичките станали у нас произшествия. Вече ти споменах нещо за главния господар, когото Софи нарича татко. Той е много странен човек.“

А, ето най-сетне! Да, аз си знаех: те имат политически поглед за всички неща. Я да видим какъв е татко:

„Много странен човек. Той повече мълчи. Приказва много рядко: но преди една седмица непрекъснато разговаряше сам със себе си: ще получа ли, или няма да получа? Взе ме в едната си ръка една хартийка, а другата стисне празна и казва: ще получа ли, или няма да получа? Веднъж се обърна и към мен с въпроса: ти как мислиш, Меджи? Ще получа ли, или няма да получа? Така нищо не можах да разбера, помирих се обущата ми и си отидох. След това, ма сèге, подир седмица, татко пристигна много радостен. Цяла сутрин идваха при него господата в мундири и го поздравяваха за нещо. На трапезата татко беше весел, както никога не съм го виждала. Пускаше анекдоти, а след обяда ме дигна до шията си и рече: „Я виж, Меджи, какво е това.“ Видях някаква панделка. Помирих се, но тя нямаше никакъв аромат, най-сетне скришом я близнах: беше много солена.“

Хм, това кученце ми се струва вече твърде много... само да не го набият! А! Значи той е честолюбив! Това трябва да се има предвид.

„Довиждане, ма сèге! Аз тръгвам и прочее... и прочее... Утре ще довърша писмото. Е, здравей! Сега съм отново с теб. Днес моята госпожица Софи...“

А, я да видим какво има пък за Софи. Ех, мошеничество! Нищо, нищо... да продължим...

„... моята госпожица Софи беше извънредно объркана. Тя се готвеше за бал и аз се зарадвах, че в нейно отсъствие ще мога да ти пиша. Моята Софи винаги извънредно много се радва, когато ще отива на бал, макар че, като се облича, почти винаги се ядосва. Никак не разбирам, ма сèге, удоволствието да се ходи на бал. Софи пристига от бал в шест часа заранта вкъщи и по нейния блед и отслабнал вид отгатвам почти винаги, че на нея, горкичката, там не са давали да яде. Право да си кажа, никога не бих могла да живея така. Ако не ми дават сос с яребица или печени кокоши крилца, то... не знам какво би станало с мен. Хубав е също сосът с детелина. А морковите или рьпата, или ангианите никога няма да бъдат хубави...“

Извънредно неравен стил. Веднага личи, че не го е писал човек. Почва както трябва, а свършва кучешки. Я да видим още едно писъмце. Нещо май че дългичко. Хм! Няма и дата.

„Ах, мила, как се усеща приближаването на пролетта! Сърцето ми бие, като че непрестанно очаква нещо. В ушите ми непрекъснато бучи. Така че често, като вдигна краче, стоя няколко минути и се вслушвам към вратата. Ще ти призная, че имам много поклонници. Често, седнала на прозореца, ги разглеждам. Ах, ако знаеш какви изроди има между тях. Някое съвсем тромаво дворно куче, страшно глупаво, по лицето му изписана глупост, върви извънредно важно по улицата и си въобразява, че е знатна персونا, мисли, че всички ще го гледат. Ни най-малко. Аз дори не бих му обърнала внимание, ако не бях го видяла. А какъв страшен дог се спира под прозореца! Ако се изправи на задните си лапи, което тоя грубиян сигурно не умее да прави, би бил с цяла глава по-висок от таткото на моята Софи, който също е доста висок и дебел. Тоя дръвник навярно е ужасно нахален. Аз му изръмжах, но той не ще и да знае. Поне да беше се намръщил! Изплези език, сви грамадните си уши и гледа в прозореца – такъв селяк! Но нима ти мислиш, ма сèге, че моето сърце е равнодушно към всички задирия – ах, не... Ако би видяла един кавалер, който прескача оградата на съседната къща и се нарича Трезор. Ах, та сèге, каква муцунка има!“

Фу, по дяволите!... Каква нищожност!... Как може да се изпълват писмата с такива глупости. Дайте ми на мен човека! Искам да видя човека; искам храна, такава, която би наситила и усладила душата ми; а вместо това – такива глупости... Нека обърнем през една страница, да видим дали не е по-хубаво:

„... Софи седеше до масичката и шиеше нещо. Аз гледах през прозореца, защото обичам да разглеждам минувачите. Неочаквано влезе лакеят и рече: „Теплов!“ – „Покани го“ – извика Софи и се хвърли да ме прегръща. „Ах, Меджи, Меджи! Ако знаеше какъв е тоз: брюнет, камерюнкер, а какви очи! Черни и пламтящи като огън.“ И Софи изтича в стаята си. След една минута влезе млад камерюнкер с черни бакенбарди; приближи до огледалото, поправи косите си и огледа стаята. Аз замръзнах и седнах на мястото си. Скоро Софи излезе и се поклони весело, когато той чукна токовете си; а пък аз, като че не забелязах нищо, продължавах да гледам през прозореца, но извих малко глава на една страна и се опитах да чуя за какво говорят. Ах, ма сèге, за какви глупости говореха. Говореха, че при танцуване някаква дама вместо една фигура, направила друга; също така, че някакъв си Бобов много приличал със своето

жабо на щъркел и насмалко щял да падне, че някоя си Лидина си въобразява, че има сини очи, когато те са зелени, и други такива. Къде, помислих си аз, може да се сравнява камерюнкерът с Трезор! Небеса! Каква разлика! Първо, камерюнкерът има съвсем гладко, широко лице заобиколено с бакенбарди, като че го е превързал с черна кърпа; а муцунката на Трезор е тъничка и на челото му има бяло петънце. Талията на Трезор не може да се сравни с камерюнкеровата. А очите, обноските, движенията му – съвсем различни. О, каква разлика! Не знам какво е намерила в нейния камерюнкер; защо толкова се възхищава от него?...

И аз сам мисля, че тук нещо не е в ред. Невъзможно е така да я омагьоса камерюнкерът. Да видим по-нататък:

Струва ми се, че той камерюнкер й хареса, скоро ще й хареса и оня чиновник, който седи при татко в кабинета. Ах, та счѐге, ако знаеше какъв изрод е той. Истинска костенурка в чувал...

Кой ли може да бъде той чиновник?

Фамилното му име е много чудновато. Той постоянно седи и остри пера. Косите по главата му много приличат на сено. Татко винаги го праща вместо слугата...

Струва ми се, че това мръсно кученце цели мен. Отде накъде ще имам коси като сено?

Софи съвсем не може да сдържа смеха си, когато го види.

Лъжеш, проклето кученце! Какъв мръсен език! Сякаш не знам, че това е от завист. Сякаш не знам чии са тия фокуси. Това са фокусите на началника на отделението. Нали той човек се закле да ме мрази непримиримо – и ето на, пакости и пакости, на-всяка стъпка пакости. Ала нека видим още едно писмо. Там може би работата сама ще се разкрие.

Ма счѐге Фидел, извинявай, че толкова отдавна не съм ти писала. Бях в пълно упоение. Наистина справедливо е казал някакъв писател, че любовта е втори живот. Освен това сега у нас вкъщи има голяма промяна. Сега камерюнкерът е у нас всеки ден. Софи е влюбена в него до безумие. Татко е много весел. Аз дори чух от нашия Григорий, който мете пода и почти винаги разговаря сам със себе си, че скоро ще има сватба, защото иска непременно да омъжи Софи или за генерал, или за камерюнкер, или за военен полковник...

Дявол го взел! Не мога повече да чета... Винаги или камерюнкер, или генерал. Винаги всичко най-хубаво на света се дава на камерюнкерите или на генералите. Намериш си някакво мъничко богатство, мислиш, че ще го стигнеш с ръката си – грабва ти го някой камерюнкер или генерал. Дявол го взел! Бих искал сам да стана генерал, но не за да получа ръката й и прочее. Но бих искал да стана генерал само за да видя как ще се усукват и ще вършат всички тия придворни фокуси и двусмислици и след това да им кажа, че плюя и на двамата. Дявол го взел. Неприятно. Накъсах на парчета писмата на глупавото кученце.

3 декември

Не може да бъде. Приказки! Сватба не може да има. Какво от това, че той е камерюнкер. Та това е само достойнство и нищо повече; не е никаква видима вещ, която би могла да се вземе в ръце. Зер, заради това, че е камерюнкер, няма да му излезе трето око на челото! Зер, неговият нос не е от злато, а е също като моя и както на всеки друг човек, та с него той мирише, а не яде, киха, а не кашля. Няколко пъти вече исках да разбера от какво произлизат всички тия разлики. Защо аз съм титулярен съветник и отде накъде съм титулярен съветник? Може би съм някакъв граф или генерал, а само тъй изглеждам титулярен съветник? Може би самият аз не знам какъв съм. Има толкова подобни примери в историята: някой обикновен човек, който не само не е дворянин, а просто някакъв еснаф или дори селянин – а изведнъж се открива, че той е някакъв болярин, а понякога дори и цар. Когато от селянин може да излезе нещо такова, какво ли пък би могло да излезе от един дворянин? Например изведнъж влизам облечен в генералски мундир и на дясното ми рамо еполет, и на лявото еполет, а през рамото синя лента – е? Какво ще запее тогава моята хубавица? Какво ще рече и самият й татко, нашият директор? О, той е голям честолубец! Той е масон, бездруго масон, макар че се преструва на такъв и онакъв, но аз веднага разбрах, че е масон: щом протяга някому ръка, подава само два пръста. Та нима аз не мога ей-сега да бъда произведен генерал-губернатор или интендант, или там някакъв

друг? Бих искал да зная защо съм титулярен съветник? Защо именно титулярен съветник?

5 декември

Днес цяла сутрин четох вестници. Чудновати неща стават в Испания. Не мога дори да ги разбера хубаво. Пишат, че престолът е освободен и че висшите сановници са затруднени с избирането на наследник и затуй стават размирици. Това ми се вижда извънредно странно. Че как е възможно престолът да бъде освободен? Разправят, че някаква дона трябвало да се възкачи на престола. На престола не може да се възкачи никаква дона. Абсолютно невъзможно. На престола трябва да има крал. Но разправят, че нямало крал. Не може да няма крал. Държавата не може да бъде без крал. Има крал, само че той е някъде в неизвестност. Той може би е дори там, но никакви семейни причини или страхове откъм съседните държави, например Франция и други земи, го карат да се крие, или пък има други никакви причини.

8 декември

Исках непременно да отида в департамента, но различни причини и размисли ме задържаха. От главата ми все още не могат да излязат испанските работи. Как може дона да стане кралица? Това няма да го позволят. И на първо място Англия няма да позволи. А освен туй и политическите работи на цяла Европа: австрийският император, нашият цар... Признавам си, че тия произшествия туй ме потресоха и съсипаха, че през целия ден не мога да се занимавам абсолютно с нищо. Мавра ми каза, че когато съм се хранел, съм бил извънредно разсеян. И наистина, изглежда, от разсеяност съм хвърлил две чинии на пода, които веднага се счупили. След обяд се разхождах в подножието на хълмовете. Не можах да извлека нищо поучително. Повечето време лежах на кревата и разсъждавах за испанските работи.

43 април 2000 година

Днешният ден е ден на най-великото тържество! В Испания има крал. Намери се. Тоя крал съм аз. Едва днес научих това. Признавам, че изведнъж сякаш мълния ме озари. Не мога да разбера как съм смятал и съм си въобразявал, че съм титулярен съветник. Как е могла да ми влезе в главата такава лудешка мисъл? Добре, че никой не се е сетил тогава да ме настани в лудницата. Сега всичко е разкрито пред мен. Сега виждам всичко като на длан. А по-рано, не мога да разбера, по-рано всичко ми беше като в мъгла. И всичко туй става, мисля си, защото хората си въобразяват, че човешкият мозък се намира в главата; нищо подобно: той идва с вятъра откъм Каспийско море. Отначало съобщих на Мавра кой съм аз. Когато тя чу, че пред нея е испанският крал, плесна с ръце и насмалко не умря от страх. Тя, глупавата, никога не беше виждала испански крал. Но аз се помъчих да я успокоя и с ласкави думи се опитах да я уверя в своята благосклонност и че съвсем не се сърдя, задето понякога лошо лъскаше обувките ми. Та това са прости хора. На тях не може да се приказват висши неща. Тя се уплаши, защото е сигурна, че всички крале на Испания приличат на Филип II. Но аз ѝ обясних, че между мен и Филип няма никаква прилика и че при мен няма ни един капуцин... Не отидох в департамента. Дяволите ще го вземат! Не, приятели, сега не можете ме излъга; няма да преписвам вашите мръсни книжа!

86 мартоври. Между деня и нощта

Днес нашият домакин дохожда да ми каже да отида в департамента, защото повече от три седмици не ходя на работа. За шега отидох в департамента. Началникът на отделението мислеше, че ще му се поклоня и ще почна да се извинявам, но аз го погледнах равнодушно, не твърде гневно и не твърде благосклонно и седнах на мястото си, като че никого не виждам. Гледах цялата канцеларска сган и си мислех: да знаете кой седи между вас... Господи Боже! Такава бъркотия би станала, че и самият началник на отделение би почнал да ми се кланя доземи, както се кланя сега пред директора. Сложиха отпреде ми никакви книжа, за да направя извлечение от тях. Но аз не ги побутнах с пръст. След няколко минути всички се разтревожиха. Казаха, че иде директорът. Мнозина чиновници хукнаха един през друг, за да се покажат пред него. Но аз не мръднах от мястото си. Когато той мина през нашето отделение, всички закопчаха фраковете си с всички копчета, а пък аз – съвсем нищо! Какъв ти директор!

Да му стана на крака – никога! Какъв директор е той? Той е тапа, а не директор. Обикновена тапа, проста тапа и нищо повече. Тапа, с която запушват бутилките. Най-забавно ми се видя, когато ми пхнаха за подпис някаква хартия. Те смятаха, че ще напиша в крайчеца на листа: началник-бюро еди-кой си – как не? А аз – на най-главното място, дето се подписва директорът на департамента, завъртях Фердинанд VIII. Трябваше да видите какво благоговейно мълчание настъпи; но аз само махнах с ръка и казах: „Не са потребни никакви прояви на верноподаничество!“ – и излязох. Оттам отидох направо в жилището на директора. Той не беше вкъщи. Лакеят не искаше да ме пусне, но аз му казах такова нещо, че той дори отпусна ръце. Аз направо се промъкнах в тоалетната ѝ стая. Тя бе седнала пред огледалото, скочи и се дръпна от мен. Но аз не ѝ казах, че съм испански крал. Казах ѝ само, че я очаква такова щастие, каквото тя не може да си представи, и че въпреки интригите на неприятелите ние ще бъдем заедно. Не исках нищо повече да кажа – и излязох. О, какво коварно същество е жената! Едва сега разбрах какво нещо е жената. Досега никой още не бе разбрал в кого е влюбена тя: пръв аз открих това. Жената е влюбена в дявола. Да, не се шегувам. Физиците пишат глупости, че тя била това и онова – а тя обича само дявола. Ето на, виждате ли, от ложата на първи ранг тя насочва лорнета си. Мислите, че гледа оня дебелак с ордена? Съвсем не, тя гледа дявола, който стои зад гърба му. Ето, той се скри в ордена. Ето че я вика оттам с пръст! И тя ще се омъжи за него. Ще се омъжи! А пък всички тия, техните важни бащи, всички тия, които щъкат навсякъде и се мъчат да влязат в придворното общество и разправят, че са патриоти и това и онова: те искат земя под наем, земя под наем искат тия патриоти! Ще продадат и майка си, и баща си, и Бога за пари, тия честолюбци, търгаши с Христа! Всичко туй е честолюбие, а това честолюбие иде оттам, че под езичето им има едно малко мехурче и в него едно червейче, колкото главичка на карфица, и всичко това го върши някакъв бръснар, който живее на улица Горохова. Не помня как го казват. Но главната пружина на всичко е турският султан, който подкупва бръснаря и иска да разпространи по цял свят мохамеданството. Разправят вече, че във Франция по-голямата част от народа е приел вратата на Мохамед.

Никаква дата. Денят беше без дата

Разхождах се инкогнито по Невския проспект. Мина господарят-император. Целият град сне шапки и аз също, но не издадох с нищо, че съм испански крал. Смятах за неприлично да се откривам така пред всички, защото най-напред трябва да се представя в двореца. Досега ме спираше само това, че нямах кралски костюм. Да мога да намеря поне някаква мантия. Искях да поръчам на шивача, но те са цели магарета, освен туй са съвсем небрежни в работата си, ударили са на гешефти и повечето от тях настилат камъни по улицата. Реших да направя мантия от новия си вицмундир, който съм обличал всичко два пъти. Но за да не би тия мръсници да попречат, реших сам да шия, като заключа вратата, за да не ме вижда никой. Нарязах го целия. С ножицата, защото кройката трябва да бъде съвсем друга.

Дата не помня. Месец също нямаше. Имаше дявол знае какво.

Мантията е съвсем готова и ушита. Когато я надянах, Мавра извика. Ала аз още не се решавам да се представя в двореца. Досега от Испания няма депутация. Без депутати е неприлично. Моят сан няма да има никаква тежест. Всеки час ги очаквам.

Учудва ме необикновената бавност на депутатите. Какви ли причини биха могли да ги спрат? Нима Франция? Да, това е най-зле разположената държава. Ходих на пощата да питам дали не са пристигнали испанските депутати. Но началникът на пощата е извънредно глупав, нищо не знае, каза, тук няма никакви испански депутати, а ако искате да напишете писма, ще ги приема по установената такса. Дявол да го вземе! Защо пък писмо? Писмото е глупост. Писма пишат аптекарите...

Мадрид, трийсети февруари

И тъй, аз съм в Испания и това стана толкова скоро, че едва можах да се опомня. Днес заранта дойдоха при мен испанските депутати и заедно с тях отседнах в една карета. Стори ми се странна необикновената бързина. Карахме така бързо, че след половин час стигнахме до испанската граница. Впрочем нали сега из цяла Европа железниците и параходите карат извънредно бързо. Чудновата земя е испанската:

когато влязохме в първата стая, видях много хора с бръснати глави. Но аз се досетих, че това навярно са доминиканци или капуцини, защото те си бръснат главите. Сториха ми се прекомерно чудновати обноските на държавния канцлер, който ме водеше за ръката; той ме блъсна в една малка стая и рече: стой тук и ако продължаваш да се наричаш крал Фердинанд, ще ти избия туй от главата. Но тъй като знаех, че това не беше нищо друго, освен изкушение, отговорих отрицателно, поради което канцлерът ме удари два пъти с тояга по гърба толкова силно, че аз насмалко не извиках, но се съдържах, като си спомних, че това е рицарски обичай при встъпване във високо звание, защото в Испания и досега още са в сила рицарските обичаи. Като останах сам, реших да се занимавам с държавните работи. Открих, че Китай и Испания са абсолютно една и съща земя и само поради невежество ги смятат за различни държави. Съветвам всички да нарисуват на една хартия Испания и ще излезе Китай. Ала мен особено ме огорчаваше събитието, което щеше да стане утре. Утре в седем часа ще стане едно странно явление: Земята ще седне на Луната. За това пише и знаменитият английски химик Уелингтън. Признавам си, че усетих сърдечна тревога, когато си представих необикновената нежност и крехкост на Луната. Та нали Луната обикновено се прави в Хамбург; и то много лошо я правят. Учудвам се как Англия не обръща внимание на това. Прави я един куц бъчвар и личи, че тоя глупак няма никакво понятие за луна. Той слага едно смолено въже и една част от зехтин; и затова по цялата Земя вонят толкова страшно, че трябва да си запушваш носа. И затова самата Луна е толкова нежно кълбо, че там хора съвсем не могат да живеят и сега живеят само носове. И затова ние не можем да видим собствените си носове, тъй като те всички са на Луната. И когато си представих, че Земята е тежко вещество и като седне, може да направи на прах нашите носове, обзе ме такава тревога, че като си обух чорапите и обущата, побързах да отида в залата на държавния съвет, за да заповядам на полицията да не позволи на Земята да седне върху Луната. Огромното множество капуцини, които заварих в залата на държавния съвет, бяха много умни хора и когато казах: „Господа, да спасим Луната, защото Земята иска да седне върху нея“ – всички веднага се хвърлиха да изпълнят моето монаршеско желание и мнозина почнаха да се катерят по стената, за да хванат Луната, но в това време влезе великият канцлер. Щом го видяха, всички се разбягаха. Аз като крал, останах сам. Но за мое учудване канцлерът ме удари с тояга и ме изпъди в моята стая. Такава сила имат в Испания народните обичаи!

Януари, който се случи след февруари същата година

И досега не мога да разбера що за земя е Испания. Народните обичаи и дворцовият етикет са съвсем необикновени. Не разбирам, не разбирам, абсолютно нищо не разбирам. Днес ми обръснаха главата, макар да виках с все сила, че не искам да бъда монах. Но вече не мога и да си спомня какво стана с мен, когато почнаха да капят по главата ми студена вода. Такъв ад още не бях преживявал. Готов бях да побеснея и едва можах да ме удържат. Съвсем не мога да разбера значението на тоя странен обичай. Глупав, безсмислен обичай! Необяснима ми е безразсъдността на кралете, които досега не го премахват. Като премислям всички вероятности, питам се: дали не съм попаднал в ръцете на инквизицията и оня, когото помислих за канцлер, дали не е самият велик инквизитор. Само че все още не мога да разбера, как може кралят да бъде подложен на инквизиция. То наистина би могло – от страна на Франция и особено от Поиняк. О, тоя мошеник Поиняк! Заклел се е да ми пакости до смърт. И ето на, преследва ме и преследва; но аз знам, приятелю, че теб те води англичанинът. Англичанинът е голям политик. Той снове навсякъде. Нали цял свят знае, че когато Англия смърка емфие, Франция киха.

Дата 25

Днес великият инквизитор влезе в стаята ми, но още отдалеч, като чух стъпките му, аз се скрих под стола. Като видях, че ме няма, почна да ме вика. Отначало извика: „Поприщин!“ аз не промълвих нито думица. След това: „Авксентий Иванов! Титулярен съветник! Дворянин!“ – аз продължавах да мълча. – Фердинанд VIII, крал испански!“ – щях да си измъкна главата, но после помислих: не, драги, няма да ме излъжеш! Знам те аз тебе: пак ще изливаш студена вода на главата ми. Ала той ме видя и ме изгони с тоягата си изпод стола. Много боли от тая проклета тояга.

Впрочем за всичко това бях възнаграден с днешното си откритие: узнах, че всеки петел си има Испания, че тя е под неговите пера. Ала великият инквизитор си излезе озверен от моята стая, като ме заплашваше с някакво наказание. Но аз не обърнах никакво внимание на неговата безсилна злоба, тъй като знаех, че той действа като машина, като оръдие на англичанина.

Дата 34 февруари М... година

Не, нямам повече сили да търпя! Боже! Какво правят с мен! Те изливат студена вода на главата ми! Те не ми обръщат внимание, не ме виждат, не ме чуват. Какво съм им сторил? За какво ме мъчат? Какво искат от мен, клетия? Какво мога да им дам? Нямам нищо. Нямам сили, не мога изтърпя всичките техни мъчения, главата ми гори и всичко се върти пред очите ми. Спасете ме! Вземете ме! Дайте ми тройка с бързи като вихър коне! Сядай, коларю мой, звъни, звънче мое, препуснете, коне, и ме отнесете далеч от този свят! По-далеч, по-далеч, за да не се вижда нищо, нищо. Ето, небето се върти на кълба пред мен; в далечината блещука звезда; гората лети с тъмни дървеса и месец; сива мъгла се стеле под нозете; в мъглата звънти струна; от едната страна е море, от другата Италия; ето, виждат се и руски къщи. Моята къща ли се синее в далечината? Моята майка ли е седнала до прозореца? Майчице, спаси клетия си син! Отрони сълзица над неговата болна главичка! Виж как го мъчат те! Притисни до гърдите си клетото си чедо! За него няма място в света! Него го преследват! Майчице! Съжали своето болно дете!... А знаете ли, че алжирският дей има точно под носа си грамадна брадавица?

\$id = 137

\$source = Моята библиотека

__Издание:__

Николай Василиевич Гогол. Повести

Руска. Първо издание

Издателство „Народна култура“, София, 1973

Редактор: Стефка Цветкова

Художник: Иван Кьосев

Художник-редактор: Васил Йончев

Техн. редактор: Олга Стоянова

Коректори: Мария Ждракова, Величка Герова